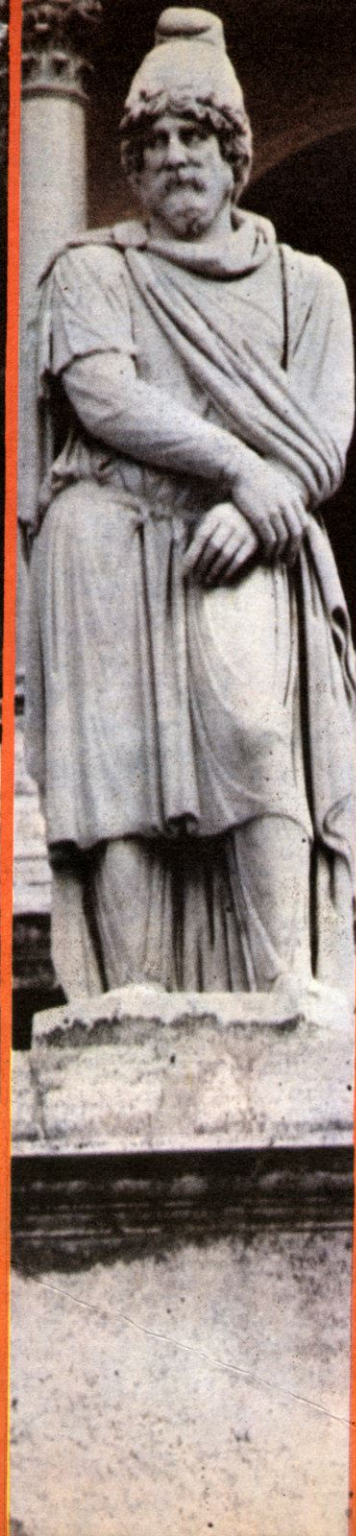

magazin istoric

ANUL XXII NR. 3 (252) MARTIE 1988

magazin istoric

De la formarea de către Burebista, în secolul I înaintea erei noastre, a statului dacic centralizat, de la epoca înfloritoare a societății dacice a lui Decebal și apoi de-a lungul a două milenii de existență, pînă în ziua de azi, poporul nostru a trebuit să ducă lupte grele pentru a-și constitui și apăra ființa proprie, entitatea națională.

NICOLAE CEAUȘESCU

MULTIMILENARĂ DĂINUIRE ISTORICĂ

Conf. univ. dr. DUMITRU PROTASE,
Universitatea din Cluj-Napoca

Îndelung dezbătută în istoriografia română și străină, permanența dacilor în Dacia, după transformarea unei părți a ei în provincie a Imperiului roman, prezintă o însemnătate fundamentală pentru istoria noastră. Importanța deosebită a persistenței masive a elementului etnic băstinaș pentru etnogeneza română, pentru continuitatea și unitatea poporului român în perioada 106-274/275, cît a durat prezența Daciei în Imperiul roman, a fost repede remarcată de adversarii continuității daco-romane și ai autohtoniei românești în ținuturile strămoșești. Ei s-au grăbit să o conteste cu ve-

hementă, încă din a doua jumătate a secolului XVIII.

De fapt, un popor mare, capabil să creeze o civilizație înfloritoare și să întemeieze un stat întins și puternic, cum era cel al dacilor din vremea lui Burebista și Decebal, nu putea fi nimic de romanii biruitori, care nici nu aveau asemenea interese și nu le-au înfăptuit nicăieri altundeva, în cuprinsul imperiului. Dacii autohtoni nu au fost exterminați, desființați și alungați din țara lor de băștină decît de condeiele unor pseudoistorici potriviți autohtoniei poporului român la nordul Dunării și în ținuturile din arcul Carpaților.

Ce ne spune harta

lui Ptolemeu?

Examinînd datele păs-trate în scrierile autorilor an-tici, constatăm că din ele nu rezultă nicidecum nimicirea da-cilor ca popor. Chiar și cele-bra expresie a lui Eutropius că, în războaiele dintre Trai-an și Decebal, „Dacia... a fost secătuită de bărbați” (*Dacia... viris fuerat exhaus-ta*) arată că dacii au suferit mari pierderi în rîndul băr-baților capabili să poarte ar-mele, dar în nici un caz nu reiese de aici o „golire” a ță-rii întregi de vechea ei popu-lație, cum afirmă unii isto-rici de factură roesleriană¹. Cît privește cuvintele de-spre „nimicirea neamului da-

cilor”, pe care împăratul Iu-lian Apostatul (361-363) le-a pus în gura împăratului Trai-an, demult s-a arătat că a-vem de-a face cu o exagerare retorică, cu un decalc lite-rar, care trebuie luat iarăși în accepțiunea victoriei și tri-umfului armatelor romane asupra rezistenței dirze a po-porului dac, hotărît să-și apere cu orice preț țara, in-dependența.

Știrile literare se află în deplină consonanță cu datele furnizate de numeroase in-scripții, în care se folosec expresii ca: „victoria împă-ratului Traian asupra daci-lor”, „înfîngerea lui Decebal și a neamului dacic” etc. Ele sînt confirmate, de aseme-nea, și de emisiunile moneta-re ale împăratului Traian ca-re poartă legenda *Da[cia] Cap[ita]* sau *Vic[toria]-ta] Dac[ica]-ia]* și de personificarea Daciei, sub înfățișarea unei

femei îndurerate, supusă prin forță armatelor romane.

Teza tendențioasă a nimicirii dacilor ca popor e contrazisă, de altfel, și de alte surse de informație. Între ele, Colum-na lui Traian, autentică cronică în piatră a celor două crîncene războaie daco-romane, ale cărei scene suscită și azi un interes deosebit, îndeosebi în urma operațiilor de conserva-re artistică la care a fost su-pusă de specialiștii italieni². Mult dezbătute în cercurile științifice au fost scenele LXXXVI (de la sfîrșitul primu-lui război dacic) și CLIV/CLV (de la terminarea războiu-lui al doilea), scene despre care unii istorici au spus că ar ilustra plecarea populației dacice din țara subjugată de romani, iar alții că, dimpo-trivă, ar arăta întoarcerea dacilor acasă după termina-rea ostilităților. Între posi-bilele interpretări trebuie să

^{1,2} Magazin istoric, nr. 2/1975, 1/1976, 5,8/1937; 6/1987.

luăm în considerare și ipoteza evacuării locuitorilor din regiunea Munților Orăștiei, din zonele strategico-militare, și mutarea lor în alte regiuni ale Daciei romane, mai ușor de supravegheat, spre a preîntîmpina eventuale regroupări sau revolte ale băștinașilor. Acest punct de vedere se dovedește din ce în ce mai solid sprijinit de rezultatele cercetărilor arheologice. Oricum, un lucru este cert: pe Columnă nu există scene de expulzare și deportare ori de exterminare a populației civile. Dimpotrivă, masa populației dacice (nobili, oameni de rînd, bărbați și femei, copii și bătrîni) în nenumărate tablouri apare făcînd act de supunere în fața împăratului și a armatei romane victorioase. Tălmăcirea scenelor în discuție în sensul alungării în masă a dacilor din țara ocupată de romani nu corespunde realității istorice.

Toponimia și hidronimia, ca și unele nume de triburi, argumentează, de asemenea, dăinuirea elementului autohton sub romani. Cercetătorii sînt unanim de acord că perpetuarea — oriunde și oricînd — a numelor de locuri și de ape reflectă continuitatea etnică. Or, în Dacia romană se constată menținerea unui mare număr de nume de sorginte dacică ale unor localități importante (*Apulum, Drobeta, Napoca, Sucidava, Tibiscum, Dierna, Potiassa, Germisara, Cumidava, Berzobis* etc.), de riuri mari (*Marisus, Ahulus, Samus, Tibiscus*), ca și nume de munți (*Carpates*), — fenomen care se poate explica numai prin persistența masivă a populației locale.

De asemenea, mențiunile precise despre unele triburi sau populații geto-dacice vădesc persistența etniilor respective, căci altfel ar fi greu de demonstrat păstrarea lor în conștiința publică. Cum se știe, pe la mijlocul secolului II e.n. Ptolemeu în *Geographia* sa pomeneste, între altele, o serie de triburi

Scenă de pe Columna lui Traian din Roma, înfățișînd familii dace adăpostindu-se din fața armatei romane. Desen din sec. XVI, executat de carturarul spaniol Alphonso Ciacconus, realizatorul unui album cu scenele Columnei

din Dacia: *Albocenses*, *Buridavenses*, *Costoboci*, *Potulenses*, *Saldenses* și altele. Aceștia li se adaugă *Appuli*, în zona orașului Apulum. În prima jumătate a secolului următor, avem atestate și epigrafic două populații locale: *Ans* (*amenses*) pe Someș (*Samus*), aproape de Dej, cu centrul în localitatea *Samum* și *Cumidavenses*, care își trag numele de la localitatea Cumidava, situată la Rîșnov sau în vecinătate. Menționarea acestor neamuri dacice, la decenii și secole chiar după cucerirea Daciei, nu ar fi fost posibilă dacă respectivele populații nu ar fi dăinuit.

Peste 300 de așezări

De multă vreme s-a remarcat că în inscripțiile provinciei Dacia se află antroponime (nume de persoane) traco-dace (vreo 64 la număr), care reprezintă aproape 3% din totalul numelor cuprinse în inscripțiile descoperite în Dacia. Comparativ cu celelalte antroponime (îndeosebi romane și greco-orientale), onomastica traco-dacică ne apare redusă numeric. De aici, adversarii continuității au tras concluzia dispariției elementului autohton, afirmând că marea majoritate a celor ce purtau numele respective nu erau daco-geți, ci traci de la sudul Dunării, veniți în Dacia ca militari sau civili în cadrul colonizării romane.

O asemenea susținere este falsă, pentru că era firesc ca dacii, ca ramură nordică a tracilor, să poarte tot nume tracc. Eminentii tracologi au arătat că, în onomastică, nu se poate face o distincție tranșantă între geto-daci și traci. Totuși, nu se poate contesta că multe astfel de nume (*Mucapor*, *Mucatra*, *Mucatius*, *Pri-sosta*, *Zetzi* etc.) au fost purtate de geto-daci. Raritatea elementelor onomastice dace se poate explica verosimil, pe de o parte, prin schimbarea vechilor nume dace cu nume romane, ca *Ulpus*, *Aelius*, *Aurelius* (vreo 650 la număr), iar, pe de altă parte, prin numărul mic de

monumente sculpturale sau epigrafice pe care autohtonii, aflați într-o situație socială și economică inferioară, le puteau ridica.

Dar continuitatea geto-dacică în vechea vatră este atestată mai cu seamă de rezultatele obținute de arheologie. Cercetarea arheologică românească, mai cu seamă din ultimele decenii — când deosebita grijă acordată de partid și de stat investigării trecutului s-a materializat într-un vast program de cercetare, cu obiective precise — a identificat pe teritoriul provinciei peste 300 locuri cu urme de așezări rurale (*vicus*, *pagus*): agropăstorești, centre de olărie, cimitire și grupuri de morminte, precum și altele aparținând lucrătorilor din minele metalifere, carierele de piatră sau ocnele de sare, vestigii care în mare parte aparțin băștinașilor. În genere, satele — după componența populației — sînt autohtone, populate de coloniști și mixte. Din prima și ultima categorie, au fost depistate și, în parte, cercetate metodic peste 60 așezări, care au în multe privințe trăsături net deosebite de așezările întemeiate prin colonizare.

Așezările băștinașilor sînt totdeauna neîntărite și se găsesc nu numai în locuri retrase — cum se credea de obicei în trecut —, ci pe tot întinsul provinciei: în zonele centrale și periferice, pe văile și terasele riurilor, în ținuturile de deal și de șes, pe teritoriul ce a aparținut orașelor și unităților militare romane. Întinderea lor variază între 1-2 și 10-15 hectare. Avem deci de-a face și cu sate mari, aglomerate, cu populație numeroasă.

În general, dacii și-au păstrat în perioada romană aceleași forme de locuințe și tipuri de așezări din epoca premergătoare, cu unele schimbări impuse de progresul social, de starea materială a locuitorilor și de alți factori. Casele erau din lemn (cu una sau două-trei încăperi), simple colibe și bordeie, variabil adîncite în pămînt. În interiorul locuințe-

lor au fost descoperite vetre sau cuptoare de foc (pentru încălzit și prepararea hranei), toate făcute din lut sau din lut și piatră. Materialele de construcție, tipurile de locuințe și arhitectura lor au variat în funcție de clima și natura reliefului, de tradiție și starea materială a fiecărui sat în parte.

Nelipsite din satele autohtone au fost gropile de provizii, unele cu pereții arși sau lutoiți — veritabile pivnițe sau depozite — plasate în imediata apropiere a locuințelor, uneori chiar sub podina acestora. Dimensiunile și frecvența mare a gropilor denotă caracterul agricol și o bunăstare a așezărilor respective.

În mai multe așezări (*Obreja*, *Boarta*, *Noșlac* etc.) au fost găsite și cuptoare de copt pline, făcute integral din lut, cu calotă semisferică și vatră orizontală, rotundă (circa 1 m în diametru), așezate în apropierea locuințelor.

Inventarul — care variază de la o așezare la alta, în funcție de o serie de factori — cuprinde ceramică (extrem de abundentă), fiare de plug, pietre de rîșniță, seceri, coase, hîrlețe, ciocane, securi, sfredele, dălți, greutăți de lut de la războiul de țesut, prisnele de la fusul de tors, ace, străpungătoare și răzuitoare de os ori de metal pentru prelucrarea pieilor, fibule, inele, cataramă, piepteni de os, vîrfuri și călcîie de lance, cuțite de fier și multe altele. Apar frecvent, de asemenea, oase de animale domestice sau sălbătice, fapt care demonstrează că autohtonii, pe lângă agricultură, se îndeletniceau pe scară mare și cu creșterea vitei, practicînd ocazional vînatul sau pescuitul. Inscripțiile sau monumentele sculpturale durate în piatră, ca și opaițele de tip roman ori alte produse romane de factură superioară lipsesc din aceste sate băștinașe din motivele arătate anterior: vreme îndelungată localnicii n-au avut posibilitățile materiale pentru a pune inscripții ori a ridica monumente pretentioase. Cultura materială a fost, în majoritatea ei zdrobitoare, de factură romană,

elementele dacice reducându-se la unele forme ceramice și la caracterul habitatului.

Se cunosc în Dacia română și 12 necropole și grupuri de morminte, care pot fi atribuite populației autohtone dace din interiorul provinciei. Toate aceste complexe funerare încep cel mai devreme sub domnia lui Traian sau Hadrian și continuă în cursul secolelor II și III, până la retragerea aureliană și chiar după aceea.

În covârșitoarea lor majoritate, mormintele sînt de incinerare, cu urnă și fără urnă, în ambele cazuri incinerarea fiind făcută în altă parte, pe un rug individual sau familial, ori la un *ustrinum* al întregii așezări. În urne au fost descoperite și diverse obiecte, preponderent de factură romană: inele, brățări, cercei, pandantive, fibule, articole de toaletă (oglinzi, pudriere) și, în rare cazuri, monede de bronz, cu semnificația de „obolul lui Charon“.

Concluzia se impune de la sine: persistența ritualului funerar geto-dacic nu ar fi avut sens dacă populația geto-dacică însăși nu ar fi dăruit în continuare și sub stăpînirea romană.

Străvechiul port popular

În 25 caste (inclusiv în așezările civile dependente de ele) s-a descoperit ceramică dacică. Prezența olăriei autohtone în mediul militar roman poate fi explicată prin: a) folosirea populației locale la lucrările de construire sau reparare a castrelor și la diferite munci de întreținere a acestora; b) utilizarea produselor ceramice simple ale băștinașilor de către soldați; c) prezența în așezări civile a unor femei dace căsătorite cu militari romani; d) recrutarea, începînd din a doua jumătate a secolului II, a autohtonilor în corpurile de trupă respective. Indiferent de natura provenienței lor, existența în locurile menționate a acestor obiecte dovedește contactele și legăturile băștinașilor din zonă cu soldații formațiilor

Effigii monetare romane pe care sînt figurate imagini din Dacia

auxiliare sau cu familiile acestora din așezările civile dezvoltate pe lîngă caste. Faptul apare cît se poate de firesc, dacă avem în vedere că și în celelalte provincii ale Imperiului roman populația din zona castrelor (*territorium militare*) era alcătuită în majoritate din autohtoni, obligați să presteze tot felul de munci și corvezi pentru garnizoanele romane. De ce ar fi făcut, în această privință, Dacia o excepție?

În primele decenii după cucerirea romană, dacii au folosit în continuare vechile lor unelte agricole și meșteșugărești. Cu timpul, uneltele de muncă romane, mai perfecționate și cu randament superior, au pătruns și s-au generalizat în toate ramurile economiei. Astfel, în a doua jumătate a secolului II, repertoriul ustensilelor din diverse domenii de activitate era în întregime de factură romană. Cum atestă unele descoperiri (de pildă, la Virtopu în Oltenia și Ațel lîngă Mediaș), dacii au menținut și vechiul gust pentru podoabele de argint (lanțuri împletite, coliere, brățări etc.), lucrate după concepția stilistică a podoabelor cunoscute din tezaurele dacice din epoca preromană.

Sub stăpînirea romană, autohtonii și-au păstrat, în bună parte, vechiul lor port, unele piese sau modele fiind preluate și de coloniștii așezați în Dacia. S-a observat încă mai demult că pe anumite monumente sculpturale din Dacia se întîlnesc elemente de port neromane, care sea-

măna însă cu portul localnicilor, bine cunoscut de pe Columna lui Traian și de pe Trofeul de la Adamclisi. Pe o lespede funerară de la Căseiu (lîngă Dej) sînt sugerate elemente de port, care nu se mai întîlnesc pe alte monumente romane. Situații similare ni se dezvăluie și din elementele care se văd pe unele monumente descoperite la Drobeta, Lipova, Aiud și Ilișua, atît în privința costumului pentru femei, cît și al celui destinat bărbaților.

Sabia dacică pe monede romane

Studierea tezaurelor de monede romane descoperite în Dacia oferă, de asemenea, date de mare importanță pentru evidențierea continuității dacice.

Se cunosc peste 100 tezaure monetare, din care 16 pot fi atribuite unor familii autohtone mai înstărite. Tezaurele respective conțin un mare nucleu de monede republicane și ale împăraților din secolul I e.n., deci anterioare cuceririi Daciei, la care se adaugă apoi denari din secolele II-III. Rezultă că procesul acumulării începuse înainte de cucerirea Daciei și a continuat apoi în cursul secolului II e.n. — operație pe care nu o puteau face decît autohtonii.

Pe anumite monede de bronz din timpul împăratului Hadrian (117-138), Da-

cia apare reprezentată prin chipul unei femei întristate, fiind în mină *faix Dacia*; pe alte piese tot de bronz din timpul împăratului Antoninus Pius, ea poartă stindardul cu dragonul dacic. Aceste elemente figurative au fost, pe drept, interpretate ca simbolizând prezența și încadrarea populației dace învinse în noul curs al vieții romane. În sec. III, Dacia este figurată din nou pe monedele de bronz, sub chipul unei femei în haină lungă și cu boneta frigiană pe cap, având în mîna dreaptă sabia curbă dacică, iar în stînga spice sau cununa de grîu. Asocierea sabiei curbe dacice cu stindardele romane, prezentă și pe monedele emise în timpul împăratului Hadrian, ar putea simboliza și intenția autorităților de a ilustra armonia, existență sau dorită, dintre armata romană și populația băștinasă.

Persistența elementului geto-dac este pregnant ilustrată de marea număr de daci în armata romană. Din Dacia au fost recrutate de către romani 12 unități militare (*alae, cohortes, numeri*), formate în întregime din daci. Aceste contingente (*auxilia Dacorum*) s-au constituit nu numai în timpul lui Traian, îndată după cucerire, ci în tot cursul secolului II și în prima jumătate a celui următor. În privința numărului de auxilii cu care a contribuit la întărirea potențialului militar roman, Dacia s-a situat pe primele locuri, alături de Syria (cu 13 unități), Belgica (cu 12) și Africa (cu 9). Din motive ușor de înțeles, aceste formații nu au rămas în Dacia, ci au fost dispersate în tot imperiul: Cappadocia, Syria, Britannia¹, Pannonia, Moesia, unde apar atestate epigrafic. Recrutarea acestor trupe din Dacia traiană reprezintă o dovadă elocventă că aici exista o populație autohtonă numeroasă și viguroasă, capabilă să furnizeze pentru armata romană un număr de opt-nouă mii de soldați, ceea ce era mult pentru vremea de atunci.

Din diferite inscripții, știm că în afară de *auxilia Dacorum* au existat și numeroși civili și militari de origine dacică, izolat sau în grupuri mici, în foarte multe părți ale imperiului: Italia, Britannia, Noricum, Germania, Moesia, Pannonia, Dalmația, Mauritania și chiar la Roma². Ei erau sclavi și liberti, decurioni sau centurioni, în auxilii, soldați în legiuni, în unitățile de *equites singulares* ori în cohortele pretoriene, dar unii au ajuns și la ranguri și funcții înalte. Au fost depistate pînă în prezent aproximativ 200 nume traco-dace ale celor plecați din Dacia traiană în lumea largă romană. Numărul lor este însă mult mai mare dacă ținem seama de puținătatea monumentelor ridicate de acești oameni, ca și de schimbarea numerelor traco-dace cu nume romane.

Un proces ireversibil

Contopirea dacilor și romanilor a fost un proces istoric îndelungat și de mari proporții, o mutație social-politică și organizatorică structurală. Adeseori adus în discuție, acest proces înseamnă, de fapt, adoptarea limbii latine, preluarea civilizației romane, proces real, rapid și ireversibil, care s-a înfăptuit, în principal, în cei 170 ani de stăpînire romană efectivă și neîntreruptă. Dar procesul — cum o probează atîtea dovezi și cum o sugerează atîtea scrieri antice — a continuat și s-a desăvîrșit și în vremurile ulterioare lui Aurelian, pînă în secolul VI.

Cu toate că noii veniți, în perioada celor 170 ani de stăpînire romană civili sau militari, aveau origine etno-teritorială foarte variată — *ex toto orbe Romano*, cum spune Eutropius — latina a fost singurul mijloc de înțelegere între diferiții coloniști, între aceștia și localnici, constituind liantul puternic între toți membrii societății, indiferent de originea etnică și poziția socială.

„România — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, în in-

terviul acordat la 1 septembrie 1987 publicațiilor mexicane *El sol de Mexico* și *Tiempo* — este o țară latină. Această latinitate s-a realizat într-un lung proces de dezvoltare a poporului român, printr-o simbioză între daci și romani, încă la începutul primului mileniu al erei noastre, în urmă cu circa 2000 de ani. Această contopire, într-o perioadă îndelungată, a dacilor cu romanii a dus la formarea poporului român și la păstrarea de către poporul nostru a caracterului latin”.

S-a remarcat mai demult și pe bună dreptate că romanizarea locuitorilor de la Carpați și Dunăre nu se deosebește în esența ei de cea din alte provincii din centrul și vestul imperiului. Așa, bunăoară, mergînd pe linia devenirii etnice, constatăm fără puțință de tăgadă că italo-romanii, ibero-romanii, gallo-romanii sînt, ca și daco-romanii, produsul unei sinteze etnice și culturale între autohtonii învinși și romanii învingători. Nicăieri băștinășii nu au fost nimiciri de romani. Pretutindeni, graiurile locale au fost înlocuite în timp de latina populară, absorbînd însă din idiomul indigen un important fond lexical transmis pînă astăzi în limbile neolatine. Pretutindeni, vechea toponimie și hidronimie a popoarelor subjugate a fost preluată cu fonetism modificat și menținută în cea mai mare parte și de cuceritori.

Bogatul material documentar existent, grație eforturilor făcute de cercetarea românească în climatul științific de abordare a istoriei din ultimii 23 ani, pune pregnant în evidență justetea tezei continuității dacilor sub stăpînirea romană și caracterul fals al teoriilor meșteșugite, propagate de unii istorici de peste hotare despre nimicirea dacilor ca popor de către romanii stăpînitori.

Altoirea romanității pe trunchiul viguros autohton a dus la formarea populației daco-romane care, în vremurile postaurelene a rămas, masiv, s-a dezvoltat, consolidat și extins în vechea Dacie. ■

^{1,2} Magazin istoric, nr. 3/1978; 6/1982.

„IUBIREA DE DULCEA NOASTRĂ PATRIE”

PAUL CORNEA

Gazeta de Transilvania este una dintre cele mai însemnate publicații ale trecutului nostru. Acum 150 ani, când ea a luat ființă, se conturau pe termen lung unele perspective favorabile, lumea își căuta noi așezări, ieșite din aplicarea principiului naționalităților; o renaștere românească se schița, dar era încă precară: greutatea imense barau drumul împlinirilor visate, adversari redutabili stăteau la pîndă.

În aceste împrejurări, întemeierea de gazete, concepute nu numai ca organe de informare, ci și ca mijloace de instruire, de fortificare a conștiinței de sine, de mobilizare în marea bătălie de făurire a unui viitor vrednic de aptitudinile și de aspirațiile națiunii, devenea o necesitate stringentă. Așa se și ex-

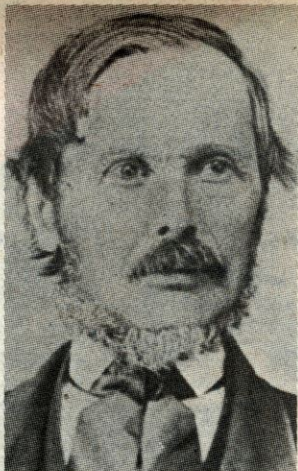
plică faptul că primele ziare în limba română se nasc aproape concomitent. Prioritatea, cum era și de așteptat, date fiind resursele umane și materiale mai mari, îi revine, în 1829, Bucureștiului, cu Curierele Românesce, al lui I. Heliade Rădulescu, apoi Iașului, cu Albina Românească, a lui G. Asachi. Brașovul avea să urmeze, nouă ani mai târziu: după două încercări efemere, cu Foaia Duminicii a lui I. Barac, în 1837, și Foaia Săptămîinii, din care ies numai două numere, sub conducerea lui G. Barițiu, acesta din urmă reușește să editeze, în 1838, un ziar politic Gazeta de Transilvania, cu un supliment cultural și artistic, Foaia pentru minte, inimă și literatură.

Barițiu, Heliade, Asachi, Kogălniceanu — cu toții împreună...

Dacă primele gazete românești de dincolo de munți au o mică întîrziere, ele se dovedesc, în schimb, mult mai durabile. Cei 107 ani de existență continuă ai *Gazetei de Transilvania* și cei 36 ani ai *Foii pentru minte, inimă și literatură* constituie adevărate recorduri în cultura românească. Într-o epocă de frământări, mari prefaceri și ardere a etapelor, cînd atîtea publicații remarcabile prin orientarea programatică, valoarea colaboratorilor, uneori și prin succesul de public au pierit brutal ori și-au irosit elanul, dispărînd pe încetul în indiferență și uitare, longevitatea *Gazetei de Transilvania* este impresionantă. Cîteva explicații ne apar demne de semnalat.

Vor fi beneficiat oare gazetele brașovene de un climat mai prielnic? Pînă la 1848 pare, în adevăr, că regimul cenzurii — fost mai sever în Principate. Știm că *Dacia Literară* a fost suprimată după trei numere, *Proșpătirea* după circa zece luni, că o serie de autori au fost exilați, că Heliade, Alexandrescu și mulți alții au folosit nu o dată calea prin Brașov spre a-și face cunoscute ideile la București și Iași. De altfel, datorită tocmai acestor colaborări, pe care *Gazeta* și *Foia* le-au adăpostit cu generozitate, prestigiul lor a crescut; ele au cîștigat o reprezentativitate nu doar locală, ci generală, pan-românească.

După 1848, a avut însă loc o schimbare, iar după 1867, cînd Transilvania a intrat în epoca de tristă memorie a dualismului austro-ungar, situația s-a inversat. Acum, presa se putea dezvolta nestingherită în Principatele Unite; dimpotrivă, în Transilvania cenzura a devenit brutală, supravegherea autorităților nemiloasă, sancțiuni drastice și amenințări pe corifeii cauzei naționale. Între 17 martie și 1 decem-

George Barițiu — istoric, gazetar și om politic român, întemeietorul publicației transilvane.

În p. 7: acasă la familia Mureșianu, unde se pregădea *Gazeta de Transilvania* în 1885

brie 1849, *Gazeta* a fost suspendată din cauza poziției intransigente adoptate în timpul revoluției de la 1848. Între 13 februarie și 9 septembrie 1850 — o nouă suspendare, în urma unei suite de articole ale lui Barițiu despre Avram Iancu. La 1864, urmașul lui Barițiu la conducerea *Gazetei*, Iacob Mureșianu, a fost acuzat de agitație împotriva statului, la 1868 era dat din nou în judecată pentru vina de a fi publicat *Pronunciamentul* de la Blaj, o declarație solemnă, prin care românii protestau contra încorporării forțate a Transilvaniei la Ungaria, ilegal decretată de Austro-Ungaria. Alte procese împotriva gazetei au avut loc în 1888 și 1890. Persecuții și tracăsări s-au abătut asupra *Gazetei* la 1892-1894, cu ocazia campaniei în favoarea *Memorandului* și mai apoi a deplorabilului proces intentat semnatarilor. După toate acestea, e evident că explicarea dăinuirii *Gazetei de Transilvania* prin „condiții” favorabile apare ca total lipsită de fundament.

Să fie la mijloc programul celor două publicații, realmente corespunzător im-

prejurărilor și trebuințelor, adecvat acelei răspîntii a anilor '30-'40 din veacul trecut, cînd poporul român trebuia smuls — cum spunea cîndva N. Iorga — „liniștei nepăsării”? Dar atunci toți marii cărturari, nu doar Barițiu, ci, alături de el, Heliade, Asachi, Kogălniceanu, ceilalți combatanți pașoptiști au acționat laolaltă, cu aceeași dăruire și fervoare, pentru ridicarea, luminarea, progresul, modernizarea societății românești.

Sau poate trebuie luat în considerare faptul că Barițiu a reușit mai bine decît Heliade ori Asachi să găsească o formulă editorială valabilă, asociind din prima clipă *Gazeta de Foia pentru minte*, politica de cultură? Nici *Curierul de ambe sexe* (marcat de viziunile și idiosincraziile lui Heliade), nici *Alăuta românească* (ieșită rapid de sub pulpana lui Asachi și devenită independentă) n-au reușit să se impună, să-și definească o fizionomie proprie și să-și formeze o clientelă. Faptul rămîne totuși minor în raport cu problema în discuție. În plus, nu trebuie uitat că *Foia pentru minte* va dispărea, la rîndu-i, în 1865.

Ștafeta generațiilor

Înclin să cred, în ultimă instanță, că longevitatea *Gazetei de Transilvania* atîrnă de doi factori, unul obiectiv — fiind de cursul desfășurării istorice, altul subiectiv — legat de personalitatea redactorilor săi.

În ce privește primul punct, să ne gîndim la extraordinarele transformări pe care le-a adus principatul secolul XIX: în numai cîteva decenii, țările române au trecut de la epoca fanariotă, semi-feudală, de înapoiere și umilință, la statul național modern, deplin independent în urma războiului de la 1877, aliniat în toate domeniile standardelor europene. Evoluția a fost atît de rapidă, dislocările de mentalitate atît de puternice, încît, după Unirea Principatelor, cei mai mulți agenți ai procesului de înnoire pornit de la Tudor Vladimirescu au ieșit din

cursă. Ei au fost în bună parte înlocuiți de o nouă generație, în multe privințe deosebită prin criterii și gusturi.

Dincolo de munți, datorită reprimării mișcărilor naționale de emancipare, ale românilor și ale celorlalte naționalități asuprite, cursul istoriei a fost ținut în mod silnic pe loc, aglomerând, în acest fel, forțele exasperării care aveau să ducă în cele din urmă la dezintegrarea Imperiului Habsburgic. Miza luptei politice a rămas neschimbată pe tot întinsul veacului: revendicările consti-

poca anterioară dualismului și cea posterioară, trecerea se face prin predarea ștafetei, purtătorii ei fiind adesea aceiași oameni.

Referitor la cel de-al doilea punct, să recunoaștem că Heliade, Asachi, Kogălniceanu vor fi fost, poate, mai talentați decît Barițiu, în orice caz, de altă talie decît cei doi Mureșieni, care i-au urmat la conducerea *Gazetei*, Iacob (1850-1878) și Aurel (1878-1909). Cei dintii au fost însă solicitați și s-au angajat într-o serie de activități diverse, toate puse în

supraviețuirii. Cînd, în 1860, o nouă lege a presei a impus depunerea de cauțiuni obligatorii, Iacob Mureșianu a avut ideea constituirii unui fond public, realizat prin subscrieri benevole, sub denumirea de Fundațiunea Șincaiană, care se va dovedi de mare folos în anii grei ai dualismului. Aurel Mureșianu a reușit să rentabilizeze *Gazeta de Transilvania*, după îmbolnăvirea tatălui său, transformînd-o în 1884 în cotidian și instalînd-o, în 1887, în propria-i tipografie.

Redacția *Gazetei* la sfîrșit de veac XIX

tuționale cuprinse în *Supplex Libellus Valachorum*, la 1791, vor fi în substanță re-luate în *Memorandum* de la 1892 și respinse cu tot atîta oarbă aroganță și brutală neînțelegere de dualismul austro-ungar. De aceea, de la înființare și pînă la primul război mondial, *Gazeta de Transilvania* va continua să lupte pentru aceleași obiective majore: libertatea Transilvaniei, recunoașterea constituțională a națiunii române, utilizarea limbii române în administrație, efectuarea de reforme democratice. Limbajul se schimbă, tactica evoluează, problemele rămîn însă asemănătoare: între e-

slujba propășirii culturale și a educării maselor, dar avîndu-și centrul de greutate în afara gazetăriei propriu-zise. Cei din urmă au avut și ei preocupări multiple — aceasta a fost o caracteristică a epocii „începutului de drum” — dar s-au manifestat înainte de toate ca ziariști. În plus — și faptul nu este deloc neglijabil — Barițiu și Mureșienii s-au dovedit buni gospodari, aliind această pricepere entuziasmului și pasiunii pentru cauză. Astfel, Barițiu a descoperit „formula” abonamentului dublu la *Gazeta* și *Foarte*, care asigura celor două publicații minimul de 350 abonați necesar

Întreg cuprinsul românesc

Viața unei publicații întinse pe un secol, un secol de suferință și decepții amare pentru românii de dincolo de munți, a cunoscut firește zigzaguri, momente de cumpănă, decizii eronate uneori, manifestări sovăitoare ori concesive altorii. Nu pot face aci un istoric — ar fi pentru asta necesară o carte întreagă, pe care, de altfel, sper să o scrie cineva cît de curînd — dar aș vrea să mă opresc fugar asupra a două-trei momente ilustrînd

frontierele de luptă și fizionomie ale gazetei.

Pentru cine vrea să-și facă o idee despre obiectivele adevărate și adevăratele urmări ale celei două publicații, editorialele primelor numere sînt în parte înșelătoare. Programul preconizat este desigur bine venit, dar pare inofensiv, pur cultural: „Lățirea științelor și a cunoștințelor, împărțirea ideilor la toate clasele de oameni! strigă astăzi toate națiile, toate stăpînirile cele înțelepte și pămîntești... Singură luminarea și dezvăluirea ideilor unui popor, cum este al nostru, poate să-l pună în stare a contribui fizicește și moralicește la fericirea patriei, în al cărei sîn ne-am născut și ne hrănim... Deșteaptă-te și tu, române, pășește înainte, împreună cu noi, primește și cultivă în inima ta iubirea de dulcea noastră patrie”. Foiașii își propunea să împărtășească „sporiul cel-l făcu românii în cele două provincii vecine în toate ramurile literaturii... a scoate la vedere și pe ceriul românesc feliurimi șene [scene] istorice și naturale din clasică noastră Transilvanie”. Și încă, definind „scopul cel de căpetenie”: „Cele ce sînt de românii de neapărată trebuință vor cumpăni pe cele folositoare sau numai desfățăcioase”.

Barîtiu se va călăuzi neconștient după aceste principii dar, în același timp, va extinde, cu tact și fără declarații imprudente, aria tematică a preocupărilor gazetei la întregul cuprins al problemelor ce interesau poporul român. *Gazeta* va urmări constant situația politică din afară și dinăuntru, comentînd în spirit liberal progresul mișcărilor de emancipare națională și înaintarea ideilor democratice; va critica racilele absolutismului, denunțînd în termeni învăluți, dar pe înțeles, ilegitimitatea privilegiilor aristocrației; va milita pentru îmbunătățirea soartei țăranilor, încurajarea meșteșugarilor, a negoțului, a economiei casnice; va propaga conștiința demnității naționale, dragostea pentru istoria, limba și creația populară; se va ocu-

pa insistent de dezvoltarea învățămîntului; va promova înfrățirea românilor de dincolo și de dincoace de Carpați etc. De fapt, nu există domenii ale vieții publice ori private, chestiuni importante de ordin economic, politic, social, cultural de care foile brașovene să fi rămas străine (mai ales în perioada directoratului lui Barițiu).

Frățescă conlucrare

La 1848, fierberea revoluționară îl antrenează pe redactorul *Gazetei* dincolo de marginile legaliste și de precauțiile în care își încadra obisnuit activitatea. El scrie atunci frumoasele cuvinte: „Soarta națiunii române se va hotărî în București și în Iași, iar nu în Cluj, nici în Blaj, nici în Buda. Aceasta o știu toți contrarii noștri, pentru aceea se și aruncă asupra ziselor capitale, cu toată povara silei lor...” Improprietățile țăranilor este pusă în termeni ei clari: „țăranul d-voastră... după ce zăcu sute de ani în dispreț, maltrat și mai amar ca vitele, va roagă: «nu ne luați ceea ce nu e al vostru» d-voastră însă răspundeți: «pămîntul e al nostru; noi l-am dat țăranilor». Ferească Dumnezeu: mai întîi au fost țăranii, apoi boierii și toți venetici; mai întîi poporul apoi despuitorii lui; aceștia dau țăranului din pămîntul răpit odinioară (năute cu veacuri) tot de la el, atunci cînd se puseră tiranii în capul lui”.

În perioada anilor '60, deschis sub auspicii bune (o diplomă imperială anunța restaurarea autonomiei Transilvaniei și convocarea unei Conferințe a tuturor naționalităților), dar, sfîrșită, ca de atîtea alte ori, printr-o teribilă dezamăgire, rețin rîndurile următoare, admirabile prin seninătate și înălțime de cuget: „Încît, pentru consolidarea fraternității între noi și națiunile surori, eu neg înaintea cerului și a oamenilor că ar exista vreo ură între națiuni. Ură, urgie și frecvări nu există între națiuni, ci numai între coterii

și oligarhii și clase privilegiate. De exemplu, poporul unguresc a avut aceeași soartă cu noi. Asemenea și secuii, iar poporul săsesc încă nu i-a fost așternutul pe perne de trandafir. Mai zic odată: să distingem între națiuni și coterii; că între națiuni se poate instaura ușor fraternitatea. Românul, din partea sa, condus de instinctul său cel sănătos și nestricat de o cultură falsă, își are scris pe flamura sa: solidaritate națională, libertate constituțională, scăparea de absolutism... și frățescă conlucrare cu națiunile frăține spre fericirea patriei”.

Pagini frumoase înscrise *Gazeta de Transilvania* prin atitudinea luată cu ocazia războiului pentru independență de la 1877: apelează la colectarea de bani și daruri destinate sprijinirii armatei române, informează prin corespondenți speciali despre evenimentele de pe teatrul de luptă, își exprimă admirația și mîndria pentru eroismul demonstrat de ostașii români. Într-o revistă a anului 1877, Aurel Mureșianu spunea: „Pe fruntea anului 1877 a fost scrisă regenerarea Orientului, reînvierea vechii glorii române... Niciodată singele care s-a vărsat pe cîmpurile Bulgariei nu va face să înainteze cauza despotismului și din acest singe va răsări numai libertatea și independența popoarelor Orientului... Căderea Turciei va fi un moment pentru toate statele și guvernele lumii, că numai în mulțumirea popoarelor, numai pe a lor libertate se pot funda durabil regatele și împărățiile”. Aluzia era clară, dar zadarnică. Mulți ani trebuiau să treacă pînă cînd românii vor putea să-și exercite dreptul la autodeterminare, iar guvernanții austro-ungari să-și ia răsplata pentru politica lor anacronică.

Modelată de necesitățile luptei de eliberare națională, *Gazeta de Transilvania* a dat, în lunga-i istorie, nu numai exemplul patriotismului luminat, al curajului și fermității, ci și al unui stil publicistic direct, combativ, accesibil, de înaltă ținută morală. ■

Cînd, la 25 aprilie 1859, Ferdinand de Lesseps inaugura, printr-o lovitură de tirnăcop, lucrările de străpungere a istmului Suez, puțini dintre cei care asistau la ceremonie se gîdeau la mutațiile pe care noua rută comercială ce urma să lege Mediterana de Marea Roșie le va aduce atît pe planul relațiilor dintre marile puteri, cit și pe acela al raporturilor dintre Egipt — țară a căreia îi aparținea istmul — și marile puteri. Sesizînd importanța noii rute, Marea Britanie va iniția un întreg ansamblu de măsuri pentru a se instăpîni în zonă. Încă în timp ce lucrările erau în tol, kedivul (vice-regele)¹ Egiptului, Ismail pașa, făcuse o declarație care lăsase să se întrevadă pericolul pe care construirea canalului îl reprezenta pentru țara sa, datorită ciocnirilor de interese dintre marile puteri, dornice să pună mina pe el. „Nimeni, mai mult decît mine, nu e partizan al canalului dar vreau ca acest canal să aparțină Egiptului, iar nu Egiptul canalului“.

1882. Revoluția
egipteană văzută de
Gazeta Transilvaniei

A ÎNVINGE ȘI A TRĂI INDEPENDENT

CONSTANTIN BOTORAN

179 206 de acțiuni

Zece ani mai tîrziu, la 17 noiembrie 1869, în prezența reprezentanților a 40 națiuni și a unei imense mulțimi, Ca-

¹ Începînd din 1866, Poarta otomană a acordat Egiptului o largă autonomie internă și externă, cîrmuitorul acestei țări primînd titlul de kediv. Nominal, Egiptul era considerat însă parte componentă a Imperiului otoman.

În imagine: scenă din timpul bătăliei de la Tell el-Kebir, din 13 septembrie 1882.

nalul de Suez a fost inaugurat în mod solemn. Din acel moment, Egiptul a devenit punctul central al politicii coloniale și al strategiei britanice în Orientul Mijlociu și Extremul Orient. Mai întîi, profitînd de criza financiară prin care trecea Egiptul, ca urmare a cheltuielilor exagerate și a împrumuturilor contractate în străinătate de kedivul Ismail, primul ministru al Angliei, Benjamin

Disraeli, a început tratative cu conducătorul Egiptului, cumpărînd de la acesta, pentru cabinetul englez, 179 206 acțiuni Suez, ceea ce reprezenta aproape jumătate din capitalul companiei constructoare a canalului. Anglia devenea, astfel, principalul acționar. Faptul a provocat o vie nemulțumire în rîndul forțelor politice patriotice din Egipt. La apelul colonelului Ahmed Arabi

s-a declanșat o puternică mișcare de apărare a libertății naționale, împotriva penetrației capitalului străin, mișcare apreciată de istoricul egiptean Mahomed Mustafa drept „prima revoluție națională din istoria modernă a Egiptului”.

În scurt timp, Anglia a început să-și consolideze pozițiile în zonă, construind baze navale și puncte de aprovizionare, ceea ce indica intențiile sale de a trece la ocuparea militară a Egiptului, pentru exercitarea deplinului control asupra canalului. În fața acestei primejdii, partida națională egipteană condusă de Ahmed Arabi-pașa, sprijinită de masele țărănești, studenți, militari și mica burghezie, și-a intensificat activitatea, făcând pregătiri pentru a se opune cu forța oricărei prezențe străine în țară. Evenimentele au luat un curs și mai periculos după anul 1879, când, intervenind pe lângă sultan, guvernul englez a reușit să obțină înlocuirea kediului Ismail, ostil prezenței străine în Egipt, cu Tefvik-pașa, pe care capitalul străin îl putea manevra în propriul său interes. De altfel, noul kedi s-a refugiat în tabăra engleză, dând ordin flotei egiptene să se alăture celei engleze pentru a bloca portul Alexandria.

Desfășurarea evenimentelor poate fi urmărită și după relatările apărute în presa românească, îndeosebi în cunoscuta publicație a românilor transilvăneni *Gazeta Transilvaniei*. Angajați ei înșiși într-o puternică mișcare de rezistență față de politica de deznăționalizare promovată de cerurile conducătoare din Ungaria care, din 1867, prin compromisul cu Habsburgii, obținuseră proclamarea dualismului austro-ungar, românii transilvăneni urmăreau cu deosebită atenție și vie simpatie lupta altor popoare pentru libertate și independență națională. Astfel, referindu-se la pregătirile partidei naționale egiptene, *Gazeta Transilvaniei* din 30 mai/12 iunie 1882

scria: „Arabi-pașa este iarăși eroul zilei. Puterile europene..., amenințând cu intervenția, Arabi a câștigat nou teren de agitațiune la armată și la populațiune, făcându-se apărătorul independenței Egiptului... Acum chiamă soldați sub steag, le face uniforme, lasă a se construi, la Alexandria, șanturi [fortificații] și întărește muntele Makattam, care domină capitala Cairo”.

Sentimentul independenței naționale

Pe baza știrilor parvenite din partea agențiilor de presă străine, gazeta și-a informat pe larg cititorii despre cîmpurile singeroase care avuseseră loc la Alexandria în ziua de 11 iunie 1882, ca urmare a prezenței flotei engleze în fața acestui oraș-port și în zona Suezului. Ciocnirile se soldaseră cu moartea a 50 persoane și rănirea altor 80. Un editorial publicat la 18/30 iunie 1882 aprecia că evenimentele din Egipt „devin foarte serioase și amenință chiar pacea europeană, întrucît „firele chesimii egiptene le dirije principele Bismarck, și el este acela care aci se apleacă contra Franței, aci contra Angliei, pe cînd de altă parte încurajează rezistența Turciei împotriva a mindurora”. O săptămîină mai tîrziu, într-un articol de fond, gazeta brașoveană sublinia că în Egipt „este un curent puternic național. În egipteni s-a deșteptat sentimentul de independență și partida națională, al cărei șef este Arabi-pașa, anevioie va pleca capul fără a face o încercare serioasă spre realizarea programului său. Poporul egiptean se armează”. După informațiile *Gazetei Transilvaniei*, trupele regulate rămase credincioase lui Arabi-pașa, ajuns între timp ministru de război, se compuneau din 18 regimente de infanterie, 4 batalioane de vînători, 4 regimente de cavalerie, 10 companii de negri și 2 escadroane de beduini călări pe dromaderi. În total: 18 000

luptători. Lor li se adăugau trupele neregulate, numărînd aproximativ 50 000 oameni.

La Londra s-a apreciat că ciocnirile din iunie ofereau cel mai nimerit pretext pentru a se trece la ocuparea militară a Egiptului. „Dacă se va întîmpla ca Egiptul să fie smuls Turciei — declara regina Victoria — [acesta] nu va trebui să cadă în alte mîini decît în ale noastre”. Sesizînd intențiile Angliei, într-o scrisoare trimisă lui W.E. Gladstone, noul premîer englez, și pe care publicația brașoveană a reproduș-o în numărul său din 11/23 iulie, Arabi-pașa făcea o ultimă tentativă de a evita războiul: „Repet — arăta el —, și voi continua să repet, că primul atac care se va întreprinde de Anglia sau de aliații ei în contra Egiptului va aduce vîrsări de sînge asupra întregii Asii și Africii, răspunderea cărora va cădea pe capul Angliei... În epoca modernă — continua scrisoarea — națiunile fac pași repezi și gigantici pe calea progresului. Anglia poate fi sigură cum că sintem hotărîți a lupta și a muri ca martiri pentru patria noastră... sau a învinge și a trăi independenți și fericiți... Și dacă un popor e inspirat de această credință, vitejia lui nu are margini”.

Nelînd în seamă avertismentul din scrisoarea trimisă de Arabi, premîerul britanic W.E. Gladstone a ordonat amiralului Seymour să înceapă bombardarea Alexandriei. La aflarea acestei știri, *Gazeta Transilvaniei* își exprima încrederea în puterea de rezistență a patrioților egipteni: „Nu este nici cea mai mică îndoială că acest talentat și ambițios ministru de război egiptean nu se va opri la drumul jumătate, ci va face o mișcare serioasă de rezistență în favoarea planurilor naționale de independență a egiptenilor”.

Referindu-se la justetea cauzei pentru care luptau patrioții egipteni, publicația din Brașov scria: „Din punctul de vedere al libertății și al dreptății, acțiunea partidei naționale egiptene apare foarte justă și naturală. Arabi-pașa este omul în care se concentrează

azi aspirațiunile poporului egiptean și din acest punct de vedere atitudinea lui energică merită numai laudă".

După ce flota britanică a distrus fortificațiile ridicate de egipteni în orașele-porturi, Arabi-pașa a dat ordin forțelor sale să se retragă spre Cairo. Englezii dispuneau de 40 000 soldați și, după cum observa *Gazeta Transilvaniei*, „au căpătat pofta de a-l urmări” pe Arabi-pașa. Conducătorii mișcării naționale egiptene nu puteau face abstracție nici de atitudinea Porții otomane, puterea suzerană, dar care se afla într-o tot mai strînsă dependență de puterile occidentale, în special față de Marea Britanie, apărătoare interesată a integrității teritoriale a „omului bolnav”, cum era considerat Imperiul otoman. Dorind să precizeze poziția mișcării naționale condusă de Arabi-pașa, înainte de a părăsi Alexandria, unul dintre fruntașii egipteni a făcut o declarație ziariștilor străini, în care arăta: „Dacă vor debarca trupe turcești le vom considera ca frați... Dar dacă vor veni trupe franceze și mai ales engleze, ne vom apăra pînă la ultima picătură de sînge”.

Dreptul oricărui popor de a aspira la libertate

Retras în Capitală, Arabi-pașa a luat măsuri grabnice de organizare a apărării. Publicația brașoveană arăta că la Tell el-Kebir, unde se aflau 30 000 oameni, cu 60 tunuri, și la Kafr el-Davir, apărat de 25 000 oameni, se concentrase cea mai mare parte a forțelor revoluționare egiptene. O mare adunare, compusă din 360 persoane — funcționari, cadii, căpetenii bisericești — proclamase pe Arabi „apărător al țării”, susținînd, cum scria *Gazeta Transilvaniei*, că „Arabi lucrează numai cu mîndrul națiunii”. În numărul din 28 iulie/9 august 1882,

gazeta a reproduș integral *Manifestul* lui Arabi-pașa: adresat poporului egiptean, în care — după ce arăta că Anglia, prin bombardarea Alexandriei, „omorînd mulți apărători bravi și mulți egipteni pașnici”, a încălcat toate angajamentele internaționale — chema la luptă împotriva invadatorilor.

De partea cealaltă, trupele engleze de sub comanda generalului Garnet Wolseley s-au instalat la Port-Said, spre a lua canalul drept bază și a declanșa asaltul final spre Cairo. „Englezii — scria *Gazeta Transilvaniei* — sînt în acest moment stăpîni pe Canalul de Suez... Anglia și-a realizat dorința și Europa poate aștepta pînă ce le va place englezilor a deschide iarăși canalul pentru comerț. Se zice că între cabinete se face un viu schimb de note din cauza procedurii violente a Angliei și că Italia ar voi iar să protesteze. Ce va folosi însă protestul unei singure puteri? Cu un protest pe hîrtie nu se pot mișca din loc năile [navele] cuirasate engleze”. Reacția guvernelor europene nu era determinată, așadar, de considerente umanitare, ci de lezarea propriilor lor interese, într-o perioadă cînd lupta pentru reîmpărțirea lumii între marile puteri căpăta accente tot mai dure. Aceasta era și părerea publicației brașovene, atunci cînd sublinia faptul că guvernele din Viena și Berlin adoptaseră o atitudine tot mai conciliantă față de Marea Britanie, presupunînd că între cele două puteri și cabinetul din Londra se stabilise o înțelegere, în sensul că „pentru prețul libertății de acțiune ce i s-a lăsat în Egipt, dl. Gladstone să fi promis a lăsa din partea Angliei asemenea toată libertatea de acțiune Austro-Ungariei cu privire la Bosnia și Herțegovina”.

În a doua jumătate a lunii august trupele lui Arabi-pașa au organizat o serie de atacuri asupra forțelor engleze pătrunse pe teritoriul egiptean, dar de fiecare dată au fost

respinse. În zorii zilei de 13 septembrie 1882, forțele britanice au întreprins o acțiune prin surprindere, lovind cu toată puterea lor garnizoana egipteană de la Tell el-Kebir. „Se pare că egiptenii — scria *Gazeta Transilvaniei* — au fost surprinși pe neașteptate de acest atac general și n-au avut timp de a se reculege”. După cucerirea Tell el-Kebirului, englezii și-au croit drum spre Cairo, pe care l-au și ocupat cîteva zile mai tîrziu.

Odată cu ocuparea Capitalei a luat sfîrșit și mișcarea condusă de Arabi-pașa. Este interesant însă faptul că *Gazeta Transilvaniei* nu ezită să ia poziție contra ziarelor din Anglia, care vorbeau elogios despre victoria englezilor, și demasca „rolul civilizator” al europenilor în Egipt. „Orice s-ar zice contra lui Arabi și a planurilor sale extravagante, care n-au stat în proporție cu forțele de care a dispus — scria în numărul din 5/17 septembrie 1882 — el este și rămîne un luptător pentru independența poporului egiptean ale cărui aspirațiuni naționale sînt tot așa de respectabile ca și aspirațiunile oricărui alt popor. Vorbească presa engleză și franceză cît va voi de mistia civilizatoare ce-o au puterile apusene în Egipt, pentru aceea intervențiunea engleză nu-și schimbă caracterul de amestec violent în afacerile interioare ale unui popor care are tot dreptul de a aspira la libertate și independență”.

Articolul încheia, de fapt, lunga serie de note, corespondențe și comentarii pe care *Gazeta Transilvaniei* le-a consacrat evenimentelor primei revoluții naționale egiptene, cum o caracterizează istoriografia contemporană din această țară. Spiritul în care au fost comentate aceste evenimente, ideile și aprecierile cuprinse în coloanele publicației brașovene se constituie într-o prețioasă măturte a solidarității poporului român cu lupta forțelor progresiste, înaintate din alte țări, pentru independență, pentru dreptul de a-și decide singure evoluția. ■

O BINEFACERE PENTRU POPOR

VICTOR PAPACOSTEA

Cînd, în urmă cu cinci ani, în colecția „Biblioteca de filosofie a culturii românești”, apărea volumul *Civilizație românească și civilizație balcanică*, opera lui Victor Papacostea cunoștea acel moment de răscruce menit să o situeze la justa ei valoare în evoluția istoriografiei românești. Nu ne referim numai la căldura cu care această culegere a fost întîmpinată în coloanele presei noastre de la prietenii autorului — Ion Zamfirescu și Leon Kalustian — pînă la cei mai tineri reprezentanți ai școlii istorice de astăzi, ci la faptul că de atunci contribuțiile lui Victor Papacostea la cunoașterea trecutului românesc și al ariei balcanice au intrat în fluxul istoriografiei românești. Nu vom căuta aici să schițăm un portret al lui Victor Papacostea (1900-1962), mai ales după admirabilele pagini pe care penetrația psihologică a unui scriitor și rigoarea omului de știință Ion Zamfirescu i le-au dedicat în recentul volum *Oameni pe care i-am cunoscut* (Editura Eminescu, 1987). Cîteva repere sînt totuși absolut necesare. S-a născut în 1900. După studii strălucite, încununat de titlul de doctor în litere și filosofie obținut în 1933, a fost, rînd pe rînd, asistent (1934-1937), conferențiar (1937-1942) și profesor (1942-1947) la Universitatea din București. Calitățile sale de animator s-au împlinit prin întemeierea Institutului de studii și cercetări balcanice și al revistei *Balkanica*, ambele oferind posibilitatea cercetării comparate a istoriei popoarelor balcanice. Alături de contribuțiile unor istorici — mai ales din rîndurile tinerei generații — Victor Papacostea a publicat el însuși semnificative studii, originale

prin metoda de abordare și concluziile științifice.

Timpul a așezat în adevărata ei valoare, reprezentativă, opera lui Victor Papacostea, alături de expresiile îndrăznețe, originale, novatoare ale cercetării istorice românești. Volumul *Civilizație românească și civilizație balcanică* reprezintă din acest punct de vedere un început. E drept, un început sesizant prin calitatea textelor incluse, dintre care cele mai multe se bucuraseră doar de o circulație redusă în paginile unor publicații de specialitate, nu puține vîzînd atunci pentru prima oară lumina tiparului.

Așa cum se știe, Victor Papacostea nu a scris mult, pentru că s-a dăruit („adevărată sa vocație — se spune în *Enciclopedia istoriografiei românești* — a fost munca la catedră”), fără să aibă niciodată sentimentul că astfel se risipește, ci că își face o datorie. Nu-i mai puțin adevărat că după ce împlinise 47 de ani destinul său a cunoscut acele înjuste distorsiuni care l-au pus în imposibilitate să-și continue ritmul firesc al activității și s-au repercutat asupra sănătății sale, aducîndu-i un sfîrșit timpuriu. Cînd Victor Papacostea s-a aflat din nou în posibilitatea continuării cercetărilor sale, cu aceeași pasiune pe care suferințele îndurate nu o diminuează, a întreprins lucrări de anvergură. Din 1959 pînă în ultimul an al vieții sale (moartea a survenit la 20 iunie 1962), Victor Papacostea a lucrat la elaborarea unei istorii a învățămîntului românesc în sec. XVII-XVIII, pe care a redactat-o într-o primă formă, reușînd să definitiveze cîteva studii im-

portante, apărute în parte în timpul vieții (în revistele Studii, Revue roumaine d'histoire, Revista Arhivelor), dar și postum (Revue des Études sud-est européennes și volumul Civilizație românească și civilizație balcanică).

Datorită unui bogat fond al Arhivelor statului București (Achiziții Noi, arhiva Rosetti Roznovanu), Victor Papacostea a aflat un material deosebit de interesant, pe atunci inedit — valorificat între timp, în mare parte, de Nicolae Isar —, care i-a permis dezvoltarea unui important capitol al istoriei învățămîntului românesc în anii 1818-1821, semnificativ totodată pentru mai buna cunoaștere a unui aspect neglijat al relațiilor româno-grecești.

Preocupat de aspecte mai puțin cunoscute ale temei abordate — într-o perioadă în care Eteria și conflictul dintre șeful acesteia, Al. Ipsilanti, și liderul revoluției din Țara Românească de la 1821, Tudor Vladimirescu, dădeau naștere la interpretări subiective — V. Papacostea a demonstrat sprijinul substanțial de care a beneficiat revoluția de eliberare națională a grecilor, datorită școlii lancasteriene înființate la Iași de pedagogul Gheorghe Cleobulos, cu ajutorul boierului român cu vederi progresiste Nicolae Rosetti Roznovanu și al mitropolitului Veniamin Costache, în cadrul acelei forme de instruire ce poate fi definită pe bună dreptate sub forma de învățămînt popular. Cel peste o sută de profesori formați la școala din Iași au constituit cadrele didactice ale Greciei revoluționare, răspîndind învățămîntul elementar în masele populare și contribuind substanțial la ridicarea poporului grec în lupta sa de eliberare care s-a încheiat cu proclamarea și dobîndirea independenței.

Nu vom insista asupra tuturor aspectelor interesante pe care le relevă textele care vîd pentru prima oară lumina tiparului, în forme ușor prescurtate (pentru ușurarea lecturii nu am marcat întreruperile în text), cu titlul și subtitlul aparținînd redacției revistei Magazin istoric. Ceea ce vrem să arătăm acum e faptul că aceste capitole din studiile amintite își vor afla locul în cadrul unei ediții din opera lui Victor Papacostea în curs de pregătire, în cadrul colecției „Clepsidra” a Editurii Eminescu, de către fiica sa, Cornelia Papacostea Danielopolu. Venim astfel în împlinirea cercurilor largi ale publicului, care a primit cu o căldură leșită din comun volumul Civilizație românească și civilizație balcanică, validînd într-o măsură neașteptată truda celor ce au lucrat pentru a restitui culturii românești una dintre valorile ei autentice.

Valeriu RÂPEANU

Animatori ai luptei pentru libertate

Dascăl și ucenicul său (miniatură dintr-un manuscris din sec. XVIII)

S-au împlinit anul trecut [1961—n.n.] 146 de ani de la dramaticele evenimente din 1821 cînd popoarele grec și român au început, într-o strînsă colaborare, lupta pentru libertate. Ori de cîte ori s-a scris despre aceste evenimente — fie la noi, fie în Grecia — atenția cercetătorilor a fost reținută aproape exclusiv de problema raporturilor dintre Tudor Vladimirescu și Alexandru Ipsilanti. Conflictul între cei doi protagoniști (cu tragicul sfîrșit al ambilor), dar mai ales asasinatul căruia i-a căzut victimă șeful răscoalei românești au lăsat o amintire întunecată, colorînd într-un sens negativ acest important capitol din istoria colaborării celor două popoare angajate în lupta comună împotriva tiraniei.

Colaborarea greco-română de la 1821 cunoaște însă și aspecte pozitive de o remarcabilă însemnătate, pe care însă răsunetul

catastrofei înregistrate de Eterie în Principate le-a lăsat cu totul în umbră. Datoria istoriografiei, fie românești, fie grecești, este să scoată deci problema raporturilor greco-române de la 1821 din cercul limitat (și atât de expus judecăților subiective) al dualității Tudor-Ipsilanti și să facă o cercetare amplă, integrală, asupra tuturor aspectelor (unele ignorate, altele sumar cunoscute) privind colaborarea celor două popoare în 1821, atât în Principate, cât și în zonele grecești de munte locuite de români.

În rândurile ce urmează ne propunem să înfățișăm unul din aceste aspecte rămas aproape necercetat pînă astăzi și, din această pricină, insuficient înțeles. Este vorba de viguroasa acțiune premergătoare răscolului, dusă — în cadrul așa-numitei „regenerări” elenice — pentru pregătirea cadrelor destinate să ridice nivelul cultural și moral al maselor grecești, să agite diferitele provincii și să difuzeze ideile revoluției acolo. Această acțiune de organizare conspirativă, stingerită pe pămîntul Eladei de vigilența opresorului [otoman], s-a desfășurat tot în principatele române (și cu mijloace românești), sub ocrotirea aripei moldovene a Eteriei și, indirect, a însuși aparatului de stat moldovenesc. Ea a fost camuflată — la început la Iași, iar apoi și la București — sub forma a două școli normale de tip lancasterian, menite a pregăti pentru nevoia ambelor popoare pe dascăli acestei forme de învățămînt popular, atât de agreat în mișcarea revoluționară a timpului în Occident și adoptată ulterior și de Eterie. Paralel cu activitatea pentru o sumară formație didactică, tinerii strîși în aceste școli, atât la Iași cît și la București — cîteva sute! — au primit și instrucția necesară misiunii lor de animatori și luptători în slujba războiului de eliberare și a acțiunii pentru regenerarea poporului grec. De altfel, aproape pretutindenți în Europa, învățămîntul lancasterian avea un pronunțat caracter conspirativ și servea ca pîrghie pentru o cît mai largă difuziune în mase a spiritului revoluționar.

Dezvoltarea învățămîntului nostru popular, ca și a celui al Greciei în epoca renașterii [naționale] sînt legate așadar de un început comun ambelor popoare și chiar de acțiunea acelorași oameni: doi români, Nicolae Rosetti Roznovanu, fost mare vistiier al Moldovei, mitropolitul Veniamin Costache și profesorul grec Gheorghe Cleobulus, „primul pedagog al Greciei”, absolut al Școlii Normale din Paris.

Dată fiind dubla funcțiune — culturală și politică — pe care învățămîntul „allilodidactic” [cum mai e denumit sistemul lancasterian — n.n.] a avut s-o împlinească în Europa premergătoare revoluțiilor din 1821, 1830 și 1848, începem studiul nostru cu cîteva lămuriri asupra acestei forme de învățămînt popular și cu deosebire asupra originilor lui sociale și finalităților lui politice.

Învățătura pentru mase — obligatorie, gratuită și laicizată — este o cucerire tîrzie a revoluției franceze. Revine frunțașilor Re-

voluției franceze — Mirabeau, Talleyrand, Condorcet, Lakanal etc. — meritul de a fi emis primele idei și proiecte de organizare în spirit modern a acestui sector: „Cei care vor ca țăranul să nu știe nici să citească, nici să scrie — spune, într-unul din discursurile sale, Mirabeau — și-au făcut, fără îndoială, un patrimoniu din ignoranța lui și motivele lor nu sînt greu de înțeles”.

Un pas însemnat în direcția organizării îl reprezintă raportul asupra instrucției publice, redactat de Talleyrand. Se prevedeau în acest plan școli primare gratuite în fiecare comună. Se proclama, totodată, principiul că „toți oamenii au dreptul să capete o primă învățătură, comună tuturor” și că în materie de învățămînt „nu există privilegii”. Acela însă care a realizat un întreg sistem de învățătură democratică, în cadrul căruia școala poporului apare ca o preocupare primordială, este Condorcet, „teoretician al educației democratice”. Opera lui Condorcet a fost desăvîrșită de Lakanal, „cel mai de seamă dintre pedagogii revoluției”. „Școala normală” concepută de Lakanal în toate departamentele Franței (și în cele mai multe școli europene) trebuia să devină o școală model, școala după normele căreia urma să se organizeze întregul învățămînt.

Din nefericire, aceeași sterilitate și incapacitate de înfăptuire a propriilor ei idei, care a fost reproșată revoluției franceze în alte domenii, se remarcă și în acela al învățămîntului popular. Proiectele amintite mai sus și altele inspirate de aceeași gîndire democratică generoasă au rămas literă moartă. (În Franța a trecut aproape un veac pînă ce ideile proclamate de revoluție s-au putut impune factorilor de guvernămînt, cîpătînd o aplicație integrală). Rămîne însă meritul oamenilor din această epocă de a fi proclamat și formulat cu toată hotărîrea obligativitatea, gratuitatea și laicitatea școlii publice elementare.

Continuitatea spiritului revoluționar

În aceste împrejurări, cînd învățămîntul popular părea condamnat, s-a produs reacțiunea; la început în Anglia și în Franța, iar apoi, rînd pe rînd, în cele mai multe țări europene. Din mijlocul cartierelor muncitorești ale Londrei a început acea cunoscută mișcare pentru „școala săracimii”, avînd în frunte pe Iosif Lancaster, un lucrător înzestrat cu o inteligență deosebită și stăpînit de ideea ridicării maselor printr-o instrucție și o educație adecvată intereselor lor. Membru al Societății prietenilor reformei electorale — care milita pentru sufragiul universal —, Lancaster și susținătorii săi au înțeles că reforma radicală a sistemului electoral s-ar întoarce în contra claselor muncitoare dacă [acestea] vor continua să rămîină în starea de incultură în care le țineau orînduirea feudală. Iată de ce învățămîntul zis „allilodidactic”

sau „mutual” trebuie considerat, așa cum a și fost, un corolar al mișcărilor politice inspirate de ideile revoluției. În ce consta acest sistem? Din masa elevilor erau selecționați cei mai avansați, „monitorii”, care, după o pregătire specială, erau folosiți ca auxiliari ai profesorului la pregătirea elevilor mai tineri. Fiecare „monitor” avea în grijă sa o grupă; profesorul supraveghea și dirija progresul tuturor grupelor și — pe măsură ce efectivele sporeau — el continua să selecționeze și să pregătească pe monitori. Se obținea astfel, cu dascăli puțini, un învățământ elementar — scris, citit și socotit — pe scară întinsă. (Treptat, s-au format și clase de adulți la care erau chemați muncitorii, soldații, marinarii, oamenii de serviciu etc.). În felul acesta în afara statului și a bisericii — și chiar împotriva lor — s-a dezvoltat acest învățământ elementar în mediile muncitorești din Anglia, Franța, Elveția, Rusia și, rînd pe rînd, în celelalte țări europene.

În Franța, metoda lancasteriană s-a reze-mat pe o puternică asociație în conducerea căreia elementele vechi, revoluționare și chiar iacobine erau foarte influente. Este vorba de Societatea pentru învățământul elementar, cu sediul la Paris și cu ramificații și agenți aproape în toate țările europene.

Întemeiată în 1815, această societate a fost încă una din acele congregații care asig-urau, împotriva tuturor vicisitudinilor, continuitatea spiritului revoluționar. Între personalitățile franceze care vin la conducerea acestei societăți în perioada premergătoare războaielor din principate (1815-1821), amintim pe ducele de Daudeville, pe baronul de Gerando, pe contele Lasteyrie, pe Jo-mard etc. Dar adevăratul conducător și ani-mator al ei devine, după 1817, vechiul agi-tator iacobin din vremea marilor revoluții, Marc Antoine Jullien — emul al marelui pe-dagog Condorcet — el însuși pedagog și au-tor de lucrări în această direcție și fondator al periodicului progresist *Revue encyclopé-dique*. Adăugăm că Julien era, totodată, unul dintre conducătorii cei mai activi ai curentului filelen din Franța. La rîndul lui, și acest curent (care dispunea de comitete în toate marile orașe din Europa și America) era tot o formă ocolită care asigura continui-tatea spiritului revoluționar. Apărînd Elada contra sultanului, filelenii, evocau mereu in-stituțiile democratice ale elenismului clasic, spiritul ei republican și iubirea de libertate. Ei țineau astfel vii în conștiința multimilor principiile fundamentale ale marii revoluții [franceze]. Numai așa se explică desigur pro-porțiile uriașe ale acestui curent și miracu-loasa înmulțire a comitetelor filelene în toate țările, prin orașe și chiar prin sate și fabrici.

„Cărvunari” și „novatori”

Reprezentantul acestei reviste în capitala Moldovei era, începînd încă de la finele anului 1818, aga Nicolae Rosetti Roznovanu, om de cultură occidentală, spirit liberal și po-sesorul generos al unei imense averi. Activi-

tatea lui Nicolae Rosetti Roznovanu în spri-jinul ideilor noi, ca inițiator al învățămîntului de mase în țările române și în Grecia, excep-tionala generozitate ce a dovedit ca patriot român și, totodată, mare filelen, îl așază între spiritele progresiste ale timpului. Chiar dacă mai tîrziu, în viața lui particulară, va fi avut unele scăderi, activitatea sa publică și ideile umanitariste pentru care a luptat îi dau dreptul — ca și lui Cleobulos — la o mai largă recunoaștere, atît în istoriogra-fia greacă cît și în cea românească. Dar Nico-lae Rosetti Roznovanu nu a fost singur. Exis-ta și în capitala Moldovei la acea dată un întreg curent progresist (și filelen) ale cărui obîrșii și antecedente merită a fi amintite.

În Moldova tendințele progresiste s-au ma-nifestat mai timpuriu. Moldova a primit mai totdeauna din vecinătate înfrîmarea unor pu-ternice forțe revoluționare, cum au fost — fiecare la vremea lui — husitismul, reforma, mișcările populare ucrainene etc.

În sec. XVIII — „secolul luminilor”, ten-dințele acestea sporesc pe măsură ce se accentuează procesul de descompunere a feudalismului. Nu întîmplător se produce sub domnia lui [Constantin] Mavrocordat — au-torul cunoscutelor reforme care duc la abo-lirea rîmăniei — și celebra hotărîre a mitro-politului Nichifor (iulie 1749) prin care „co-piile prostime” sînt obligați „să meargă să învețe carte”. Aceasta este una din primele apariții ale ideii obligativității școlare în Europa și chiar dacă ea nu a avut urmări, din pricina instabilității politice caracteris-tice țărilor noastre, se cuvine totuși s-o amin-tim. Aceleași profunde transformări inter-ne explică de ce și de aci înainte, și tot sec. XVIII, Moldova rămîne foarte ospitalieră pentru curentele progresiste ce preced revo-luția franceză.

În monarhiile stăpînite de așa-zișii „des-poți luminați”, paralel cu acțiunea de stat, începe să se dezvolte și acțiunea societăților secrete cu caracter conspirativ. Practicînd idei umanitariste, aceste societăți pregăteau neconștient spiritele pentru marile transfor-mări de suprastructură care urmau de aproa-pe fenomenului de descompunere a feudalis-mului. Rețeaua acestor asociații, care ispi-teau și prin misterul cu care se înconjurau, s-a extins pe la finele sec. XVIII și în răsă-ritul Europei — prin Viena, mai ales — și chiar în țările noastre. Se popularizau, sub forme variate, apropiate de înțelegerea mul-timii „filosofia” revoluționară ce venea din Apus. Chiar revolta țărănimii transilvane sub Horea a găsit, cum s-a spus, un sprijin pu-ternic în acțiunea acestor asociații umanita-riste. Este semnificativ faptul că și în Mol-dova, primele semne ale unei activități revo-luționare cu caracter conspirativ (și cu ames-tecul agenților societăților secrete) apar în aceeași vreme. Amintim în treacăt „conspi-rația” paharnicului Dărmănescu¹, cel care a

¹ Darie Iordache, zis și Dărmănescul, ispravnic de Vaslui, împereună cu Iordache Rosetti, apoi deținînd dragăria de paharnic și mare ban (1796). Cunoscut ca om de cultură, a inițiat și finanțat traducerea din fran-ceză a scrierii lui Fenelon, *Întîmplările lui Telemah*.

răspîndit în anul 1787 manifeste revoluționare „la Bender, în geamie, la cafelele și prin alte părți”; traducerea în românește a celebrei lucrări a abatelui Prau *Taina fra-mașonilor* (traducătorul fiind un cleric, viitor episcop de Roman); arestarea compliceilor, între care apar: marele logofăt Rosetti Bălănescu, Iordache Cantacuzino, Manolache Romano, Manolache Bogdan și Ioniță Cuza¹ — cu executarea ultimilor doi — și solidaritatea manifestată de mase cu conspiratorii executați („Norodul se întrista, dar defel boierii mari”).

Nu este fără însemnătate să amintim că circulația operelor lui Voltaire și traducerea unora dintre ele — în grecește, la început, dar apoi și românește — este de asemenea un fapt cultural semnalat în Moldova pentru prima dată.

Incontestabil, spiritul revoluționar și începăturile mișcărilor democratice în țările noastre s-au rezeamat în primul rînd pe așazișii „cărvinari” și „novatori” ridicați dintre boiernași și ciocoi. Nu trebuie uitat însă că, la început, curentul revoluționar a cîștigat adeziunea unor membri ai „protipendadei”. Așa cum în Franța curentul revoluționar cîștigase cu mult înainte de 1789 un important număr de reprezentanți ai marii nobilimi (Lafayette, Mirabeau, contele de Noailles, contele de Ségur etc.), la fel și în țările române progresul ideilor noi a fost înlesnit de adeziunea cîtorva mari boieri. Chiar dacă adeziunea acestora va fi fost doar sentimentală sau din considerente tactice și oportunism, ea a folosit mișcării democratice. A fost prima spîrtură serioasă în coeziunea societății feudale de la noi, iar pentru elementele plebeiene, a fost un puternic îndemn și mai ales o acoperire.

„Taraful Roznovanului”

În Moldova, acest început îl face grupul de boieri strîns în jurul marelui vistiier Iordache Rosetti Roznovanu. I se spunea în limbajul timpului „taraful Roznovanului”. Existența lui o semnalează și un diplomat francez obișnuit să scruteze cu multă seriozitate stările de la noi. Scriind despre membrii acestui grup politic cîțiva ani mai tîrziu, acest diplomat scrie că erau „cei mai bogați și cei mai înșețați de reforme”.

Iordache Rosetti Roznovanu este o figură reprezentativă pentru boierimea moldovenească care făcea tranziția de la cultura greacă către cea franceză. Avea remarcabile atitudini politice, iar contemporanii l-au privit ca un bun economist și ca om de finanțe serios. A purtat în acest sens o interesantă corespondență cu [consulul Rusiei în țările române] Stro-ganoff, din care se vede în ce măsură reușise să influențeze pe ministrul rus în sensul ver-derilor sale.

Același diplomat francez amintit mai sus ne informează că în rîndurile partidului lui Roznovanu militau și alți boieri de rangul al doilea și al treilea. O tendință egalizantă se desemnează astfel și foarte curînd ea se va preciza în concepția lui Roznovanu cu privire la organizarea fiscală a statului. El va propune egalitatea fiscală ca bază imediată necesară pentru a se realiza „legătura cea obștească a toate stările locuitorilor, legătura naționalicească” („De la cel mai mic, de la cel mai sărac țărăn și pînă la cel mai mare și mai puternic dintre boieri”). Ideea națiunii

unificate prin abolirea privilegiilor fiscale este încă un ecou al revoluției franceze („și cine va putea atunci să biruiască neamul unit și să-i surpe dreptatea?” — se întreabă Iordache Rosetti).

Întemeiat pe tradiția princiară a clanului Rosettesc, pe sprijinul rușilor și pe această poziție mai înaintată ce luase, Iordache Rosetti Roznovanu a crezut că va putea să ajungă domn după războaiele din 1821, în cadrul restabilirii domniilor pămîntene; el a fost însă repede depășit — ca și fiul său — de evenimente. Exponenții politici ai micii boierimi — „oamenii noi” —, emancipați de sub tutela protipendadei generoase, au înțeles să acționeze după 1821 pe cont propriu. Înfîngerea Eteriei și ruperea secularii alianțe turco-fanariote a eliminat din viața politică a principatelor nu numai personalul grecesc, ca atare, dar și o parte din marea boierime românească compromisă, fie prin strînsese legături de interese cu cea greacă și fanariotă, fie prin participarea ei sub o formă sau alta la mișcarea eteristă. Înlăturat în 1821, marele vistiier Iordache Rosetti Roznovanu a mai candidat [la tron] o dată, la instaurarea domniilor regulamentare, dar fără succes.

¹ Magazin istoric, nr. 12/1977.

Al doilea în însemnătate dintre căpeteniile tarafului Roznovanu era mitropolitul Veniamin Costache.¹ Dar marea speranță a acestui partid era Nicolae, fiul lui Iordache Rosetti Roznovanu.

Un moldovean la Paris

Marile ambiții dinastice ce a urmărit de-a lungul întregii vieți l-au îndemnat pe Iordache Rosetti Roznovanu să dea o aleasă

Școală primară în aer liber (după o gravură în lemn de Charles Doussault)

instrucție și educație în stil occidental fiului său Nicolae, născut în 1794. I-a angajat un preceptor francez și a întemeiat — pentru el în primul rând — faimoasa bibliotecă de la Stînca, căreia, la rîndul său, Nicolae îi va da o mare dezvoltare.

Nicolae Rosetti Roznovanu a moștenit nu numai psihologia de dinastă a tatălui său, dar și ideile politice pe care le-a dus și mai departe. Prin impulsul culturii franceze și desigur al cercurilor rusești favorabile ideilor liberale, Nicolae Rosetti a ajuns unul dintre tinerii influenți ai propentendadei generoase și pe care evenimentele păreau să-l destineze unei mari cariere politice. A dorit și el să domnească, într-o Moldovă liberată de turci și devenită stat constituțional. Cînd primii agenți ai mișcării eteriste ajung la Iași, Nicolae Rosetti Roznovanu era, prin toată instrucția și educația primită, și nu mai puțin prin vîrstă, pregătit pentru înrolarea în această mișcare conspirativă care făgăduia eliberarea tuturor popoarelor supuse jugului turcesc.

S-a bucurat de la început de încrederea forurilor conducătoare eteriste. Nu cunoaștem detalii în legătură cu înrolarea sa în Eterie; cînd a avut loc? prin cine? Fapt cert este că a primit de la început misiuni importante, cum va fi, foarte curînd, călătoria la Paris și Londra.

Deoarece lupta Eteriei a dat naștere — ca orice fenomen revoluționar — și unei ciocniri între generații, eteriștii l-au preferat pe Nicolae tatălui său. Era și firesc. Se știe că oculta eteristă, între măsurile pregătitoare ce a luat curînd după întemeierea societății — de acord cu sprijinitorii ei ruși — a fost și aceea de a împinzi aparatul de stat al țărilor române, în pozițiile importante, cu oameni de absolută încredere. Astfel se explică faptul că Nicolae Roznovanu devine încă din 1815 agă — adică șeful poliției din Iași — iar în ajunul răscoalei, mare vistișier, dregătorie ocupată mai înainte de tatăl său. De altfel, cîtiva ani mai tîrziu, într-o convorbire cu baronul de Bois Leconte, Nicolae a mărturisit această operație de primenire făcută de eteriști, cu concursul rușilor, în aparatul de stat al țării, în vederea răscoalei. Un rol însemnat în cariera de eterist a lui Rosetti Roznovanu pare a fi jucat doctorul Eustațiu, factor important în organizarea sanitară a Moldovei la acea dată, cunoscut și prin activitatea desfășurată pentru stăvilirea epidemiei de ciumă care a izbucnit la 1819. Dr. Eustațiu apare, după unele documente contemporane, ca unul dintre medicii savanți ai vremii, apreciat și în Occident. El va întovărăși pe Rosetti în călătoria sa la Paris și la Londra, călătorie de o mare însemnătate pentru opera de cultură ce avea să împlinească tînarul moldovean și nu mai puțin pentru legăturile politice secrete ce avea să stabilească cu membrii emigrației grecești din capitala Franței, precum și cu importante personalități din mișcarea filelenă franceză și britanică.

Nicolae Rosetti Roznovanu a călătorit mult, încă de tînar, în Occident; în Franța, în Anglia, în Austria și în Germania. Prima călătorie, prin Viena, la Paris, și apoi la Londra are loc la începutul lui aprilie a anului 1818. Nu a fost o călătorie de studii, cum s-a crezut, ci o călătorie cu vădit caracter politic; scopurile ei nu ni se mărturisesc, dar pot fi deduse cu ușurință din întreaga succesiune a faptelor. Tînarul dregător moldovean a luat contact în capitala Franței cu căpeteniile emigrației grecești — între care amintim pe contele August Capodistria, fratele lui Ioan Capodistria, pe savantul filolog Adamantios Corays, pe baronul Constantin Sakellarios, pe Sava Piccolos, pe pedagogul Gheorghe Cleobulus etc. — precum și pe unii fruntași ai mișcării filelene, atît din Franța, cît și din Anglia. În corespondența lui Rosetti apar adesea Marc Antoine Jullien, Jomard și ceilalți conducători ai Societății pentru instrucția elementară. În Anglia, Roznovanu a luat contact cu lordul Guilford.

Prin această călătorie, N. Rosetti Roznovanu pătrunde încă de la Viena într-o vastă rețea conspirativă, cu diverse personaje mis-

¹ Magazin istoric, nr. 3/1987.

terioase care conlucrează activ (uneori fără a se cunoaște) și ale căror legături funcționează în mod ciudat la simpla apăsare pe butonul unor resorturi tainice. Este lumea care conspiră împotriva tiraniei, apărătorii ideilor de libertate pe care teroarea „Sfintei Alianțe” îi obligă să-și ascundă gândurile și să-și acopere acțiunile politice sub diferite forme: societăți literare, științifice, pedagogice, enciclopedice, filantropice etc. N. Rosetti Roznovanu este însoțit în permanență de doctorul Eustațiu, medicul și prietenul său, al cărui rol nu ne apare suficient de clar din documentele consultate. Sosirea lor la Paris a avut loc în cursul lunii mai 1818 și a fost anunțată printr-o scrisoare din Viena. Dintr-o [altă] scrisoare din 5 iulie 1818 a aceluiași Nivoy, care a urmărit călătoria celor doi moldoveni prin corespondenții săi, aflăm că încă de la sosirea în capitala Franței, Rosetti a căzut bolnav. După înșănătoșire însă a desfășurat o vie activitate.

O primă întrebare ni se impune: cât timp au rămas cei doi eteriști moldoveni la Paris? Dintr-o scrisoare a lui Koutzofski (personaj cu reședință la Paris, asupra rostului căruia nu sîntem lămuriti), expediată lui Rosetti de la Paris, la 27 februarie 1819, se poate conchide că Rosetti a plecat către țară pe la finele lunii decembrie 1818. Admițînd că sosirea în capitala Franței a avut loc la finele lunii mai 1818, rezultă că a rămas acolo circa șase luni; în acest interval se situează, bineînțeles, și vizita la Londra, ca oaspete al marilor filelen, lordul Guilford.

În cursul lunii decembrie, Rosetti și-a făcut preparativele de întoarcere în țară, vizite de rămas bun, ultimele achiziții de librărie etc., iar la 18 decembrie și-a vizat pașaportul. Întoarcerea a făcut-o prin Strasbourg, Lemberg, Viena, în plină iarnă, din care cauză a avut de suferit atît el, cît și suita sa.

„Instrucțiunea elementară în toate clasele populației”

Întors în țară, tinărul cărturar se dedică cu pasiune întemeierii școlii lancasteriene la Iași și bunei ei funcționări. Așa cum reiese din corespondența sa din perioada aceasta, el se documentase pînă în cele mai mici detalii de modul în care erau organizate școlile pentru soldați și muncitorii adulți de către Societatea franceză, al cărei membru era din 15 noiembrie 1818. Dacă în septembrie și octombrie 1819, Nicolae Rosetti Roznovanu, aflat la Iași, comunica la Paris mentorilor săi că întîmpină dificultăți în buna dezvoltare a școlii, el declara însă, în aceeași scrisoare că, în ciuda greutăților, speră să reușească și să-i poată informa despre succesele obținute.

Într-adevăr, un an mai tîrziu, la 30 septembrie 1820, Roznovanu scria din Iași con-

ducătorilor învățămîntului mutual de la Paris, arătînd că „dificultățile și obstacolele... au fost rînd pe rînd aplanate și am avut satisfacția de a fi contribuit la aceasta prin toate mijloacele mele”. Abia în martie — relata el mai departe — a fost deschisă școala de la Iași, dar progresele primilor elevi au fost atît de rapide „că numărul lor a crescut repede și este în prezent de o sută și ar fi și mai mare dacă localul ar permite toate admisiunile care sînt solicitate”. Roznovanu precizează că școala a beneficiat și de sprijinul domnitorului, precum și de acela al episcopiei formate din mitropolitul Veniamin Costache și din principalii boieri ai Moldovei. „Instituția este recunoscută și este înestrată ca și celelalte stabilimente de instrucțiune publică”. El aduce apoi cuvinte de laudă profesorului Cleobulos, „care în fiecare zi justifică tot mai mult încrederea pe care societatea noastră a acordat-o zelului său și luminii sale; a adăugat școlii pe care o conduce, o școală normală, iar mai mulți profesori pe care i-a format deja au plecat la Smyrna, Skio și în diferite alte locuri din Grecia; alții vor pleca curînd... și toți trebuie să corespundă [corespundez] cu noi”. În ce privește materialul didactic, se arată că „Tabelele [manualele] redactate în limba greacă au fost deja traduse, în parte, în limba română și sperăm să vedem, în curînd, școlile care se vor înființa în celelalte orașe, în principalele țiguri ale Moldovei și instrucțiunea elementară răspîndindu-se astfel în toate clasele populației”.

Despre aceste „tabele” aflăm — tot din corespondența lui N. Rosetti Roznovanu — că fuseseră perfecționate pe cheltuiala sa la Paris. Se referea, desigur, la traducerea lor în greaca modernă — inspirate din cele folosite în școlile din Franța — precum și la îmbunătățirile ce li s-au adus pentru a le adapta nevoilor învățămîntului grecesc și românesc.

Cerînd sfaturi și instrucțiuni de la conducătorii Societății din Paris, Nicolae Rosetti Roznovanu — la data aceea mare vister — scria că îndrăznește să adreseze această rugămintă „că pe o binefacere pentru clasa mai puțin avută”.

Inteligența, zelul și generozitatea cu care boierul progresist a contribuit la răspîndirea învățămîntului elementar, atît în Grecia aflată în plină luptă de eliberare națională, cît și în Moldova — de unde foarte curînd metoda va fi adoptată și în Țara Românească — i-au adus atît prețuirea oamenilor de cultură din patrie, cît și numeroase dovezi de admirație din partea celor care, în Franța, aplicau unul dintre principiile fundamentale ale ideologiei revoluționare: educarea maselor populare. În termeni entuziaști, Societatea franceză îi exprimă în repetate rînduri mulțumirile sale pentru meritele de care a dat dovadă în această vastă acțiune de regenerare. ■

Martie-aprilie 1888

Noianul de suferințe

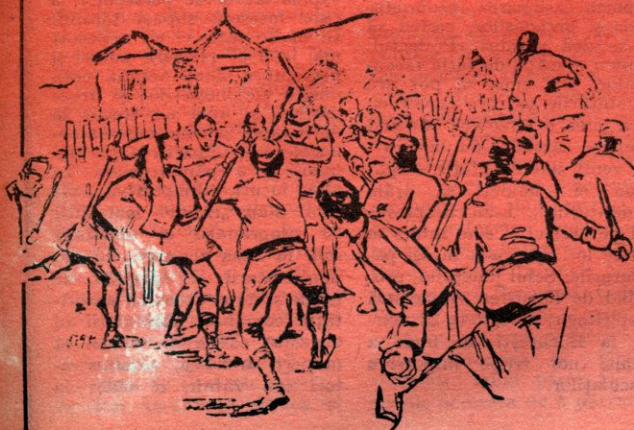
SATELE ROMÂNEȘTI SE RIDICĂ ÎMPOTRIVA EXPLOATĂRII

N. ADĂNILOAIE

Afirmată de-a lungul secolelor ca principala forță patriotică în lupta pentru apărarea gilei strămoșești, pentru păstrarea ființei neamului, pentru libertate și dreptate socială, țărănimea și-a evidențiat cu deosebită putere aceste virtuți și în epoca modernă, cînd în fața poporului român s-a pus sarcina istorică a făuririi statului național, unitar și independent.

Împietind idealurile naționale cu cele sociale, țărani au legat de cucerirea neatințării statale și speranța unei improprietării, speranță alimentată de promisiunile făcute de diferiți oameni politici sau de unii comandanți militari pe cîmpul de luptă. Astfel, lupta țărănimii pentru independență s-a contopit cu lupta pentru pămînt, constituind izvorul minunatelor pagini de vitejie înscrise în epopeea de la 1877. Totodată, Războiul de independență a contribuit la oțelirea voinței și curajului multor țărani, care au devenit mai dirzi, mai încrezători în forțele proprii. După război, foștii luptători, văzîndu-și speranțele înșelate, au început să se agite, să ceară pămînt și să se opună exploatarei moșierești cu mai multă hotărîre. Treptat, împotrivirea lor demnă și curajoasă i-a înfruntat și pe ceilalți săteni.

Scenă din timpul răscoaltei; desen: apărut în presa vremii

Impresionați de eroismul și jertfele făcute de ostași (în majoritatea lor țărani) pe cîmpurile de luptă ale independenței, un grup de deputați au cerut guvernului să dea loturi de cinci pogoane tuturor oștenilor întorși din campanie, care nu aveau pămînt. În anii 1878-1879 au fost improprietăți, ca „însurăței”, 48 342 săteni, iar în 1882 s-a ameliorat legea tocmeilor agricole. Aceste măsuri n-au putut suplini însă lipsa acută de pămînt de care suferea o bună parte din locuitorii satelor și, implicit, n-au putut soluționa chestiunea țărănească. Nerezolvarea democratică a problemei agrare și menținerea unor rămășițe de relații feudale la sate au adîncit contradicțiile din lumea rurală, agravînd situația țărănimii în deceniul ce a urmat Războiului de independență. În acest cadru, lupta țărănimii a îmbrăcat forme multiple și variate, începînd cu mișcarea petiționară pentru pămînt, cu reclamațiile numeroase împotriva nedreptăților de la sate și continuînd cu răscoalele locale (între anii 1882 și 1888 au avut loc astfel de mișcări în peste 40 sate). Ele au culminat cu evenimentele din primăvara anului 1888, cînd țărani, văzînd că nu mai au ce aștepta de la guvernare, s-au ridicat în masă să-și facă singuri dreptate.

Cauzele principale ale răscoalei au fost de ordin economic: lipsa de pămînt a unei mari părți a țărănimii, învoielile agricole oneroase cu moșierii și arendașii, creșterea dijmei, a arendeii și cametei la sate. Acestora li s-au adăugat abuzurile, vexațiunile și jafurile aparatului administrativ, de la județe și comune. Seceta din vara anului 1887 a agravat suferințele țărănimii. În majoritatea județelor, sătenii s-au găsit în pragul iernii încărcăți de datorii și muritori de foame. Guvernul, alarmat de nemulțumirile sătenilor înfometăți, de rapoartele prefecților și de relatările unor deputați, a făcut ca Parlamentul să adopte o lege potrivit căreia

statul era autorizat să împartă porumb, plătil în rate, „sătenilor lipsiți de hrană” din județele moldovene, unde recolta fusese total compromisă. Țăranii înfometați din Muntenia au fost însă lăsați la cheremul proprietarilor și arendașilor, să împrumute de la aceștia porumb în contul muncii din anul viitor. Această lege a servit, totodată, candidaților la colegiul al treilea, guvernamentali sau din opoziție, care, cu prilejul alegerilor din ianuarie 1888, au promis țăranilor, în mod demagogic, nu numai porumb, ci și pământ și reducerea dijmei la una din zece. Alegerile au trecut și țăranii s-au văzut și de data aceasta înșelați.

În special cei din județele Ialomița, Prahova și Ilfov, după două luni de așteptare, neprimind nici porumbul făgăduit, s-au convins primii că, pe cale pașnică, nu puteau obține nimic de la guvernani și că pentru a scăpa de exploatare era necesar să se ridice în masă la luptă.

Pe de altă parte, frământările politice generate de confruntările pentru putere dintre Opoziția Unită și liberali (în special demonstrațiile din București din 14 și 15 martie 1888, împotriva guvernării autoritare a lui I.C. Brătianu), căpătând diferite interpretări în satele din jurul Capitalei, au făcut ca unii țărani să devină mai curajoși în acțiunile lor, favorizând, indirect, declanșarea răscoalei. În această atmosferă, încercată și confuză, răspîndirea printre țăranii a zvonului că guvernul ar fi dat ordin de improprietărire, iar primarii, la cererea moșierilor, ar fi ascuns preținsul ordin, a constituit, în multe sate, pretextul pentru izbucnirea mișcării. A fost de ajuns un incident cu totul ocazional pentru a aprinde — în ziua de 20 martie, la Urziceni — tăciunile ce mocnea ascuns sub noianul suferințelor țăărănești. Incidentul fusese creat de subprefectul și primarul din localitate care — după demonstrațiile anti-guvernamentale din București —, la sugestia prefectului de Ialomița, hotărâseră să-i trimită primului-ministru I.C.

Brătianu o telegramă de simpatie. Pentru a putea strînge mai multe semnături pe telegramă, autoritățile din Urziceni au recurs la un truc, spunînd țăranilor că era vorba de o petiție către guvern pentru pământ și porumb. La 20 martie înșelătoria fiind descoperită, sătenii, îngrijorați că prin trimiterea acelei depeșee nu vor mai primi porumb și pământ — întrucît și I.C. Brătianu demisionase în ziua precedentă —, au cerut să li se restituie originalul telegramei. Fiind refuzați, țăranii s-au îndrîjit, au prins pe subprefect, primar și funcționarii comunalii și i-au bătut.

28 din 32 județe

Locuitorii din satele învecinate, auzind cele întîmplate la Urziceni și temîndu-se, la rîndul lor, că nu vor mai primi pământ, s-au răscolit și ei în zilele următoare, au bătut și au alungat pe primari, notari, proprietari și arendași. Apoi, grupați în cete de 200-300 oameni, s-au îndreptat spre Urziceni, unde, la 22 martie, sosise și prefectul de Ialomița, însoțit de procuror și de o gardă de călărași pentru a ancheta lucrurile. Răscolii — aducînd cu ei „prizonieri” și pe unii funcționari comunalii ce fugiseră din Urziceni — au pătruns cu forța în localitate, spunînd prefectului că ei n-o duc bine cum s-a scris în acea telegramă către guvern, ci, dimpotrivă, „n-au ce minca și nici ce ară” și nu mai pot suporta asupra proprietăților și arendașilor, cerînd să li se dea pământ. Prefectul, pentru a scăpa de furia răscolailor, le-a spus că pot ara pămînturile pe care le vor ei, fără nici o învoială. Auzind acestea, sătenii s-au bucurat: „A venit ziua dreptății — spuneau ei — haideți să arăm pămînturile”. L-au despresurat pe prefect și s-au întors în satele lor, spre a-și însuși pămînturile. Șeful județului, profitînd de liniștirea vremelnică a spiritelor, a fugit la 23 martie la București, de unde a trimis noi trupe împotriva răscolailor.

De la Urziceni și din comunele învecinate, răscoala s-a extins în alte localități ialomițene. La 28 martie a cuprins și județul Ilfov, de unde a trecut la 2 aprilie în județul Prahova, la 5 aprilie, în Dîmbovița, iar peste două zile în Vlașca. Între 1 și 8 aprilie, evenimentele au atins intensitatea maximă, atît ca număr de sate în care a izbucnit răscoala, cît și ca forme de luptă folosite de țăranii. În zilele următoare, în timp ce mișcările din jurul Capitalei erau reprimare, izbucneau răscoale izolate în satele din județele Buzău, Rîmniciu Sărat, Brăila, Muscel, Argeș, Teleorman, Olt, Romanați, Dolj. Apoi, în luna mai, centrul de greutate al frământărilor țăărănești s-a mutat în Moldova, cuprinzînd un număr mare de localități, în special din județele Vaslui, Roman și Botoșani. În două luni, răscoala se extinsese în 28 din cele 32 județe ale țării.

Revendicările răscolailor erau: îmbunătățirea contractelor de învoielii agricole, încetarea abuzurilor comise de arendași și aparatul administrativ și, în unele localități, restabilirea vechilor măsuri de greutate și capacitate. Obiectivul principal, și totodată general, al răscolailor, l-a constituit însă obținerea de pământ.

Condițiile și intensitatea mișcărilor locale fiind diferite, formele de luptă folosite de răscolii au fost și ele variate. În general, violența împotriva asupritorilor direcți s-a manifestat în raport cu gradul de exploatare și de persecuție la care fuseseră supuși țăranii. În multe sate, ei au molestat mai întîi pe primari, notari și percepători, dacă aceștia erau unelte ale moșierilor și arendașilor, și apoi au trecut la devastarea sau incendierea conacelor, la împărțirea porumbului și a pămînturilor. În alte locuri, dimpotrivă, țăranii s-au „răfuit” mai întîi cu proprietarii și arendașii sau, în lipsa acestora, cu administratorii și epistații de moșie și după aceea cu autoritățile comunale. Răscolii au devastat casele nu numai la moșieri, arendași, administratori sau vătăfi, ci chiar la

unii primari, percepatori, notari ori circiurarii din sat.

Înrobirea economică a țăranilor fiind oglindită cel mai mult în contractele de învoielii agricole, unul din primele obiective ale răsculaților l-a constituit distrugerea tuturor condicilor și dosarelor care conțineau astfel de înscrisuri.

Nevoia de reforme democratice

Distrugerea registrelor de învoielii agricole, devastarea conacelor, împărțirea pământurilor și alungarea sau înlocuirea administrației comunale exprimau dorința țăranilor de a scăpa de moșieri, de arendași și de întregul aparat represiv de până atunci, implicit de a lichida resturile de relații feudale din agricultură. Încercarea făcută în unele sate, de a sfărâma latifundiile și a împărți pământul în loturi egale la țărani reflectă totodată caracterul revoluționar-democratic al mișcării și dorința răsculaților de a avea totuși venituri egale. Este de menționat și faptul că, în timpul răscălei, grupuri mari de țărani au încercat (și pe alocuri au izbutit) să pătrundă în unele orașe — București, Călărași, Galați, Botoșani, Oltenița, Găești — pentru a obliga autoritățile să le satisfacă revendicările.

Țărănimea, deși reprezenta o puternică forță progresistă a societății românești, în condițiile din ultimele decenii ale veacului trecut, nu și-a putut pune în valoare întregul potențial revoluționar și nici n-a putut păstra, decât puține zile, pământurile ocupate în iureșul răscălei. De altfel, lupta țăranilor a fost spontană, neorganizată. Au existat, bineînțeles, și excepții, ca la Dudești-Ciopea — unde s-a alcătuit în preziua răscălei un fel de comitet de conducere, format din șapte țărani, și „s-a făcut un act” subscris de aceștia sub prestare de „jurământ că nu se vor despărți unul de altul până la terminare”.

Forțele de bază ale mișcării au fost țărănimea săracă și

mijlocășă, iar în circa o pătrime din comune la evenimente au participat și elementele înstărite ale burgheziei sătești (circiurarii, primari etc.). Printre fruntașii răscălei, în multe sate, s-au numărat foști lup-tători de la 1877, rezerviști, comandanți de garnizoane de prin comune, învățători și chiar cîțiva preoți; aceștia — cunosători într-o oarecare măsură ai realităților politice — erau conștienți de legitimitatea aspirațiilor și de necesitatea luptei țărănimii.

Răscăla a produs panică în rândurile claselor dominante. Guvernul conservatorilor junimiști, condus de Theodor Rosetti — care odată cu declanșarea mișcării țărănești luase locul celui liberal — a ordonat măsuri drastice pentru înăbușirea revoltei țăranilor. Măsurile de reprimare au fost înăsprite și de presiunile exercitate asupra guvernului, în Cameră și Senat, la începutul lui aprilie, de numeroși moșieri și arendași fugiți din satele răscălate. Ordinele guvernului erau categorice: să se reprime răscăla „cu orice preț și fără cruțare”. Armata a fost autorizată să, „după somațiile legale”, să facă „uz de arme”, spre „a restabili ordinea cu orice preț”. În timpul represiei, aproape 1000 țărani au căzut morți și răniți, iar circa 3000 au fost arestați, torturați la interogatori și parte din ei întemnițați.

Țărănii răscălați n-au fost însă izolați în această luptă. Ei s-au bucurat de simpatia clasei muncitoare, a intelectualității și a unor cercuri politice de stînga. Atît ziarele socialiste *Dezrobirea*, *Muncitorul*, *Unirea muncitorilor*, cît și cele editate de grupările politice radicale — *Lupta*, *Românul*, *Unirea* — au justificat răscăla, au condamnat reprimarea ei sîngeroasă și au cerut reforme democratice pentru îmbunătățirea situației țărănimii. În unele orașe, printre care București, Galați, Ploiești, muncitorii — care locuiau în cartierele periferice — s-au solidarizat cu țărănii răscălați, luînd parte la acțiunile acestora de a pătrunde

în localități. În Parlament, reprezentanții socialiștilor români, V.G. Morțun și Ioan Nădejde, și-au ridicat glasul în apărarea revendicărilor țărănimii române.

Evenimentele din 1888 au avut un larg ecou în provinciile românești de peste Carpați — subjugate de Austro-Ungaria —, în țările vecine și în presa europeană. Atît ziarele române, cît și cele maghiare și germane din Transilvania și Banat — *Poșta română* și *Gazeta Transilvaniei*, *Gazeta poporului*, *Kolozsvár*, *Aradi Közlöny*, *Kronstädter Zeitung* — au publicat numeroase articole referitoare la desfășurarea răscălei, unele vădind o deosebită simpatie față de cauza țărănimii. Articole asemănătoare, despre răscăla țăranilor români, au apărut, în aprilie 1888, în numeroase ziare din diferite țări europene ca: *Tirnovska Konstitucia*, *Pesti Hirlep*, *Fővárosi Lapok*, *Wiener Allgemeine Zeitung*, *Neue Freie Presse*, *La Révolte*, *La Réforme*, *La Liberté*, *La République Française*, *Le Temps*, *Le Figaro*, *Petite France*, *Journal des Débats*, *Daily News*, *Morning Post*, *Daily Telegraph*. Influential cotidianul britanic *The Times* și-a trimis un corespondent special la București care consemna, la 29 aprilie 1888, că principala cauză a răscălei a fost situația mizeră a țărănimii române care, „împinsă de nevoi și de foamea de pămînt, s-a ridicat în masă împotriva moșierilor și a uneltelor acestora”.

Evenimentele din 1888 au dezvăluit energiile revoluționare ale țărănimii, au reliefat necesitatea înlăturării rămășițelor feudale din agricultură și au obligat guvernul să ia anumite măsuri pentru ameliorarea situației sătenilor, facilitîndu-le chiar achiziționarea unor loturi mici de pămînt — din moșiile statului — în condiții avantajoase. Prin amploarea, intensitatea și obiectivele exprimate, răscăla din 1888 constituie cea mai impresionantă mișcare a țărănimii române din secolul trecut pentru pămînt, dreptate socială și o viață mai bună. ■

Din tradițiile gândirii progresiste românești

Constantin Dobrescu-Argeș:

„ACESTEI ROMÂNII

SĂ-I CONSACRĂM VIAȚA NOĂSTRĂ”

Dr. ROMUS DIMA

Lupta dusă de Constantin Dobrescu-Argeș, alături de alți reprezentanți ai forțelor progresiste ale societății românești, pentru rezolvarea „Chestiunii țărănești”¹ a situat constant în actualitatea vieții politice de la sfârșitul secolului trecut complexul de probleme stringente care vizau dezvoltarea vieții rurale românești.

Comuna rurală

Prin această expresie C. Dobrescu-Argeș definea de fapt toate problemele circumscrise lumii satului românesc de la sfârșitul secolului trecut, în încercarea de a formula, pe temeiul unei analize riguroase, soluții menite să contribuie la îmbunătățirea soartei țărânului român. „Cea dintâi grijă și datorie a oricărui guvern — sublinia el — este ridicarea comunei rurale”, inițierea unei „mari reforme” care să ducă la „reorganizarea comunei rurale din toate punctele de vedere”. În viziunea sa, reforma preconizată trebuia să acorde autonomie și independență comunei („mult dorită și mințuită deosebit de mult”, cum spunea militantul din Argeș), organizare proprie pentru comuna rurală; sistematizarea

localităților din mediul sătesc și construirea unor locuințe moderne și confortabile, crearea serviciilor de lucrări publice, dezvoltarea comerțului sătesc, asigurarea asistenței medicale, organizarea vieții culturale și politice a țărănimii. Toate aceste probleme erau văzute într-un mod unitar, fiind menite să definească pregnant fizionomia unor localități rurale capabile să asigure, în contextul istoric dat, progresul general al țării, C. Dobrescu-Argeș, ca și alți gânditori și oameni politici progresiști ai vremii, văzând în țărănime principală forță socială, de a cărei stare și nivel de civilizație depindea însăși dezvoltarea țării în ansamblul ei.

C. Dobrescu-Argeș a folosit cu ingeniozitate presa și tribuna Parlamentului pentru a dezbate în mod argumentat și a supune atenției publice ideile sale. Autonomia și indepen-

dența comunei rurale erau o acțiune ce presupunea reorganizarea structurală a primei verigi din sistemul administrativ-teritorial al țării și militantul argeșean o spunea fără ocol: „Marea problemă a civilizației statului român zace în reorganizarea comunei noastre rurale”. Adversar înverșunat al centralizării excesive în problemele administrației de stat, el a atras atenția în repetate rânduri asupra efectelor negative pe care le avea această practică. „S-a voit ca totul să fie centralizat — declara el în Camera Deputaților, la 11 februarie 1894 —, ca centrul să știe tot. Și noi, în loc să părăsim acest sistem vicios, îi dăm înainte cu centralizarea”. La vremea respectivă, arăta el, în mai toate țările se ducea lupta între două curente: unul care cerea centralizarea („și acesta era cel mai slab și mai mărginit”) și altul, care cerea decentralizarea („cel mai puternic și aproape general”). Referindu-se la Europa, deputatul de Argeș constata că „popoarele civilizate sînt pentru des-

¹ Magazin istoric, nr. 9-11/1987, 2/1988.

mie, pentru independență și cînd ai acest sistem larg, democrație și fără nici un inconvenient, de la început te poți pronunța pentru dînsul". În toate țările care au aplicat descentralizarea, „comunele au ajuns la un grad de propagare umitor”.

Comuna autonomă și independentă, așa cum preconiza Dobrescu-Argeș, trebuia să se dezvolte și să trăiască „prin sine însăși”. Pentru aceasta însă, era nevoie de reforme care să acorde comunei rurale atribuții și competențe sporite: separarea atribuțiilor statului de cele ale comunelor; slujbașii comunali să aparțină numai comunei; organizarea proprie a comunei rurale, în-cît ea „să înceapă a fi o realitate, o ființă activă și puternică”; sistematizarea comunelor și a satelor; dezvoltarea intensivă a agriculturii, cu precădere a creșterii animalelor; reînvierea meseriilor și industriilor sătești; înființarea de societăți economice.

În contextul acestor măsuri, statul era chemat să asigure comunei: jumătăți sau toate dările directe care aveau caracter local; toate locurile virane și terenurile neproductive de care dispunea la sate, pentru a fi cultivate în interes local; o piață comercială pentru fiecare comună și să lase latitudinea organelor locale de a percepe și încasa anumite taxe; apele din interiorul comunelor să fie administrate și folosite de către acestea.

Problemă economică și socială de importanță majoră pentru dezvoltarea țării, sistematizarea comunelor și satelor era gîdită de Constantin Dobrescu-Argeș ca element necesar al civilizației moderne în mediul rural. La sfîrșitul secolului, România avea aproximativ 3 000 comune rurale, cele mai multe mici, risipite „pe vîi nesănătoase, pe dealuri blîtuite de viscole”, sărace și fără importanță în mișcarea economică modernă. C. Dobrescu-Argeș semna la în-țel de localități nu existau „nici administrație putincioasă, nici curățenie, nici moașe plă-tite, nici doctor la nevoie, nici drumuri șoselute, pie-truite, nici centre de viață și de mișcare civilizatoare”.

Cunoscător autorizat al proble-melor stringente ale satului românesc, militantul din Mușeștești credea că rezolvarea acestei situații era „una sin-gură, radicală, eroică, sumară. Este concentrarea cătunelor și alinierea caselor: aici stă ma-re și unica reformă — sin-gura —, dar absolut singura care poate, ca prin minune, schimba trista și sălbatica fa-ță a satelor noastre —, în comune noi, mari, concentrate și renăscute...”; constituirea unor comune cu peste o mie de familii fiecare, cu putere economică sporită, ceea ce ar fi ușurat și rezolvarea celor-lalte probleme de ordin ma-terial și social-cultural. În no-iembrie 1894, referindu-se la acțiunea de sistematizare a lo-calităților rurale, C. Dobres-cu-Argeș o aprecia ca fiind „cea mai grea cestiune ce avem acum la ordinea zilei”.

Un alt element important al civilizației moderne îl repre-zentau lucrările publice: cons-truirea căilor de comunicație, regularizarea cursurilor rîuri-lor, împăduririle, ridicarea unor edificii social-culturale cores-punzătoare etc. „Eu cred că pentru țară, care aspiră să fie civilizată — declara Constan-tin Dobrescu-Argeș —, nici o cestiune nu e mai mare decît aceasta care se ocupă de lu-crările publice”. Dezvoltarea căilor de comunicație (căile ferate, navigația, șoselele, dru-murile) avea un rol important în însăși viața țării. În mai 1890, îl declara în Parlament: „Influența căilor de comunica-țiune din punctul de vedere economic este așa de decisivă, încît numai după îngrijirea ce li se acordă se poate ști gra-ful de prosperitate al unei țări”. Analizînd starea căilor de comunicație din România, C. Dobrescu-Argeș ajungea la concluzia că partidele politice care participau la conducerea treburilor țării nu s-au ocupat cu seriozitate de rezolvarea acestei mari probleme: con-servatorii, „puțini au lucrat la ele”; liberalii au făcut cîte ceva, dar mai ales „acolo unde interesul vreunui favorit o cerea”. Ca urmare, în 1890, țara avea doar 22 căi de comu-nicație de importanță na-

țională și 26 de importanță locală, dar și acestea repa-ri-ate neuniform pe teritoriul țării, încît existau județe care nu dispuneau de căi naționale. „Dacă, dar, vom urma și de aci înainte același sistem de a nu ne îngriji de drumurile care servesc interesele economice și sociale — arăta el — atunci starea rudimentară în care ne aflăm va produce efecte mult mai rele decît sînt astăzi”. Din dorința înregistrării unor progrese vizibile în acest do-meniu, el a prezentat sau sus-ținut în Camera Deputaților în 1890 numeroase propuneri care vizau construirea de căi ferate, șosele și drumuri în diferite zone administ-rativ-teritoriale, cu deosebire în ju-dețele Argeș și Muscel, unde asemenea căi de comunicație lipseau ori erau foarte puține.

Cooperația și comerțul în mediul rural erau alte două laturi ale vieții social-econo-mice spre care Constantin Do-brescu-Argeș și-a orientat atenția, fiind socotit „primul inițiator al cooperației în Țara Românească”. A creat perso-nal sau a susținut inițiativele privind crearea de cooperative sătești, pe care le-a sprijinit în organizarea și desfășurarea activității practice. De ase-menea, a înființat mai multe magazine de consum sătești, printre care și cel din comuna Retevoești, județul Muscel. Li-teratura de specialitate con-sideră că, timp de peste două decenii, comuna Mușeștești a fost „centrul mișcării coopera-tiste” și aceasta datorită lui C. Dobrescu-Argeș. La Mușeștești, afirmă cercetătorul Gr. Sereda, în studiul *Cîteva mari figuri de învîțători cooperatori*, veneau „învățătorii satelor de pretutindeni ca să facă școala de cadre a cooperației. Aici se formau primii apostoli ai cooperației românești care a-poi, purtînd în desăgi *Gazeta țărănilor*, primul organ coopera-tist, cutreierau satele din întreaga țară făcînd oficiul de propagandă, îndrumare și con-trol și întemeind acele minu-nate celule de primul grad, bănci populare și cooperatiste de tot felul...”.

Problemele financiare ale comunelor rurale au stat, de

asemenea, în atenția omului politic argeșean. El a vorbit adesea despre „mizeria financiară a satelor noastre”, despre „sărăcia bugetară a comunelor rurale”. Nevoile stringente ale comunelor se multiplicau de la un an la altul, iar veniturile acestora cunoșteau o scădere vertiginoasă. Bugetele comunale, de regulă deficitare, erau epuizate și datorită faptului că, în loc să le acorde sprijinul financiar necesar, statul și județul însciau în bugetele lor venituri mari pe seama comunelor. „Comuna rurală — declara C. Dobrescu-Argeș în Parlament — stă rău de tot, nu prosperă cîtusi de puțin numai cu slabele venituri ce le are. Nu se va mișca din loc comuna fără fonduri bugetare”.

Prosperitatea finanțelor comunale era văzută ca efect al unor acțiuni economice și sociale complexe: practicarea agriculturii intensive, dezvoltarea și perfecționarea zootehniciei, încurajarea „industriilor” locale și a meseriilor rurale, o mai judicioasă politică a impozitelor etc. Cu privire la impozite, el solicita Parlamentului „să fie lăsate pe seama comunelor rurale contribuțiile directe”, care aveau caracter local. În felul acesta se mai îmbunătățeau oarecum veniturile proprii ale comunelor. Dar politica impozitelor promovată de regimul burghezo-moșieresc lovea cu toată forța în omul sărac și mai ales în țărănul român. Pe bună dreptate — arăta C. Dobrescu-Argeș, în martie 1882: „astăzi săracii plătesc mai mult decît cei avuți, pe cînd serviciile ce primesc în schimb sînt cu neasemănare mai mici”. Cerînd cu hotărîre înfăptuirea unei reforme radicale a impozitelor, deputatul de Argeș intenționa ca în cadrul acesteia să ușureze și situația financiară foarte grea a comunelor rurale, a țărănului român. Adresîndu-se celorlalți parlamentari, el avea să declare, în ședința Camerei din 18 decembrie 1895: „Ca și mine, d-voastră cunoașteți și iubiți această Românie, care în limbajul oficial se numește prosperă, democratică, civilizată, plină de iluziuni, dar în același timp eu cunosc și iubesc nu mai puțin o altă

Românie, care zace în adîncul întuneric al ignoranței, care strigă și se arată rugătoare către justiție și libertate; eu țin ca acea Românie care compune majoritatea țării să se poată împărtași de bucuriile civilizației pe care o parte foarte mică a României le încearcă. Vă rog, dar, ca pentru această Românie să ne gîndim și să consacram amorul, viața noastră, căci acolo unde e ea, acolo e patria”.

Constantin Dobrescu-Argeș a inițiat numeroase acțiuni pentru a determina autoritățile să asigure asistența medicală corespunzătoare populației din mediul rural. Pornind de la constatarea personală „că o națiune plină de sănătate, de vigoare fizică e, în același timp, plină de putere morală și are nemărginită încredere în sine — o națiune astfel întărită este ea însăși o redută inexpugnabilă” — el condamna cu severitate nepăsarea guvernelor burghezo-moșieresti față de sănătatea publică în comunele rurale. În lumea satelor, pelagra, malaria, anemia și alte boli făceau mii de victime, dar autoritățile centrale și locale nu inițiau măsuri concrete, eficiente pentru a veghea la sănătatea celor care constituiau marea majoritate a populației țării. Numărul de medici și de moașe comunale era foarte mic în comparație cu nevoile reale ale țăranilor. Într-o situație cu totul necorespunzătoare se afla femeia de la țară, care fusese „cu desăvîrșire uitată, neglijată... Rău tratată în familie, puțin considerată în stat, fără instrucțiune, lipsindu-i bunul trai, n-are sărmana nici îngrijirea de sănătate asigurată, dar nu pentru alt cuvînt, cel puțin pentru acela că ea e conservatoare și perpetuitoarea neamului curat românesc”.

Occupîndu-se de marile nevoi economice, sociale, culturale și politice ale comunei rurale la sfîrșitul sec. XIX, C. Dobrescu-Argeș a supus, cum s-a observat, unor critici aspre autoritățile de stat care nu acordau atenția cuvenită rezolvării acestora. A făcut aceasta din dorința sinceră de a ridica țăranimea română, poporul, țara. A făcut-o de pe pozițiile unui om cu vederi

larg democratice, fără a avea însă viziunea clară asupra căilor de rezolvare radicală a problemei țăranesti. Spre deosebire de alți contemporani ai săi, C. Dobrescu-Argeș nu și-a învăluit activitatea în faldurile demagogiei, așa cum au procedat alți alți politicieni dornici să-și atragă simpatia maselor pentru a o putea folosi ca tribună de lansare în viața politică. Militantul argeșean și-a exprimat ideile și credințele cu sinceritate și patos, el însuși fiind primul care a încercat să le transpună în practică. Dar ca și alți gînditori ai epocii sale, C. Dobrescu-Argeș nu și-a pus problema schimbării regimului social-politic, ci doar pe cea a folosirii tuturor mijloacelor și a căilor de îmbunătățire a stărilor de lucruri pe calea unor reforme care nu vizau structurile statului bazat pe clase sociale antagonice și nu puneau în discuție forma de proprietate. Dacă, astăzi, unele din ideile sale ne par exagerate sau chiar confuze (vezi, de pildă, importanța acordată în concepțiile sale rolului comunelor rurale în ansamblul dezvoltării societății românești), ele trebuie judecate în contextul epocii, în strînsă legătură cu preocupările de atunci referitoare la organizarea modernă a României. Ideile și inițiativele sale s-au adăugat celorlalte acțiuni progresiste de la sfîrșitul secolului trecut, contribuind la democratizarea vieții politice din România.

Deși a criticat cu vehemență racilele societății românești, el nu a negat nicodată elementele progresiste înregistrate și în lumea satului, subliniind de fiecare dată fondul prin excelență pozitiv al civilizației sătești. Învățătorul din Mușești a rostit cuvinte mari și frumoase despre filonul de aur al civilizației țăranesti, despre cultura populară. „Avem și noi, ruralii, dramele noastre, comediele noastre, poezia noastră. Avem filozofie, avem arte, avem rost, tradițiuni și un soi de civilizație a noastră”, afirma el cu mîndrie. Din ridicarea și înflorirea acestei civilizații, C. Dobrescu-Argeș și-a făcut un crez al întregii sale activități. ■

(Vă urma)

AMINTIRI ISTORICE

NICOLAE KRETZULESCU

În 1834, Nicolae Kretzulescu (1812-1900), autorul însemnărilor de față, a sosit la Paris pentru a studia medicina. După obținerea titlului de doctor, în 1839, s-a întors în țară, unde a fost unul dintre cei care au pus bazele învățămîntului medical în Principatele române, activînd, totodată, pentru dezvoltarea medicinei la noi.

Concomitent cu cariera științifică, Nicolae Kretzulescu a desfășurat și o susținută activitate politică, participînd la Revoluția din 1848 și la înființarea Unirii din 1859. Sub

Cuza vodă și, apoi, pînă în 1893, a fost de mai multe ori președintele Consiliului de miniștri, ministru de interne, de finanțe, de justiție etc., precum și reprezentant al țării noastre la Berlin, Roma, Petersburg și Paris.

Perioada studiilor în capitala franceză și primii ani ai activității sale în țară Nicolae Kretzulescu le-a evocat în volumul *Amintiri istorice*, publicat în 1895 și retipărit în 1940. Din această ediție, din 1940, am selectat alte cîteva fragmente, în continuarea celor

apărute în numărul trecut al revistei noastre. Reproducem, de asemenea, alte pagini din monografia Nicolae Kretzulescu. Viața și faptele lui, publicată de A.D. Xenopol în 1915.

În transcrierea ambelor texte am păstrat particularitățile stilistice ale autorilor, respectînd normele ortografice actuale. Pentru cursivitatea lecturii nu am mai marcat prin trei puncte întreruperile din text. Intervențiile explicative din paranteze drepte și notele de subsol ne aparțin.

I. L.

Voința mea, odată admis extern, era să concurez pentru internat și mă pregăteam pentru acest sfîrșit; bătrînii mei părinți însă, în dorința de a mă vedea cît mai neîntîrziat lîngă dînsii, au stăruit ca să-mi săvîrșesc studiile regulate, să iau doctoratul și să

mă întorc în țară, ceea ce am și făcut, renunțînd la dorința ce aveam, și astfel după ce am trecut examenele cerute pentru doctorat la (în) iunie 1839 am susținut înaintea juriului Facultății de medicină teza mea și am dobîndit diploma de doctor.

Amic sincer al Patriei...

A. D. XENOPOL

N Kretzulescu apără mai ales ideea de căpetenie a revoluției muntene din 1848, împroprietărirea țăranilor, căutînd să o arate sub o lumină priincioasă pentru proprietari. Că ideile revoluției se înrădăcinaseră adînc în mintea lui N. Kretzulescu se vede de pe aceea că 50 de ani după mișcarea din 1848, în o scrisoare a

lui din 1898, el îndreptățește pe deplin revoluția la care el însuși luase parte. Kretzulescu spune în această scrisoare: „Astăzi se împlinesc 50 de ani de cînd un strigăt unanim de bucurie și de entuziasm izbucni în București. Este cu neputință de descris bucuria ce pricinui abdicarea lui Bibescu. Privesc în jurul meu cu tristeță: nu mai văd decît 2 sau 3 contimpurani care au

luat parte la marele eveniment național: ceilalți nu mai există. Numele lor însă sînt înscrise cu litere neșterse în istoria României. Generațiile actuale nu pot să-și dea seama de situația țării în epoca de care vorbesc. Va ajunge să spun că țara era lovită de toate interesele ei; dar suferea în tăcere și se resemna, neputînd face altfel. De aceea primi cu entuziasm știrea despre miș-

Urmind studiile mele găseam minute de a merge citeodată la Camera deputaților, unde un camarad care avea pe tatăl său deputat îmi procura bilete de intrare; asistam la dezbaterile instructive și de cel mai mare interes ale eminentilor bărbați de stat ai acelei epoci, oratorii cei mai mari ca Cousin, Villemain, Molé, Guizot, Thiers, Odillon Barrot, Berryer, de Lamartine, Broglie, Montalambert, la Camera Părilor. Mai toți aceștia — academicieni, profesori celebri de filosofie, istorie și literatură la Collège de France și la Sorbona — combătuseră, prin scrierile lor și prin discursurile cele mai elocvente în Cameră, reacțiunea oarbă a guvernului Restaurației, contribuiseră la revoluția de la 1830 și inauguraseră în urmă, sub regele Ludovic Filip d'Orléans, memorabilul guvern parlamentar. Socialiștii de astăzi nu apăruseră încă în Cameră, nici anarhiștii cu bombele de dinamită.

Stirile ce ne veneau din țara noastră erau foarte triste, ne îngrijeau și ne preocupau foarte mult.

În astă stare de lucruri, Iancu Cîmpineanu, în înțelegere cu partidul patriotic, se hotărî a se duce la Paris și la Londra spre a atrage atențiunea puterilor occidentale asupra primejdiei ce amenința viitorul principatelor. Călătoria ce făcu pînă la Constantinopol, străbătînd toată Turcia călare, fu din cele mai grele. Pe la iulie 1839 ajunse în Paris, unde îl primiră cu brațele deschise; publică o broșură în care descria trista situație a țării, avu întrevederi cu Thiers, ministrul afacerilor străine, și văzu mai mulți bărbați politici.

Trecînd în urmă la Londra, văzu asemenea pe Palmerston ce se afla în capul guvernului; misiunea Cîmpineanului pe lângă cabinetele Parisului și Londrei, în împrejurările în care se afla Europa, nu avu pentru moment un rezultat simțitor. Miniștrii dederă cea mai mare atențiune la expunerea ce le făcu Cîmpineanu despre țară, dar se mărginiră a-i da speranțe pentru viitor. Trebui însă să constatăm că acea misiune a Cîmpineanului a lăsat în cartioanele Ministerului afacerilor străine ale ambelor state occidentale urmele sale care nu puțin au contribuit asupra politicii ce ele au adoptat mai tîrziu în afacerile noastre.

În tot timpul cît Cîmpineanu a petrecut la Paris și la Londra, curierii între Petersburg și Constantinopol, în lipsa de atunci a corespondenței telegrafice, se încrucișau mereu; mișcarea Cîmpineanului dete mult de lucru la Petersburg. Rusia prezentă la Constantinopol demersul Cîmpineanului mai mult decît semeț, îl califică de act de revoltă în contra puterilor suzerane și protectoare și ceru Porții să-l oprească de a se întoarce în țară și să-l exileze într-un oraș în Turcia. Poarta, deși nu văzuse cu ochi rîi întreprinderea Cîmpineanului, la început fu silită a primi cererea Rusiei și desemnă Filipopoli ca loc de exil. În urmă însă dîndu-și mai bine seama de gravitatea lucrului și nu mai puțin apreciînd observațiile indirecte ale ambasadorilor Engliterei și Franței, scoase un firman de exil în țară. Rusia însă, care cunoștea foarte bine popularitatea și simpatia ce avea Cîmpineanu în țară, nu înceta de a cere la Poartă exilul lui în Turcia. În

carea de la Islaz și București. Numai vechii boeri, crescûți în moravurile ce apucaseră a avea curs în țară de veacuri, bucurîndu-se de toate privilegiile, scutiți de toate sarcinile și de toate impozitele, care nu apăsau decît asupra țărănilor și a oamenilor ce nu putuseră obține un titlu de boerie, numai vechii boeri, zic, erau consternați și ei nu înfrîzîră a ridica fruntea și a-și întoarce privirile către puterea protectoare... Acum 50 de ani mi-am asociat modestele mele puteri la sforțările glorioase ale bărbatilor care au fost la muncă”.

Revoluțiunea munteană era menită să fie zdrobită de puterea turcească, unealtă ascultătoare a îmbol-dirilor rusești. Iată cum po-

Anul revoluționar 1848 la București
(gravură din Illustrirte Zeitung)

intervalul acestei negocieri, Cîmpineanu lău drumul țării prin Austria și, ajuns la Caransebeș, în Banat, se văzu oprit de autoritățile locale de a merge înainte. Peste vreo trei-patru zile însă, în urma protestării Cîmpineanului în contra arbitrarilor procedări a autorităților austriece, i se dete voia a-și urma drumul în țară și îndată ce a ajuns în București fu exilat la mănăstirea Mărgineni, unde a fost instalat în apartamentele egumenului [starețului], fără ca să fie permis cuiva să meargă să-l vadă. În calitatea mea de medic am putut în intervalul de vreo șase luni, cît a stat la Mărgineni, să merg să-l vizitez în vreo trei-patru rinduri.

Acțiunea patriotică a Cîmpineanului și ostilitatea lui în contra Rusiei l-a costat atît pe dînsul, cît și pe întreaga lui familie, sacrificiul unei averi colosale.

La septembrie 1839, după ce mi-am terminat studiile, în Paris, am plecat ca să mă întorc în țară; erau cinci ani și cîteva luni de cînd mă despărțisem de părinți.

Din Paris pînă la Ratisbona [Regensburg, port pe Dunăre, în Bavaria, R.F.G.] am mers în diligență; drumurile de fier abia începuseră, erau cîteva linii mici pe ici pe colea; în Franța, deosebit de calea ferată cu cai de la Lyon la St. Étienne, abia se înființaseră de la Paris la St. Germain și la Versailles. La Ratisbona am luat vaporul și am făcut călătoria cea mai plăcută pe Dunăre pînă la Orșova, oprindu-mă la Viena și la Pesta, unde se schimbau batelele [vapoare], fiind din ce în ce mai mari, cu cît coborau Dunărea.

La Turnu Severin, spre a coborî tot cu vaporul pînă la Giurgiu, trebuind să-l aștept vreo 4-5 zile pînă să se întoarcă de la Galați și eu avînd cea mai mare nerăbdare a ajunge cu o oră mai curînd la București, am luat un cărucior de poștă. Drumul fiind fără noroaie, fiindcă nu plouase de mult, n-am avut a suferi decît de praful ridicat ca norii de cei patru cai înhămați la cărucior și pe alocurea de hopurile ce făceau să sară de cîte o palmă în sus căruciorul; în vreo 30 de ore am ajuns în București.

Cîteva zile după sosirea mea în București, m-am prezentat la Alexandru Vodă Ghica, care mă cunoștea dinaintea plecării mele la Paris, pe cînd nu se făcuse domn. Vodă Ghica, primindu-mă cu cea mai mare amabilitate, cea dintîi întrebare ce mi-a adresat, într-un mod familiar, a fost: „Că ce idee am avut ca să învăț medicina, că nu e de mine, că s-o las în lături și să urmez cariera părinților și moșilor mei”. I-am răspuns că timpurile vechi au trecut, că trebuie să căutăm și noi a pași înainte alături cu popoarele civilizate, că scopul meu, îmbrățișînd medicina, n-a fost și nu este decît de a ridica profesiunile libere, atît de disprețuite la noi în țară și considerate de publicul românesc de domeniul exclusiv al străinilor, lor numai aparținînd a fi doctori, farmaciști, ingineri, artiști etc. I-am expus dorința ce aveam de a înființa într-unul din spitalele Capitalei o școală de chirurgie și a mă însărcina cu învățămîntul; l-am rugat să nu stăruie în propunerea ce-mi făcea și să primească ideea ce-i emiteam, care va avea pentru

vestește Kretzulescu înăbușirea revoluției: „Cînd auziră capii că Fuad-Effendi vrea să intre cu oștire în București, indignați noi toți protestară din toate puterile noastre și cerurăm comisarului turcesc să intervină la Poartă ca să nu se comită o asemenea violență. Fuad-Pașa răspunse că nu poate decît să execute firmanul, adăugînd că cei ce se supun sultanului să-l urmeze în cort. În același moment, cortul fu înconjurat de soldați și toți cei ce intraseră fură conduși între baionete în curtea bisericii Cotroceni, unde petrecură toată noaptea în frig și nemîncăți. Dimineata auzirăm tunurile luptei din Dealul Spirei. Curînd după aceea am fost urcați în apartamentele de sus ale Cotrocenilor, permițîndu-ni-se a ne aduce de mîncare și așternut. Tot timpul cînd am stat închiși,

bucureștenii, spre a-și manifesta simpatiile lor pentru noi, ne trimiteau felurite lucruri de mîncare, dulceturi, vinuri străine, mezeluri, astfel că atunci cînd am ieșit de acolo am lăsat o mulțime de provizii companiei turcești care ne păzise. După trei zile, unii din noi au fost eliberați, iar pe alții i-au pornit sub escortă la Giurgiu, pentru a fi trecuți peste Dunăre; între cei eliberați am fost și eu”.

D eșii eliberat, N. Kretzulescu este îndepărtat din postul de medic la spitalul Pantelimon, în care fusese numit de Bibescu, în 1847. Reacționarii denunțînd din nou pe Kretzulescu, el era să fie iarăși pus la închisoare. Prevenit la timp, el putu scăpa cu fratele său Constantin, pe cînd Dimitrie fu prins.

N. Kretzulescu se duse în țară la Paris, unde o scrisoare a lui A. G. Golescu către Ioan Ghica la Constantinopol îl arăta ca aflîndu-se în rîndurile românilor emigrați. Din Paris, N. Kretzulescu trece la Constantinopol împreună cu alți emigrați, unde guvernul turcesc aflînd că e medic îl numește director la spitalul militar din Culeli, pe coasta de Asiei.

[În iulie 1849, Kretzulescu revine în țară. Este numit medic primar la spitalul Colțea, în 1851, apoi locțiitor la Ministerul treburilor din lăuntru, în 1854].

Fiînd Kretzulescu locțiitor de ministru, el ia măsuri pentru facerea de șosele și anume aceea dintre București și Ploiești, a doua din Muntenia. Tot el înființează școala elevilor telegrafo-poștali pentru a aduce această ramură de

țară cele mai bune rezultate morale și materiale. După ce l-am văzut mai de multe ori, și totdeauna mă primea cu multă amabilitate, în cele din urmă Vodă Ghica, care nu era ostil ideilor moderne, apreciind propunerea mea, mi-a zis să mă înțeleg cu fratele său, banul Mihalache Ghica, președintele Eforiei spitalelor. Din acel moment, reușita proiectului meu era asigurată. În adevăr, vechiul meu șef, pe cînd eram registrator la Curtea de Apel și care îmi păstrase toată afecțiunea, m-a primit cu multă bunăvoință; greutatea însă ce a încercat cu toată puterea de care dispunea ca frate al domnului, ca mare vornic (ministru de interne) și ca președinte al Eforiei spitalelor, au fost foarte mari, căci alături cu dînsul mai erau și alți atotputernici, cari, prin școala ce ceream să înființez, mă taxau de revoluționar. Astfel dar, abia peste doi ani, la ianuarie 1842, am fost numit profesor la mica școală de chirurgie înființată la spitalul Colței și am avut plăcerea să văd asistînd pe Vodă Ghica la deschiderea acelei școli, originea învățămîntului medical la noi în țară, la a cărui treptată dezvoltare și, în sfîrșit, transformare în Facultate de medicină am avut și eu fericirea, mai tîrziu, ca ministru al Instrucțiunii publice, să pot contribui.

După regulile întocmite de Regulament [Organic], toți medicii și chirurgii ce veneau în țară erau ținuți să prezinte diplomele sau certificatele lor comisiei medicale din București, compusă din medicii celor cinci culori ale Capitalei¹.

¹ Capitala era împărțită în cinci sectoare, „culori”: Albăstru, Galben, Negru, Roșu și Verde.

activitate în mîinile românilor. Kretzulescu însă nu stă în postul de director și locțiitor de ministru decît un an de zile, fiind, spune el, fără cuvînt destituit din acel post în 15 noiembrie 1855.

În timpul cît fusese director al departamentului internelor, adică în cursul anului 1855, se țin conferințele de la Viena menite a îndruma pacea între Rusia și puterile aliate. În aceste conferințe urma să se dezbată și chestia Principatelor Dunărene care aveau deci cel mai mare interes ca și glasul lor să fie ascultat. Era vorba să li se învoiască trimiteră unor delegați. Moldova era să fie reprezentată prin Costache Negri; din Muntenia fusese desemnat, după cererea lordului Redcliffe, ambasadorul Angliei din Constantinopol, N. Kretzulescu; dar

în jurul lui se urzîră o mulțime de intrigi, mai mulți bănuindu-l că ar fi un revoluționar și un socialist. Știrbei însă face astfel ca ambii delegați să nu meargă la Viena, oferindu-se a da deslușirile trebuitoare prin un memoriu.

Sub căimăcămia lui Alexandru Ghica, Kretzulesții îndeobște și deci și Nicolae lucrau pentru unire. Kogălniceanu scrie în 28 iunie 1857 către I.I. Filipescu: „Mergem foarte rău! Aducătorul acestei epistole, părintele Scriban (Neofit) îți va da toate amărănțele: este un luptător energetic al cauzei noastre. Te rog pune-l în relație cu partidul și cu comisarii; prin mijlocirea Kretzulesților, pune-l în legătură cu Sir Bulwer (comisarul englez). E vorba de a dobîndi nu unirea numai, dar

puțin timp după sosirea mea în București, am prezentat și eu, într-o seară, comisiei medicale, diploma de doctor în medicină; membrii comisiei și-o trecură din mînă în mînă, uitîndu-se la dînsa cu multă atențiune și cu multă curiozitate. Ca toată lumea în București se mirau și ei cum un fecior de boier mare — termen uzitat pe atunci — a putut să-și lase pozițiunea lui în societate și să se ducă să se facă doctor. Dar acestea erau ideile epocii. Îmi aduc aminte, fuseseș numit medic de culoare, precum voui arăta mai la vale; Alexandru Goleșcu-Arăpila, întors în țară cu diploma de la Școala centrală din Paris, fusese numit conductor de șosele și primise ordin să facă traseul șoselei de la Ploiești la Cîmpina. Pe la iulie 1844, vrînd să schimb aerul Bucureștiului, am luat un concediu și l-am însoțit în lucrarea sa. Luasem amîndoi o căruță cu zîua. Ajungînd la o circiumă pe lîngă Băicoi și birjarul cerînd a-și odihni caii, ne-am pus și noi la umbra căruței să dejunăm. În același timp, doi negustori, cari mergeau și ei spre Cîmpina, poposind sub umbrarul de dinaintea circiumii, se uitau la noi și tînguindu-ne își ziceau între dîșii: „Uite-te de vezi ce-au ajuns astăzi feciorii de boieri, un Goleșcu, care măsoară drumurile și un Kretzulescu, doctor”. Noi auziam conversația lor și abia ne țineam risul. Dar acestea erau prejudecățile timpului; ei nu puteau a-și da seama că noi, în condițiunile în care de buna noastră voie ne pusesem, nu făceam altceva decît să pregătim viitorul copiilor lor; ei nu înțelegeau că brazda plugului la care ne înhămasem nu va întîrzia a-și da rodul ei. ■

cea ce ne-a fost garantat prin tratatul din Paris, libera rostire a dorințelor noastre. Marea Anglie nu poate să vrea să ne răpească ceea ce ea însăși a recunoscut”.

N. Kretzulescu cînd își pune candidatura la Divanul ad-hoc arată, prin profesia lui de credință, că este pentru unire și principie străin „care sigur va putea aduce stabilitatea, fără de care nu ne vom pune niciodată în calea către fericire. Doresc domnia dreptății, adaogă Kretzulescu, prin instituții liberale și prin o egalitate de drepturi și de datorii a tuturor cetățenilor; doresc în sfîrșit ca și drepturile autonomiei ce le avem de la strămoșii noștri să se păstreze cu sfințenie. Am fost și sînt amic sincer al Patriei mele și al regenerației ei”. ■

Un pionier al învățămîntului medical:

Gh. A. Polizu

Prof. dr. doc. NICOLAE CAJAL, dr. GH. BRĂTESCU

La jumătatea veacului trecut, între personalitățile științifice care și-au adus o contribuție de seamă la apariția și dezvoltarea instituțiilor de educație și cultură medicală — parte integrantă a procesului de modernizare a țării — s-a numărat și doctorul Gheorghe A. Polizu (1819-1886).

Născut în București, a urmat, la fel ca alți tineri ai vremii, cursurile Colegiului „Sf. Sava”, iar apoi a studiat medicina la Universitățile din Viena și Berlin. În 1842, prezența sa la Viena era semnalată de jurnalul politehnic care, la 31 decembrie, consemna o valoroasă creație a studentului român, vădind deosebita sa capacitate: construirea unui aparat de concepție proprie menit să pună în evidență modul de acțiune al legilor hidrostatice.

În 1849, după ce-a obținut titlul de doctor în medicină la Berlin, a revenit în țară, fiind secretar al Comitetului sanitar al Munteniei. A fost apoi medic primar al ospiciului Mărcuța (1851), după care s-a mutat la Filantropia (1852), unde i s-a încredințat. În 1853, reorganizarea școlii de mică chirurgie. Inițiată cu un deceniu mai înainte de N. Kretzulescu la Spitalul Colțea. Întrucît cursanții se plîngeau de faptul că Filantropia era departe (spitalul aflîndu-se la marginea de atunci a orașului), Gh. Polizu a transferat școala în propria sa locuință. În primii trei ani de funcționare, au fost eliberate 20 diplome de absolvire.

Trei ani mai tîrziu, în 1856, școala de mică chirurgie a lui Polizu s-a contopit cu școala de chirurgie înființată de Carol Davila la Spitalul ostășesc din Capitală. Printre primii profesori ai acestei școli s-a aflat și Gh. Polizu, care, între timp, devenise medic primar la Colțea.

Activitatea sa didactică s-a materializat și în publicarea unor cărți de popularizare a cunoștințelor medicale pentru categorii cît mai largi de cititori. Astfel, în 1859, a tipărit Prescurtare de anatomie descriptivă cu scurte notițe fiziologice, care deslușesc lămurit tot ce se petrece în om. Tipăritura avea drept motto deviza: „Învăț, învăț, că numai cînd înveți vezi cît de multe lucruri nu știi!” Cartea era destinată a servi drept manual pentru elevii Școlii naționale de medicină și farmacie din București (înființată în anul precedent, prin transformarea școlii de chirurgie a doctorului Davila), dar și pentru categorii mai largi de cititori, „încît să o poată întrebuița cu folos tot bărbatul ce doarește să aibă cunoștințe despre sineși”. În prefața lucrării, autorul sublinia importanța evenimentului ce-l constituie în 1843 editarea primului manual românesc de anatomie, datorat tot lui Nicolae Kretzulescu.

În același an 1859, menționat pe foaia de titlu ca „an al Unirii Principatelor Române”, a apărut o altă scriere a lui Polizu, Mica chirurgie cu notițe practice în binele bolnavului. Și tot în acest an, a publicat încă o lucrare de popularizare a cunoștințelor medicale — Cărtica altoiului [vaccinului], tipărită în binele omeniei și împărțită gratis, cu aprobarea onor Comitetului sanitar.

La cererea lui Carol Davila, directorul Școlii naționale de medicină și farmacie, care intenționa să pună bazele unei „Biblioteci medicale române”, Gh. Polizu a tradus și a publicat manualul de fiziologie al savantului german Julius Budge (Atlas fiziologic, 1860; Elemente de fiziologia omului, 1861). Drept motto al lucrării, Polizu a consemnat un aforism care, bănuim, îi aparține: „Natura este tare și nemuritoare fiindcă se supune necîntit legilor sale”.

Cînd, la 22 noiembrie/4 decembrie 1869, la București și-a deschis cursurile Facultatea de medicină, Gh. Polizu a fost numit titular al catedrei de anatomie și fiziologie. Între 1869 și 1880 a îndeplinit, de asemenea, funcția de decan al acestei facultăți. Concomitent cu munca la catedră, doctorul Polizu a desfășurat o susținută activitate în cadrul Consiliului medical superior, fiind, din 1866, director al Serviciului sanitar al României. A fost, în repetate rînduri, senator și deputat de Olt, ales pe listele Partidului Național-Liberal. În activitatea sa parlamentară a arătat un statornic interes problemelor sănătății publice, îmbunătățirii asistenței medicale în țara noastră.

Se cuvine amintit, din munca sa de pionierat cultural desfășurată la mijlocul veacului trecut, publicarea la Brașov, în 1857, a unui Vocabular românogerman compus și întocmit cu privire la treburile vieții practice. Acest dicționar a fost revizuit, parțial, de George Barițiu.

În 1871, Gh. Polizu a fost ales membru de onoare al Academiei române. S-a stins din viață la 18 octombrie 1886. Omagiindu-i contribuția la dezvoltarea învățămîntului medical din patria noastră, profesorul Iacob Felix arăta că numele său va rămîne în conștiința publică.

Între-adevăr, dacă dezvoltarea ulterioară a medicinei a depășit cu mult stadiul de pionierat al lucrărilor lui Gh. Polizu și ale generației sale, contribuția sa în istoricul vieții științifice și culturale românești rămîne marcantă. Fapt pentru care, de altfel, amintirea sa (perpetuată de una din străzile Capitalei, și de o instituție sanitară) a fost cinstită în 1986, numele doctorului Gh. Polizu fiind înscris în calendarul de aniversări UNESCO. ■

Viu interes pentru România și istoria ei

La 9 martie 1987, chiar în ziua sosirii președintelui Nicolae Ceaușescu, împreună cu tovarășa Elena Ceaușescu, într-o vizită oficială de prietenie în India, a fost inaugurată, din cadrul unei sădinite festive, Asociația indo-română de studii istorice și a fost lansată lucrarea Noua ordine economică internațională în concepția președintelui României socialiste, Nicolae Ceaușescu. În ianuarie 1988, la București, s-a constituit Asociația română-indiană de studii istorice.

În decursul anilor, în India au fost editate o serie de lucrări consacrate secretarului general al Partidului Comunist Român, președintele României, tovarășul Nicolae Ceaușescu, din opera căruia la New Delhi au apărut, de asemenea, mai multe volume.

În această fructuoasă activitate, o importantă contribuție revine editurii indiene „Socialook International Publications” și revistei Socialook International, conduse de B.C. Gupta, editorul a opt lucrări din opera președintelui Nicolae Ceaușescu, tipărite la New Delhi. Ultimele două, apărute în ianuarie 1988, cu prilejul aniversării zilei de naștere și a peste 55 ani de activitate revoluționară a președintelui României: Nicolae Ceaușescu. O viață dedicată idealurilor de dreptate socială și libertate ale poporului român (prima biografie amplă a tovarășului Nicolae Ceaușescu apărută în India) și Nicolae Ceaușescu. Pacea și dezarmarea — imperative fundamentale ale epocii contemporane.

Editorul indian B.C. Gupta a publicat în cursul anilor 1983-1987 în total 13 lucrări și 15 suplimente ale revistei Socialook International consacrate României. Printre cărțile apărute la New Delhi se numără: Transilvania — străvechi pământ românesc; Armata română în revoluția din august 1944; Independența — obiectiv fundamental al poporului român; Războiul întregului popor pentru apărarea patriei la români; Contribuții la cercetarea conceptului de putere armată la români.

Cu prilejul ultimei sale vizite în România, în timpul căreia a fost primit de secretarul general al partidului, președintele Republicii, tovarășul Nicolae Ceaușescu, căruia i-a prezentat recentele lucrări apărute la New Delhi, în luna ianuarie, editorul B.C. Gupta ne-a împărtășit o serie de opinii pentru cititorii revistei noastre:

„Cititorii indieni apreciază în mod deosebit operele Excelenței Sale, președintelui României, a cărui biografie apărută la noi, în India, era foarte necesară. Nicolae Ceaușescu este conducătorul care dorește binele oamenilor, care a schimbat viața poporului român. Este de remarcat în mod special rolul președintelui dumneavoastră în instaurarea unui climat de pace în lume. Domnia Sa a propus și a adoptat măsuri ferme pentru reducerea cheltuielilor militare, pronunțându-se hotărât pentru eliminarea armelor nucleare din lume. În acest sens, poziția Indiei este similară cu cea a României, de aceea noi în India înțelegem și sprijinim întru totul punctul de vedere al președintelui țării dumneavoastră.

A cunoaște istoria fiecărei țări este un lucru foarte important. Istoria ne ajută să înțelegem particularitățile fiecărui popor, etapele evoluției străbătute de el, experiența lui în cucerirea libertății. Cunoșcându-ne unul altuia trecutul, putem să ne apropiem mai mult. Relațiile noastre pot fi mai ferme, mai solide, iar țările noastre, România și India, se pot situa pe aceleași poziții în viața internațională. De asemenea, popoarele și conducătorii noștri pot acționa împreună pentru pacea lumii, deoarece înțelegerea lor are la bază o experiență istorică comună, popoarele noastre au avut de înfruntat multe vicisitudini și ele și-au câștigat libertatea prin luptă.

După înființarea asociației noastre, la noi, în India au apărut numeroase solicitări de informații despre România, despre președintele ei, care se consacră luptei pentru fericirea popoarelor, pentru pace și dezarmare în lume. Ni se cer informații despre istoria, cultura, arta și politica României, pentru a intensifica relațiile de la popor la popor. Mulți savanți, profesori vor să aibă un schimb personal de vederi și idei cu privire la România. Presa indiană a scris despre asociația noastră și, drept urmare, multe persoane ne-au abordat pentru a obține mai multe date despre țara dumneavoastră. De când Excelența Sa, domnul președinte Nicolae Ceaușescu, a vizitat India, poporul nostru manifestă un interes și mai viu pentru România. Este foarte necesar ca istoricii celor două țări să se întâlnească pentru a cunoaște și aprecia reciproc trecutul și realizările popoarelor lor”.

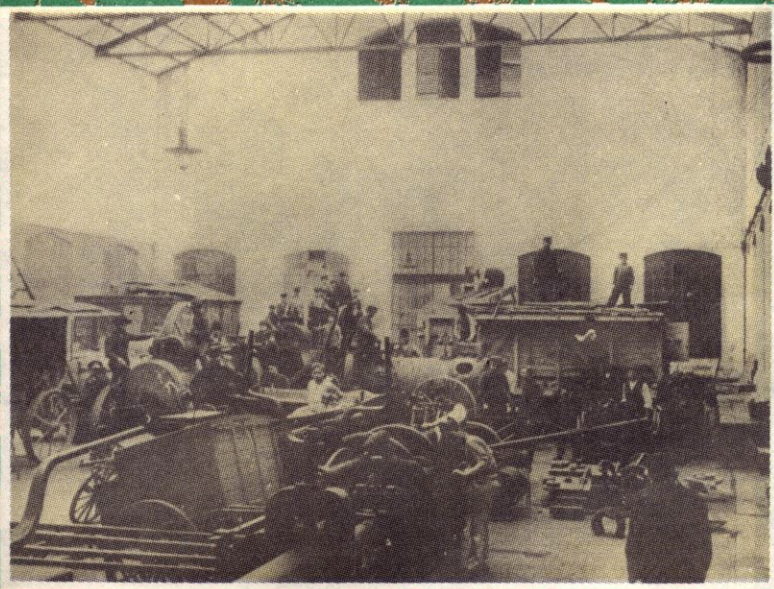
PLANSELE NOASTRE

①-④ Fotografii realizate la începutul secolului nostru de un pasionat fotograf român, inginerul Stelian Petrescu; originalele se păstrează în colecțiile Bibliotecii Academiei R.S.R.:

a) Palatul Sturdza, din piața Victoriei, ridicat în 1901. Ulterior, în deceniul patru, pe locul său a fost construit edificiul Palatului Victoria, din piața Victoriei; b) În incinta fostei Școli de arte și meserii din București; c-d) Tîrgul Moșilor; e) Docurile portului Galați; f) Odinioară, pe plaja de la Eforie-Sud; g) Sonde la Cîmpina; h) Atelier mecanic la Anina

b

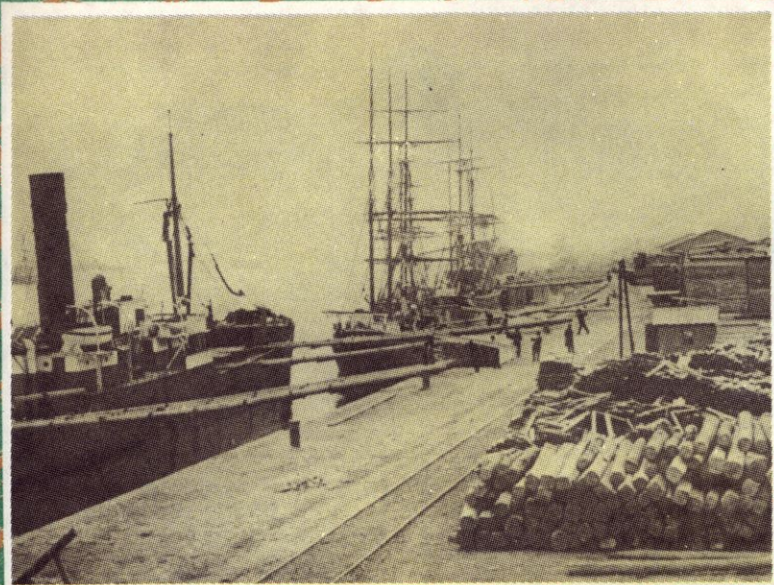
b

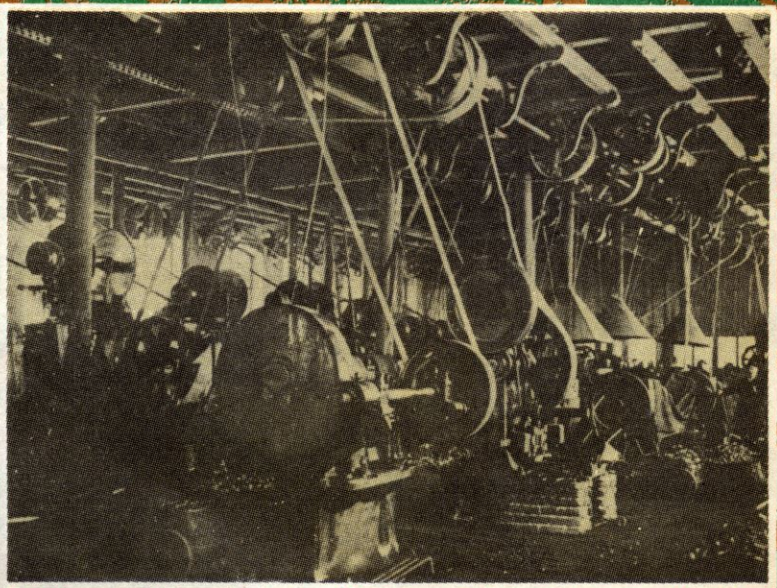
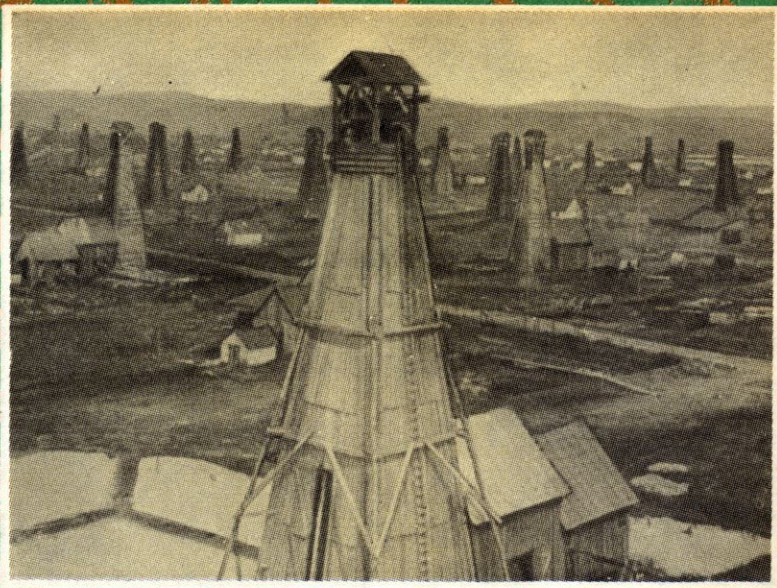

c

d

PE URMELE STRĂMOȘILOR (XXIII)

ION POPESCU-PUȚURI

În anii peregrinărilor sale prin Italia, în urma înfringerii mișcării carbonarilor din Regatul Neapoleului, istoricul italian Carlo Troya a avut prilejul să consulte, în biblioteci vestite din peninsulă, numeroase lucrări istorice, începând cu cele mai vechi scrieri grecești și latinești și continuând cu interpretările și comentariile — nu o dată subiective, dar întotdeauna bogate în informații și sugestii — ale cărturarilor umaniști și iluminiști, ceea ce i-a atras din partea contemporanilor reputația de erudit. O confirmă chiar relatarea istoricului, care arată cu cită simpatie și înțelegere era urmărită de contemporani această pasiune a sa pentru cărți: „Am citit la Roma — consemna el într-o notă la *Istoria Italiei* — *Cronicile lui Petru din Duisburg* și *Dizertațiile* pe care [savantul german] Hartcnock le-a adăugat acestora. Era un exemplar pe care învățatul cardinal Passionei l-a lăsat unei biblioteci a orașului — Angelica sau Sf. Augustin. În timp ce paginile acestei lucrări erau deja la tipar, am reșimțit nevoia de a reciti cartea lui Petru din Duisburg. «Dacă aş putea să o am din nou în minile mele» am scris cuiva, un oarecare care nu mi-a dat nici un fel de răspuns.

Nu a trecut însă multă vreme și monseniorul nuntiu apostolic din Neapole îmi puneia sub ochi același exemplar din Biblioteca Angelica, din dispoziția Sanctității Sale, papa Pius IX, însoțit cu o foarte binevoitoare scrisoare... Ce efect a avut asupra mea o atît de mare favoare, nu pot exprima. A vedea în acest fel încurajate studiile solitare ale unui om, care-și găsește mulțumirea sufletească doar în lecturi, e o recompensă prea mare pentru ostenele ce nu aspiră la atîta celebritate.

Unul din meritele scrierii istoricului italian este acela de a fi pus în valoare numeroase izvoare antice, unele neutilizate pînă la el; pe altele le-a pus în lumină prin interpretări originale, care, chiar dacă nu au întrunit întotdeauna acordul altor cercetători, au reprezentat — pentru perioada în care au fost puse în circulație științifică — un neîndoielnic progres.

Carlo Troya a folosit, pentru reconstituirea tabloului istoric al antichității, nu numai sursele foarte răspândite (relatările lui Herodot, Strabon, Dio Cassius, Iordanes), ci a apelat și la scrieri mai puțin intrate în circuitul științific al vremii, așa cum erau, de pildă, relatările lui Teopomp din Chios, istoric grec

născut în anul 376 î.e.n., autor a două mari lucrări, *Elenicele*, în 12 cărți, și *Istoria lui Filip*, în 58 cărți, din care nu s-au păstrat decît cîteva fragmente.

De asemenea, pentru reconstituirea tabloului geografico-istoric, autorul italian a recurs nu doar la cunoscuta geografie a lui Ptolemeu, ci și la lucrări puțin cunoscute pînă la el: *Măsurătorile* lui Agrippa, relația de călătorie a lui Pytheas ș.a.m.d. Desigur, valoarea acestor izvoare este inegală. Ilustrativ în acest sens este felul în care unii autori antici își concepeau opera. Pomponius Mela, de pildă, istoric latin deseori citat de Carlo Troya și care a trăit în veacul I e.n. (între anii 4 și 65), nu a făcut niciodată cercetări personale și nici călătorii, ci și-a adunat materialul cu care a alcătuit lucrarea sa, *Descrierea pămîntului*, din operele altor autori ai antichității. Născut în Spania, la Tingentera și trăind numai în apusul Europei, de bună seamă că informațiile sale privitoare la populații, evenimente și locuri din partea orientală sau septentrională a continentului trebuie preluate cu multă atenție, datorită erorilor ce le cuprind.

În contrast cu Pomponius Mela, contemporanul său Plinius cel Bătrîn (23-79 e.n.) a fost un investigator neobosit, în necontenită căutare. *Istoria naturală* — principala sa operă, în 37 cărți — este rezultatul atît al cunoștințelor acumulate pînă în vremea sa (inclusiv Pomponius Mela, pe care îl citează între autorii consultați), cît și al propriilor investigații. De altfel, a și murit în cursul unei asemenea cercetări. Aflat cu flota romană, al cărei comandant era, la Misenum, în apropiere de Vezuviu, pentru salvarea populației primejduite a vrut să urmărească mai îndeaproape marea erupție a celebrului vulcan din anul 79 e.n., care a acoperit cu lavă trei orașe: Pompei, Herculaneum și Stabiae, fiind asfixiat de gazele otrăvitoare ieșite din craterul muntelui.

Firește că informațiile sale, rod al călătoriilor întreprinse, sînt mai riguroase, nefiind totuși nici ele lipsite de elemente legendare sau interpretări subiective.

Lucrările antice, utilizate pe larg de Carlo Troya, prezintă interes și sub aspectul interpretărilor pe care ni le îngăduie conținutul lor. Între ele, un interes deosebit îl prezintă datele cuprinse în *Îndreptarul geografic* al lui Ptolemeu. Originar din Ptolemais (Egipt), acest cărturar — considerat cel mai mare geograf

al antichității — a trăit în sec. II e.n. la Alexandria, unde a avut acces la cele mai vestite scrieri ale vremii, adunate în acest vechi centru cultural al lumii antice.

Datele sale despre Dacia, cuprinse în capitolul *Așezarea Daciei* (Cartea III), redactate la zeci de ani după războaiele daco-romane din anii 101-102 și 105-106 e.n., constituie cea mai grăitoare dovadă a continuității de viață a dacilor, în țara lor, după războaiele daco-romane. Enumerarea a nu mai puțin de 15 neamuri geto-dacice, cu indicarea precisă a teritoriului întins pe care îl locuiau, calcularea coordonatelor geografice a numeroase așezări — celebrele fortificații dava ale da-

cilor — probează grăitor faptul că și în veacul II al erei noastre dacii continuau să fie o realitate istorică, etnică și geografică a Europei; situație ce se păstrează și pentru secolele următoare, când deseale mențiuni despre ei ni-i arată participând activ la luptele împotriva Imperiului roman sau în alte împrejurări istorice.

Scrierea lui Carlo Troya, din al cărui capitol *Faptele geților sau goșilor* prezentăm, în continuare, un nou extras din indiciile cronologic, reconstituie, prin intermediul izvoarelor antice, importanta contribuție a locuitorilor din această parte a continentului, la istoria Europei antice.

Timurile istorice ale erei noastre

Anul 49 e.n. Pliniu [cel Bătrîn] amintește pe guttoni printre vandali de la Balțică; și Tacit vorbește de cifiți gotoni, ce nu sînt mai bine cunoscuți decît cellații, cu toate că el a scris despre aceștia că ar fi atacați și răsturnați puternic de regat al lui Marobodus. După Pliniu și Tacit, nimeni nu a mai pomenit de gutoni vandali sau de gotoni; diferenți și unli și alții de daco-geți lui Zamolxe, al lui Burebista și Deceneu. Poate să se presupună totuși că ar fi fost unul și același popor; desigur că așezarea lor proprie, cunoscută, era la Dunăre, nu la Balțică, în epoca lui Pliniu și a lui Tacit. Ist. I. pp. 452 și 483. Tab. Cron. pp. 186 și 188.

43 [Este menționată] Codanonia lui Pomponius Mela, pe care unli o consideră a fi Scandinavia. Dacă lucrul este adevărat, atunci Mela a fost primul autor, cunoscut pînă acum, care a făcut o mențiune referitoare la Scandinavia. Pliniu ar fi fost primul care a amintit-o cu numele de Scanzia; dar nici Mela, nici Pliniu n-au afirmat că ea ar fi fost locuită de către geți. Ist. I. p. 472. Tab. Cron. p. 195.

52 Goșii nu cunoșteau guildrigido-ul, atît de răspîndit în rîndurile germanilor. Ist. I. pp. 490-492. Tab. Cron. p. 198.

65 Mențiune a lui Pliniu referitoare la geții din Tracia: fie că erau cel rămasi cînd o parte a acestui popor a plecat spre a locui dincolo de Dunăre; fie că ar trebui să fie din numărul geților care treceau din nou fluviul pentru a locui în Tracia sau pentru a o pusti. Ar putea fi și cei strămutați aici de Aelius Catus. Ist. I. p. 505. Tab. Cron. p. 200.

Ceea ce confirmă spusele lui Strabon (Vezi anul 334 î.e.n.) și anume că dacii și geții din epoca sa vorbeau limba tracică.

65 Dacii plisti sau polisti, celibatari la Pontul Euxin sînt comparați de Iosif Evreul [Joseph Flavius] cu ese-

nienii iudei. Ist. I. p. 505. Tab. Cron. p. 202 [Vezi anul 129 î.e.n.].

65 Numele getice ale unor plante pot fi citite în lucrarea lui Dioscorides Ist. I. p. 506. Tab. Cron. p. 202.

70 Atac al daco-geților respins de Mucianus, legatul împăratului Vespasian. Ist. I. p. 516. Tab. Cron. p. 206. Duras, regele geților, cedează dominația lui Decebal, după cum povestește Dio Cassius. Ist. I. p. 532. Tab. Cron. p. 213.

Anul 85 e.n. Începuturile domniei lui Decebal, cunoscut poate și sub numele de Diupaneu sau Diurpaneu. Tribalii și scordiscii găsesc adăpost la geți și măresc rîndurile acestora. Ist. I. pp. 533-534. Tab. Cron. p. 213.

85-88 Vezina și Susagus, iluștri conducători ai geților. Ibid.

Popoare aliate cu Decebal cum ar fi sarmatii iazigi. Ibid.

Popoare supuse, precum ceea ce mai rămăsese din bolii lui Critasiros și din taurisli. Ibid.

Tyrageții de la Nistru și plisti sau polisti de la Euxin făceau parte din neamul getic, unli fiind de aceeași oîbirgie, tracă, și prin recente alianțe. Ibid.

85-88 Decebal redă vigoare regatulul zamolxian al lui Burebista. Fortifică în mod admirabil orașul său, Sarmizegetusa din provincia numită astăzi Transilvania. Ibid.

La măiestria străbună în ale arhitecturii sau cel puțin în ceea ce privește construcțiile, Decebal adaugă știința romană. Zelos în primul rînd în a lămura pe romani în arta de a ridica tabere și de a duce războiul. Ibid.

85-88 Decebal leagă prietenii cu alte popoare și își îndreaptă privirile spre Pacorus, regele parților. Ibid.

88 Consulul Opplius Sabinus a fost atacat de daco-geții lui Decebal, conduși de Susagus pînă și în provincia romană Moesia de dincoace de Dunăre. Ibid.

88 Laberius Maximus [guvernatorul Scythiei minor] încearcă, împreună cu Opplius Sabinus, să facă față invaziei. Susagus pune mina pe Callidromus, sclavul lui Maximus, pe care Decebal îl trimite în dar partului Pacorus. Ibid.

88 Legiunile romane sînt înfrînte de Decebal și Opplius Sabinus este ucis. Ibid.

88 Însălmîntat, împăratul roman Domițian trece cu toată puterea armată a Italiei în Moesia.

89 Trimite împotriva lui Decebal o puternică armată, comandată de Cornelius Fuscus, care duce legiunile dincolo de Dunăre chiar în țara geților. Ist. I. p. 555. Tab. Cron. pp. 214-215.

89 Decebal trimite mesageri la Domițian pentru a-și bate joc de el. Ibid. 89 După ce obținuse cîteva avantaje, Cornelius Fuscus este încercuit în munții geților și ucis. Distrugerea legiunilor. Ibid.

89 Paulus Orosius povestește că Tacit (în partea astăzi pierdută a Istoriei sale) scria că: nu a avut curajul necesar pentru a aminti de numărul romanilor uciși. Ibid.

89 Marile bogății pe care geții au pus stăpînire în tabăra romană. Ibid.

89 Cel mai nobil dintre pilofori sau capellati din rîndul geților care se distinseră în războiul împotriva lui Cornelius Fuscus, au primit numele de Ansi sau Asi, adică semizeli, favoriți ai lui Zamolxis; titlul acesta a fost apoi luat sau obținut în veacurile următoare de tovarășii celui care s-a dat drept zeul Odin și s-a îndreptat spre Scandinavia. Ibid.

89 Printre acești Asi a fost și Gapt, cel mai vechi străbun al familiei Amalilor, cunoscut nouă. Îată cele 17 generații, în linie descendentă bărbătească, descrise de Cassiodor, și cuprinse în Compendiul lui Iordanes, și anume:

1. — Gapt a fost tatăl lui 2. — Amal care a fost tatăl lui 3. — August, tatăl lui 4. — Amalus care a dat numele familiei, și a fost tatăl lui 5. — Isarna, tatăl lui 6. — Ostrogot (rege) care a fost tatăl lui 7. — Unalit devenit tatăl lui 8. — Atal, tatăl lui 9. — Aghlulf tatăl lui 10. — Ausla, tatăl lui 11. — Edulf, Vidulf și Ermanaric (cel Mare). Numitul Vidulf a fost tatăl lui 12. — Valevarans, care a fost tatăl lui 13. — Vintar, care printre alții a avut ca fiu pe 14. — Teodemir, tatăl lui 15. —

Theodorice, regele Italiei, tatăl Amalasunthei care, de la un alt Amal, a născut pe 16. — Atalarice, rege.

Lipsește [din această însușire a lui Iordanes] o generație bărbătească, unită de Iordanes. Aceasta trebuia să fi fost cea a lui Munit sau Unalomerus, pe care Cassiodor îl numește printre principii Amali (Cartea XI. Ep. 1); și tot el, în alt loc afirmă că în realitate generațiile Amalilor au fost 17. Ist. I. p. 505.

Neamul semenului Gauto pînă la a 11-a generație, adică pînă la Ermanarich, a domnit asupra ostrogoților și vizigoților uniți, cu toate că ambele popoare au fost împărțite în triburi mai mici. La moartea lui Ermanarich, poveștile Iordanes, vizigoții s-au despărțit de ostrogoți. Tab. Cron. p. 343.

Valevarans, nepotul lui Ermanarich, a domnit asupra ostrogoților și a fost străbunul lui Theodorice al Amalilor, regele Italiei.

Iulianus, trimis al lui Domitian, a învins într-o luptă pe geți, dar împăratul n-a profitat de victorie. A încheiat pace cu Decebal; i-a trimis meșteri și arhitecți romani; lucru ce dovedește tot mai înaltă civilizație a geților și dorința de a o desăvîși, prin mijlocirea romanilor. Ist. I. p. 537. Tab. Cron. p. 216.

93 Decebal trimite pe Diegis, fratele său, la Domitian, care îi trimite însemnele regelții. Ist. I. p. 538. Tab. Cron. p. 216.

94 Rușinoase adăulări ale lui Stazius și altor poezi la adresa lui Domitian pentru că ar fi lertat pe Decebal și nu a pîngărit Muntele Sfînt, adică locul unde se afla principala așezare a cultului zamoixian, chiar dacă din întîmplare, această așezare nu ar mai fi fost pe Muntele Cogeon (Kogalonon) Ibid.

95 Tribut plătit pentru prima oară de Domitian, care în fiecare an a dat o anumită sumă de bani geților lui Decebal, sub titlul, fals, de „donații anuale”. Ist. I. p. 539. Tab. Cron. p. 217.

96 Dion Chrysostomos, exilat de Domitian, găsește adăpost la geți și se duce la Olbia (Vezi anul 47 t.e.n.). Geții părăsiseră orașul dar mai stăpîneau sîturile din jur și nu încetau să-l prade necontenit la sosirea lui Dion. Ist. I. p. 540. Tab. Cron. p. 217.

98 Tacit scrie cartea sa despre Germania, în perioada în care Decebal căruia Imperiul roman îi plătea un tribut anual — era în plenitudinea puterii sale. Să fi confundat Tacit pe geții sau dacii supuși aceluia puternic rege, cu germanii descriși în cartea sa? Nu, firește; nici în acea carte, nici în vreo altă lucrare a sa; dar chiar la începutul cărții sale Germania, Tacit, vorbind despre hotarele răsăritene ale acestora, afirmă că era despărțită de daci „prin munți și prin teama unui daci de celălalt”. Așa făcuse și Pliniu, enumerînd cinci neamuri de germani; ultimele erau puținii și bastarnii, învecinați cu dacii. Deci dacii nu erau defel cuprinși în nici unul din

cele cinci ramuri. Ist. I. pp. 483-484 și pp. 547-548. Tab. Cron. pp. 196 și 220.

100 Decebal face mari pregătiri de război și adună mari comori; întărește cu castele și alte feluri de fortificații locurile muntoase. Stăpînirea sa se întindea mereu, de la mările Tisei la cele ale Boristhenului, unde se afla Olbia. Ist. I. pp. 569, 570. Tab. Cron. p. 225.

Cea. 100 Dion Chrysostomos își dictează Povestirile Getice. Aici a vorbit pe larg despre piloforii și comatii lui Deceneu. Ist. I. p. 570. Tab. Cron. p. 225.

101 [Începutul primului război dacoroman]. Traian pornește cu 2 legiuni împotriva lui Decebal și înfrînge pe geți. Pune să fie afîrnate capetele piloforilor și ale principalilor capelați, pentru a îngrozii pe învinși. Ist. I. p. 571. Tab. Cron. p. 226.

101-102 Geții sau dacii asediază tabăra romană de la Tapae și își dovedesc măiestria în arta războinică. Sînt dotați cu herbeci și cu mașini de război. Traian împrăștiie pe asediații cu dificultate. Ist. I. pp. 572-574. Tab. Cron. p. 227.

102 Traian dă foc fortărețelor dacilor și ajunge pînă la Capitala lor, Sarmizegetusa. Ibid.

102 O așezare bine apărută se afla în fața Sarmizegetusului. Aici erau păstrate steagurile luate de la Cornelius Fuscus. Sora lui Decebal se închisese aici. Ibid.

102 Acum se pot dovedi progresele realizate de geți în arhitectura militară și în arta construcțiilor, complet diferite de cele ale germanilor. Ist. I. p. 575. Tab. Cron. p. 227.

102 Delegație de pilofori la Traian. [Liberius] Maximus a pus stăpînire pe așezarea fortificată unde se afla sora lui Decebal. Se încheie pacea. Dion Chrysostomos se reîntoarce cu Traian la Roma. Ist. I. pp. 576-577. Tab. Cron. p. 228.

104-105 [dată eronată, corect 105-106 e.n.] Cel de al doilea război dacic. Noi dotări ale fortificațiilor lui Decebal și mai cu seamă ale unuia, înconjurat cu trei rânduri de ziduri, pe care romanii au reușit să le treacă doar cu prețul unor mari pierderi Ibid.

106 [dată eronată, podul fusese construit înainte de al doilea război dacoroman — n.n.] Traian pune să se construiască podul peste Dunăre. Extrem de marile greutatea întîmpinate de romani în timpul celui de al doilea război dacic. Ibid.

107 [dată eronată; moartea lui Decebal s-a produs în anul 106 e.n.] Decebal pune să fie îngropate nenumăratele sale comori în rîul Sargetia. Asediul Sarmizegetusului. Principali pilofori și alte căpetenii beau otrăvă la un ospăț. Decebal se sinucide înainte de capitularea Sarmizegetusului. [Informație eronată: Decebal s-a retras din Sarmizegetusa încercînd o regrupare de forțe. Nereușind s-a sinucis — n.n.] Ist. I. pp. 579-581. Tab. Cron. p. 229.

De la Decebal la Aurelian

107 Traian populează partea cucerită a Daciei cu foarte mulți coloni: romani, barbari și alte seminții supuse Imperiului și o transformă în provincie romană. Dar această parte nu era decât o treime din regatul lui Decebal, după calculele cele mai vrednice de luat în seamă, în special cele ale lui Gatterer. Ist. I. p. 588. Tab. Cron. pp. 230-231.

Și pe bună dreptate Ptolemeu, care probabil se născuse în vremea cînd Traian cucerea Sarmizegetusa, reședința lui Decebal, dădea drept hotare Daciei romane rîul Hierasus sau Prut [localizare eronată, corect Siret—n.n.] și Munții Carpați, enumerînd 15 popoare de neam getic ce o locuiau. Geții au rămas deci stăpîni ai întregului teritoriu al vechii și întinsei lor patrii, de la Prut pînă la Tyras, sau altfel spus ai țării tyragetilor; au ocupat vecinătățile Olbiei; apoi înecut cu înecut s-au întins de la Olbia către Mîstina Meotidă. Iulian Apostatul, în Satira sa împotriva împărașilor, lăuda pe Traian pentru că a învins pe geți, ce erau mai curînd gata să lupte decât să întreprindă o călătorie; altă eră de via speranță lor de a-l înfrînge pe Zamolxe. Traian de bună seamă că nu i-a ucis pe toți; și de aceea, de acum înainte, istoria va deveni dublă pentru o altă de valoroasă și de eroică nație. O istorie este cea a geților ne-supuși romanilor, și trăind dincolo de Prut pînă la Nistru și la Boristhenes spre Olbia; cealaltă a geților supuși romanilor de dincoace de Prut pînă la Tisa. Soldații lor care au luptat pentru noii stăpînitori li s-a dat numele de dacicii (Vezi anul 274 e.n.).

Eu deci voi împărți în două cronicle referitor la geți. Voi numi geto-dacicii pe toți cel care au intrat sub stăpînirea romanilor; și geto-dacii pe ceilalți, care au rămas liberi timp de 170 ani cîți au trecut de la cucerirea lui Traian pînă la părăsirea Daciei de către împăratul Aurelian. Atunci, dacicii s-au reunit cu geto-dacii, de aceiași neam și tot s-au numit geți, ca efect al unei ușoare mutații în pronunție, nu diferită de cea prin care mesii s-au numit misi și bastarnii au devenit basterni; tot după cum aceiași daci, potrivit lui Strabon, s-ar fi numit davi sau dai. Această schimbare de pronunție pare să fi început în Tracia. (Vezi anul 211 e.n.). Dar înainte de a trece la cea de a 3-a perioadă, este necesar să amintim numele celor 15 popoare indigene pe care însuși Ptolemeu geograful scria, puțin mai după cucerirea lui Traian, că ar fi cuprinsse în Dacia romană și deci ar fi devenit supuși al Imperiului. Aceste popoare erau: 1. — anarții; 2. — tauriscii; 3. — costobocii; 4. — predavensii; 5. — ratacensii; 6. — caucocensii; 7. — bleții; 8. — buridavensii; 9. — cotensii; 10. — abhocensii 11. — potulatensii; 12. — sensii; 13. — saldensii; 14. — celagiesii; 15. — piegișii. Aceste numiri mai dăinuiau atunci cînd Ptolemeu își dicta scrierile geografice. ■

CRONICI DE FAMILII

Dregători, militari și diplomați, iubitori și sprijinitori ai culturii, Bălăcenii s-au afirmat în viața social-politică drept oameni de acțiune, interesați în apărarea și întărirea autonomiei țării. Odată cu urcarea lui Constantin Brîncoveanu pe tron, el a intrat însă într-un lung conflict cu domnitorul în privința orientării politicii externe. Atît Brîncoveanu, cît și Bălăcenii luau în calcul o alianță cu Imperiul habsburgic și folosirea acesteia în scopul întăririi poziției Țării Românești față de Înalta Poartă, dar existau serioase divergențe de păreri în privința caracterului acestei alianțe, precum și a momentului încheierii ei.

În numărul trecut, am marcat momente din destinul istoric al unei vechi și puternice familii boierești, începînd din vremea lui Mircea cel Mare și pînă spre sfîrșitul sec. XVII. Să urmărim în continuare modul în care s-au manifestat Bălăcenii în viața politică, socială și culturală a țării, în perioada de după urcarea pe tron a lui Constantin Brîncoveanu.

BĂLĂCENII

PAUL CERNOVODEANU

Un singur scop — eliberarea țării

Sub presiunea evenimentelor, Constantin Brîncoveanu a recurs la o manevră diplomatică de mare abilitate: el a cerut și a obținut o întrevedere cu generalul Heissler, în casele doamnei Maria de la Drăgănești de Vede, în cursul căreia l-a asigurat din nou de atașamentul său față de casa de Austria, explicîndu-i însă că nu putea trece fătîș de partea ei, fiind amenințat de primejdia unei invazii iminente a tătarilor din Bugeac. Temîndu-se de tătari, Heissler a revenit la București, unde, după un scurt consiliu de război cu comandantul săi, a hotărît să se retragă cu trupele la Brașov. În cursul acestei retrageri precipitate, au părăsit țara și Constantin Bălăceanu cu soția, fiul și vărul său Matei, precum și doamna Maria cu fiul ei, Gheorghe Cantacuzino.

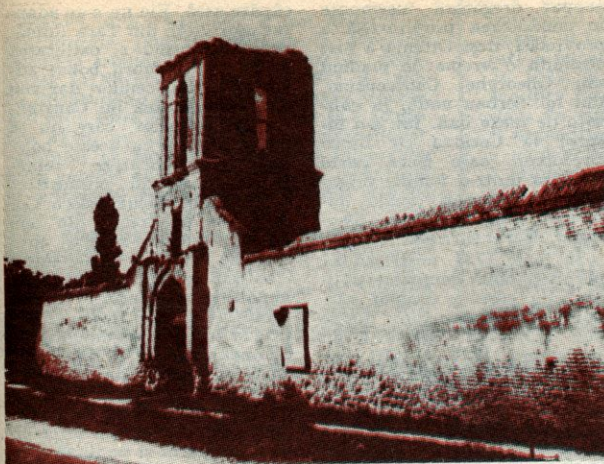
Oștile lui Brîncoveanu, aliate cu turco-tătarii și curuții lui Thokoly, au trecut Carpații, au înfrînt pe adversari, în apropiere de Zărnești, la 11/21 august 1690. „Într-acest război, precizează cronică la Radu Popescu, au perit Bălăceanul, vrăjmașul lui Constantin vodă”, pe care între timp austrieicii îl înălțaseră la rangul de „general [al ostașilor] de infanterie și cavalerie”. În această înclăstare și-au găsit moartea și cancelarul Teleki, căpetenia otomană Cerkez Akmed, iar generalul Heissler a fost luat prizonier.

Deși istoriografia românească subliniază rivalitatea existentă între domn și boierul răzvrătit, rivalitate trecută în legendă și preluată de literatură populară, în realitate, conflictul principal s-a desfășurat în sinul familiei Cantacuzino. El s-a jucat între facțiunea condusă de stolnicul Constantin Cantacuzino, sprijinitoarea lui Brîncoveanu, și acea partidă care urma linia politică a răposatului domn Șerban Cantacuzino, reprezentată

acum de doamna Maria și de apropiații ei, în primul rînd, de ginerele său Constantin Bălăceanu. Două grupări cu opțiuni politice doar aparent opuse, căci ambele au urmărit eliberarea țării de sub dominația străină; divergențele sînt evidente mai ales atunci cînd se au în vedere problemele de tactică și ale mijloacelor prin care trebuia întreprinsă acțiunea de consolidare a independenței țării.

După lupta de lîngă Zărnești, timp de aproape un veac, din cauza acțiunii agăi Constantin, Bălăcenii și-au atras minia voievodă, care s-a manifestat nu numai împotriva celor plecați în pribegie, dar și asupra celor rămași în țară și care nici măcar nu participaseră la jocul politic al agăi Constantin. În primul rînd, domnul a confiscat „pentru hiclenie” averile răposatului agă.

Un timp, Bălăcenii pribegi (domnița Maria, văduva lui Constantin Bălăceanu, fiul ei Ion și vărul răposatului agă, Matei), împreună cu doamna

Ruinele castelului palat de la Tătărești

Maria și fiul acesteia Gheorghe Cantacuzino au trăit din imprumuturi, date mai ales de biserica română din Șcheii Brașovului. Ajutoare au primit și din partea neamului bogat al Cantacuzinilor, frații și nepoții stolnicului, cărora Brîncoveanu, din motive de ordin tactic și politic, nu le-a făcut nici o opoziție. Pentru o vreme, grupul pribegilor a stat la Sibiu.

Ambiția de a-l răsturna pe Brîncoveanu a împins unele rude ale Bălăcenilor, pe Preda Prooroceanu, cumnatul lui Constantin aga, Preda Milcoveanu și alți boieri să plece din Transilvania și, trecînd pe la Iași, să meargă la Istanbul, spre a uneli împotriva domnitorului. Brîncoveanu a zădărnicit însă complotul, iar boierii răzvrățiți au fost predați domnului, care n-a ezitat să-i condamne în majoritate la ocnă, iar pe Preda Prooroceanu l-a spînzurat la Rușii de Vede, în 1692. Văduva acestuia, Maria, fiica lui Badea „Ușurelul”, s-a călugărit apoi sub numele de Marta și a murit prin 1695.

De aici înainte, Bălăcenii pribegi au dus o viață în afara marilor probleme politice. Matei Bălăceanu, vătaf de aprozi, vărul agăi Constantin, s-a întors în țară în 1695, fiind iertat de Brîncoveanu, dar lăsat fără dregătorie. Sără-

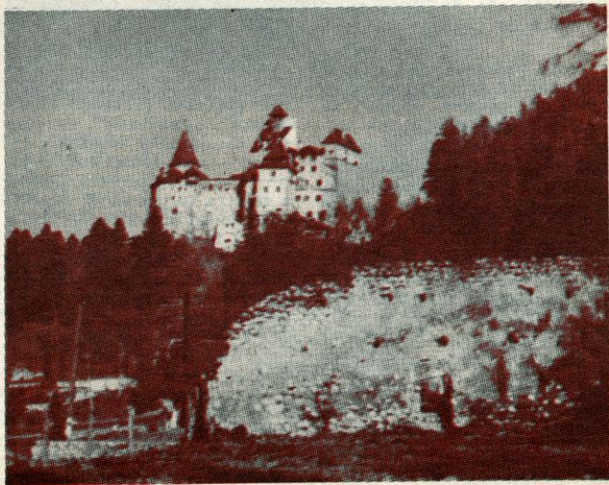
cind, a fost nevoit să-și vîndă o bună parte din moșii. Frații săi, *Barbu clucer* și *Drăghici pîlar*, au fost ținuți de Brîncoveanu în funcții și dregătorii minore. În afara moșiei de la Balaci, domnul le-a luat și o mare parte din domeniul pe care părinții lor, Pătrașcu și Chera din Mănești-Bărbătești, li-l lăsaseră la Doicești și Bărbătești (Dimbovița). Pitarul Drăghici Bălăceanu (căsătorit în 1695 cu Catrina,

din neamul Lipienilor) a izbutit să obțină — ca zestre — jumătate din moșia Stolnici (Arges). Ulterior, această moșie va deveni stăpînirea de predilecție a unei întregi ramuri a Bălăcenilor.

Vremuri de restriște

După sfîrșitul năpraznic al lui Brîncoveanu (1714) și al vărului său Ștefan vodă Cantacuzino (1716), în Țara Românească — ca și în Moldova — a fost instaurat regimul fanariot. Fiscalitatea apăsătoare, acapararea majorității posturilor din administrație de către elemente străine au provocat o rezistență crescîndă din partea marii boierimi pămîtene, în frunte cu Radu Golescu, Grigore Băleanu, Șerban Brezoianu, Ilie Știrbei și unii reprezentanți din familiile Brăiloiu și Bălăceanu. Folosindu-se de prilejul izbucnirii unui nou război austro-turc (1716), boierii antifanarioti au adoptat un program politic identic cu acela al lui Șerban Cantacuzino și al fostului său giae aga Constantin Bălăceanu, tinzînd la eliberarea Țării Românești de sub dominația otomană prin colaborarea cu „împăratul nemțesc” și proclamarea ca

Castelul Bran

domn a lui Gheorghe Cantacuzino, fiul lui Șerban vodă. Secretarul domnesc al lui Brîncoveanu, Anton Maria Del Chiaro, povestește că datorită fiscalității excesive a lui Nicolae Mavrocordat, Barbu Clucerul Bălăceanu „supus celor mai grele chinuri pentru că nu plăteise îndată suma de bani la care fusese silit”, a izbucnit într-o adevărată criză de minie. Cele spuse cu acel prilej au fost raportate domnului Mavrocordat, care, la 3 noiembrie 1716, „a poruncit îndată să i se taie capul”, ceea ce s-a îndeplinit fără întârziere.

Au urmat noi confiscări de averi, printre bunurile luate de domnie aflându-se și casele lui Barbu din mahalaua „Sf. Dumitru”; niciodată urmașii săi direcți nu-și vor mai reface averea și nu vor mai putea recăpăta rangurile la care aveau dreptul.

Tot atunci a fost cumpărat spoliat și Drăghici Bălăceanu, fratele celui executat. Un document de epocă precizează că i-au fost luate „5 000 talere...; 500 oi, 30 de iepe, 30 de vaci...; 3 000 talere mi-au luat al doilea rînd bani gata; 1 200 oi, 200 de cai, 139 vaci și 70 de boi mi-au luat iar al doilea rînd”. Drăghici a mai fost silit să dea favoriților domnului — spătarul Dumitrache Ramadan și fratelui acestuia Iordache postelnicul — arme, cai și „un ciasornic” în valoare de 585 taleri, iar postelnicul lui Ianache Stama cai și îmbrăcăminte de 360 taleri în afară de „110 talere bani gata”.

După încheierea păcii de la Passarowitz (1718), prin care otomanii au fost obligați să cedeze temporar Oltenia imperialilor, Ion („groful”, cum îl menționează unele documente), fiul agăi Constantin Bălăceanu, ce stătuse pribeag aproape trei decenii în Transilvania, s-a întors împreună cu boierii „austrofili” în provincia anexată de Habsburgi. El a intrat de îndată în posesia moșilor confiscate de Brîncoveanu și închinăte mănăstirii „Sf. Pavel” de la Muntele Athos, dar restul averii neamului său rămânea peste Olt. Cît timp a durat stăpînirea austriacă, Ion „groful” n-a

ocupat dregătorii însemnate în conducerea propriu-zisă a provinciei, deși Oltenia a fost cîrmuită o vreme de unchiul său Gheorghe Cantacuzino, fiul lui Șerban vodă, în calitate de mare ban. Ion s-a înșurat la Craiova cu Ilinca Brezoianu, care făcea parte și dintr-o familie prigonită de fanarioți, avînd împreună doar trei fete: *Smaragda, Maria și Ilinca*.

În iunie 1737, austriecii au pornit o nouă campanie militară cu care a început războiul austro-ruso-turc dintre anii 1737-1739. Dar încă din septembrie 1737, unități otomane au făcut incursiuni în Oltenia, iar în 1738 imperialii nu mai stăpîneau practic decît nordul provinciei, în jurul Țării Loviștei. Ion „groful” Bălăceanu, care zăcea bolnav în bolnița mănăstirii Cozia, aflînd despre dezastrul suferit de austrieci, a încercat să scape, îndreptîndu-se spre munți. Dar, după cum istorisește soția sa Ilinca într-o danie făcută mănăstirii Cozia la 21 iunie 1738, „fiind ...prea tare bolnav...”, n-au putut mai mult a se depărta decît pînă la Lotru, unde ajungîndu-l [turcii] l-au lipsit de dorita lui viață”, la 15 martie 1738.

După moartea acestuia, văduva și fiicele sale au continuat să trăiască în sudul Transilvaniei, pînă la încheierea păcii de la Belgrad (1739), cînd Oltenia, fiind reincorporată Țării Românești, cele trei fete, Smaragda, Maria și Ilinca, s-au întors în țară, unde Constantin vodă Mavrocordat, în cursul celei de a treia domnii (1735-1741), le-a restituit moșiile „ce erau pe seama domnească”. „Contesele” — cum sînt menționate adesea în izvoare — s-au lansat într-o serie de acțiuni și procese, pentru a reîntra în posesia și a celorlalte moșii înstrăinate, fără a obține însă mare cîștig.

În 1739, Smaragda s-a măritat cu Manoil Apostol, fiul renumitului neguțator Manu Apostol, fost om de încredere al lui vodă Brîncoveanu. N-a avut însă noroc, căci a rămas văduvă după un an, iar în 1749 i-a murit și singurul lor copil, *Manolache*. Smaragda a trăit pînă în anul 1795.

Celelalte două surori, Maria și Ilinca, nu au reușit să se

căpătuiască. Ele nu s-au adaptat ușor vieții din Țara Românească, simțind și ostilitatea unora dintre marii boieri adversari ai Bălăcenilor, dar mai ales adversitatea lui Constantin Mavrocordat, care nu se putea împăca cu aceste boieroaice revendicative, reprezentînd curentul proaustriac și partida cantacuzinească. Cîrînd, ele au trecut din nou munții, ducîndu-se mai întîi la Sibiu, apoi la Viena, unde, izbitînd să capete protecția împărătesei Maria Tereza (1740-1780), au fost acceptate la curtea ei ca domnișoare de onoare. În 1759, mîinate de dorul de acasă, s-au reîntors în țară. S-au stabilit la București și au izbit — după multe intervenții ale imperiilor la Poartă și pe lîngă diferiții domni munteni — să recapete ceva din averile părintești stăpînite în devălmășie cu Bălăcenii scoborîți din Pătrașco, fratele lui Badea „Ușurelul”. Maria a murit în 1797, iar Ilinca în 1804. Cu ele s-a stins de fapt spița lui Badea Bălăceanu „Ușurelul”, arhivele și proprietățile lor tradiționale rămînd urmașilor lui Pătrașco Bălăceanu, fratele străbunicii lor, și în special spiței lui Drăghici din Bălăcenii de la Stolnici, care a continuat neamul.

Este interesant de amintit faptul că fetele „grofului” Ion s-au aflat în posesia unei versiuni din cronica lui Radu Popescu (remaniată în favoarea Bălăcenilor), narînd evenimentele din Țara Românească între 1627-1724 și scrisă, probabil, de un logofăt aflat în slujba acestei familii. Scrierea, numită *Cronica „bălăcenească”*, a fost dăruită de una dintre surori cărturarului Samuil Micu (Klein) la Viena, în 1770, iar acesta a pus-o, la rîndul lui, la dispoziția lui Gheorghe Șincai, care a folosit-o substanțial în opera sa de căpetenie *Hronica românilor*; o traducere latinească a fost utilizată atît de Sulzer, în 1781, cît și de J. Chr. Engel în a sa *Geschichte der Moldau und Walachei* (Halle, 1804). ■

(Va urma)

¹ Manuscrisul se păstrează azi în Biblioteca Academiei R.S.R., Filiala Cluj-Napoca, fond Oradea, nr. 241, 95 file.

Robert M.W. Kempner a fost asistent al procurorului general american în procesele întentate criminalilor de război naștiți, desfășurate la Nürnberg, între anii 1945 și 1949. La Nürnberg au avut loc 13 asemenea procese. Mai întâi, între 20 noiembrie 1945 și 1 octombrie 1946, un Tribunal Militar Internațional, constituit pe baza unei convenții intervenite între puterile aliate, i-a judecat și condamnat pe principalii conducători ai statului hitlerist (Magazin istoric, nr. 9-12/1970; 7-8/1982). Apoi, prin dispoziția nr. 10 a Consiliului Aliat de Control, s-a hotărât ca ceilalți criminali de război naștiți să fie judecați de tribunale speciale înființate în cele patru zone de ocupație în care era divizată Germania postbelică. Tribunalul american a continuat să-și țină ședințele la Nürnberg — oraș care făcea parte din zona de ocupație americană — și astfel acolo au mai fost judecate 12 procese, în care au compărut 185 acuzați.

Robert Kempner a contribuit, în calitate de asistent al procurorului general american, la susținerea acuzațiilor în toate cele 13 procese judecate la Nürnberg. El a jucat un rol de prim ordin în aparatul procuraturii americane, mai întâi, ca subordonat al procurorului general Robert H. Jackson, apoi al generalului Telford Taylor, care i-a succedat celui dintâi. Documentele la care a avut acces atunci și contactul direct cu fostele căpetenii ale Reichului hitlerist i-au furnizat lui Kempner un bogat și foarte interesant material pentru două cărți de mare răsunet: *Eichmann und Komplizen* (Eichmann și complicii lui), apărută în 1961, și *Das Dritte Reich in Kreuzverhör* (Al treilea Reich în interogatoriu încrucișat), publicată în 1969.

Autorul lor, care se bucură de o notorietate internațională, și-a închinat întreaga existență mai întâi prevenirii, apoi combaterii și, în fine, anchetării și judecării crimelor naziste. De aceea a și fost supranumit „acuzatorul unei epoci”. Tot așa sună și titlul cărții în care publicistul vest-german Jörg Friedrich a înmănușat convorbirile avute de el cu Robert M.W. Kempner, în cursul cărora acesta din urmă i-a încredințat amintirile sale: un volum masiv cu titlul original *Ankläger einer Epoche. Lebenserinnerungen* (Acuzatorul unei epoci. Amintirile unei vieți), un volum bogat ilustrat, apărut în 1983, în cunoscuta editură „Ullstein”, din Frankfurt pe Main.

Dar cine este de fapt Robert M.W. Kempner?

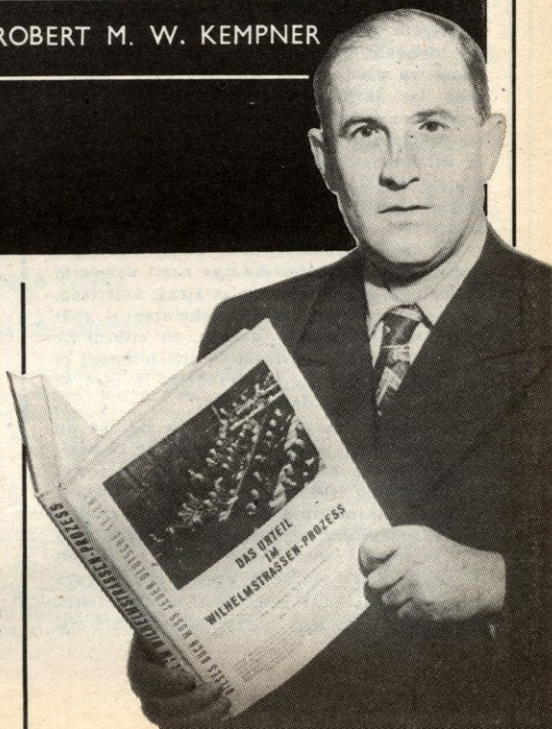
Născut în 1899, la Freiburg, într-o familie de medici — mama, Lydia Rabinovici-Kempner, a fost una dintre primele femei medic din Germania, iar naș i-a fost Robert Koch, des-

coperitorul bacilului tuberculozei —, tânărul Robert M.W. Kempner a studiat dreptul, după care a intrat în magistratura landului Prusia. În 1933, la venirea naștilor la putere, era consilier juridic la Ministerul de interne prusian. Cu cîțiva ani înaintea acestui moment, el stigmatizase ivirea în viața publică germană a unui nou tip de criminalitate, sprijinită pe o ideologie ce preconiza deschis asasinatul și războiul ca mijloc de înlăturare a adversarilor politici. Își exprimase conștientă și îngrijorarea într-un studiu, cunoscut astăzi sub numele de Memorialul din 1930, studiu de o incontestabilă valoare premonitorie. Ceea ce a și determinat publicarea lui, acum cîțiva ani, sub titlul *Der verpasste Nazi-Stopp* (Eșuarea stopării nazismului).

1947.

CONFESIUNEA UNUI PROCUROR DE LA NÜRNBERG

ROBERT M. W. KEMPNER

Cu astfel de antecedente este ușor de înțeles de ce, după înscăunarea naziștilor, Robert Kempner a făcut parte din primele loturi de arestați și internați în lagăre de concentrare. Grație vechilor sale relații cu importanți funcționari ai poliției berlineze, a fost eliberat după câțiva timp, practicînd avocatura și facilitînd astfel multor evrei și germani aflați în pericol formalitățile de obținere a pașapoartelor necesare pentru părăsirea Germaniei hitleriste. Dar, după doi ani, în 1935, a fost și el silit să se expatrieze precipitat. A plecat în Italia, iar de acolo, prin ocoluri, a ajuns în S.U.A., chiar în ziua izbucnirii celui de-al doilea război mondial. Dar nu cu miinile goale, ci însoțit de șapte lăzi cu documente asupra activităților desfășurate de hitleriști peste hotare.

În Statele Unite a dat însă peste o serie de adversari neașteptați, care desfășurau o susținută și gălăgioasă campanie împotriva politicii lui Roosevelt de sprijinire a aliaților în războiul împotriva celui de-al treilea Reich. Cunoșcînd metodele de acțiune ale naziștilor și întemeindu-și afirmațiile pe documentele pe care le adusese cu sine, Robert Kempner a activat intens pentru combaterea mașinațiunilor coloanei a cincea fasciste pe sol american. A publicat articole și studii care l-au impus repede în cercurile juridice americane. După scurtă vreme, a fost remarcat și de Ministerul de justiție al S.U.A., care l-a solicitat să participe, ca principal martor al acuzării, la procesele intentate unor lideri ai organizațiilor hitleriste din S.U.A. În destrămarea acestora, Kempner a jucat un rol de prim ordin.

Atunci cînd, în 1943, aliații au hotărît ca, după război să-i judece și să-i pedepsească pe principalii vinovați de genocid, ca și pe toți cei vinovați de crime de război, de crime împotriva păcii, de crime împotriva umanității, iar la Londra s-a creat War Crime Commission (Comisia pentru anchetarea crimei de război), Robert Kempner a fost cooptat în Oficiul național constituit în acest scop în Statele Unite, sub conducerea judecătorului Robert Jackson, de la Curtea Supremă a S.U.A.

Dar cea mai importantă etapă din lupta împotriva fascismului dusă de acest democrat german, devenit o vreme cetățean american, a constat în capturarea, anchetarea și condamnarea căpeteniilor naziste, în efortul de a-i putea aduce pe principalii șefi hitleriști în fața tribunalului de la Nürnberg, la care se referă pe larg confesiunea sa.

În lagărele de concentrare din Europa au fost exterminați circa 12 milioane de oameni. Astăzi, pentru nimeni nu mai este un secret că naziștii au trimis la moarte șase milioane de evrei. Într-însă cînd s-a sfîrșit conflagrația, omenirea, cutremurată de oroare, abia afla aceste adevăruri. Anchetatorii au trebuit să adune piesă cu piesă pentru a configura imaginea hidoasă a celui de-al treilea Reich, „una dintre cele mai mari organizații ale cri-

mei perfecte, în care pînă și martorii crimelor erau lichidați la momentul potrivit”, cum îl definește Robert Kempner.

Absolut toate pirghile statului lui Hitler, într-o acțiune concertată, au fost implicate în mecanismul matematic organizat al crimelor împotriva umanității. Departamente despre care, la un moment dat, și chiar la începutul anului 1947, ar fi fost greu de crezut că au participat efectiv la deportări și exterminări aveau să se dovedească, în cadrul proceselor de la Nürnberg, direct răspunzătoare pentru ele.

Paginile ce vor urma ne vor descoperi mai cu seamă strădania lui Robert Kempner de a dezvălui rolul jucat de fostul Minister de externe nazist în săvîrșirea crimelor regimului. O strădanie ascunsă, anonimă, de fiecare zi, pentru a aduna probe, a-l interoga pe acuzați și a stabili, cu deplină obiectivitate și în cunoștință de cauză, gradul lor de vinovăție.

Procesul intentat fostului Minister de externe nazist, așa-numitul proces Wilhelmstrasse (după numele străzii pe care fusese sediul ministerului), a fost ultimul din seria proceselor judecate la Nürnberg. Cei 21 acuzați au trebuit să răspundă pentru crime de război, crime împotriva păcii, complicitate la lînsarea unor piloți aliați doborîți de aviația nazistă, uciderea și maltratarea unor prizonieri de război, crime împotriva populației civile din teritoriile ocupate și ca membri ai unui organism criminal.

Sentința a fost pronunțată la 11 aprilie 1949. Nouăsprezece acuzați au fost condamnați la pedepse cuprinse între 3 ani și 10 luni și 25 ani închisoare. Doi acuzați au fost achitați. La 31 ianuarie 1951, înaltul comisar american din Germania, generalul McCloy, a redus pedepsele unora dintre cei condamnați.

Lupta lui Kempner împotriva fascismului n-a încetat odată cu terminarea dezbaterilor din procesele de la Nürnberg. Juristul a continuat să stăruie de-a lungul anilor pentru osîndirea tuturor uneltelor genocidului. Asistat de un grup de alți juriști, a militat pentru crearea, în cadrul Organizației Națiunilor Unite, a unui organism internațional, înzestrat cu o forță executivă care să poată împiedica orice revenire la acte și metode ce au făcut atîta rău oîndioară. Nu demult — și demersul său a avut larg ecou în Republica Federală Germania — cînd cernul industrial „Flick” a fost preluat de „Deutsche Bank”, Robert Kempner a cerut ca unu la sută din suma cu care vor fi cumpărate uzinele să fie alocată pentru ajutorarea celor care, în timpul războiului, au fost siliți să presteze o muncă de rob pentru mașina de război nazistă.

Prezentăm cîteva fragmente din lucrarea juristului german Ankläger einer Epoche. Lebenserinnerungen, care conțin amintirile procurorului american. Titlul și subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

Wannsee, 20 ianuarie 1942

În cadrul Tribunalului, eram șeful departamentului „Ministere politice” și, în februarie 1947, în atenția mea intrau Ministerul de externe, Cancelaria Reichului — pentru care se putea intenta un proces separat, împreună cu Ministerul de interne — și Serviciul de Siguranță al Reichului, care trebuia divizat în două-trei procese. Cunoșteam puțin documente ale Ministerului de externe, mai puțin decât ale altor organisme, referitoare la modul cum efectuase deportările Serviciul de Siguranță al Reichului. De aceea, le-am spus vinătorilor de documente că trebuie să mai existe și alte materiale. Citisem niște adrese ale Serviciului de Siguranță către Ministerul de externe.

Și, într-o bună zi, mi s-a răspuns: actele secrete ale Ministerului de externe s-au păstrat integral. Căpeteniile naziste ordonaseră să li se facă microfilme, pentru a nu se pierde nimic din acțiunile lor. Am telefonat imediat colaboratorilor mei din Berlin să-mi expedieze tot ce exista acolo. Nutream o bănuială, întrucât în timpul unor interogatorii luate unor subordonați ai lui Eichmann¹, aflasem

¹ Adolf Eichmann a fost una dintre cele mai sinistre figuri ale celui de-al treilea Reich. Și-a început cariera în cadrul S.D.-ului (Serviciul de Siguranță nazist), încă în 1934. În anul 1938 a organizat la Viena o așa-numită „Zentralstelle für jüdische Auswanderung” (Birou central pentru emigrarea evreilor), care, în mai puțin de trei ani, a alungat din Austria 150 000 evrei, jefuindu-i de tot ce posedau. În timpul războiului a condus, tot în cadrul S.D.-ului, faimosul Referat IV D 4 pentru „Jüdische Angelegenheiten und Räumung” (Probleme evreiești și evacuare), fiind principalul organizator al deportării a circa trei milioane de evrei din Reich și țările ocupate de hitleriști.

În 1946 a izbutit să evadeze dintr-un lagăr american de prizonieri de război și, cu ajutorul unei filiere catolice, să se refugieze în Argentina, unde a trăit mulți ani nestăgherit, sub numele de Richard Klein. Căutat intens și depistat până la urmă de agenți ai Serviciului secret israelian, el a fost răpit, transportat în Israel și judecat în cadrul

că de câte ori fusese vorba despre deportări, întrebaseră întotdeauna la Ministerul de externe. Care, de fiecare dată, își dăduse acordul.

Încet-încet, pe biroul meu au început să se adune vrăfuri de documente ale Ministerului de externe. Am dat atunci fuga cu ele la Taylor, care nu-și putea crede ochilor:

— Cum se poate una ca asta?

— Domnule general, documentele au fost găsite în arhiva Ministerului de externe!

Evident, știam prea bine că regimul hitlerist era în stare de orice, dar nu-l bănuisem că păstrase în scris cele mai mici detalii ale mecanismului său de funcționare. Este adevărat că mulți criminali notorii și-au lăsat la locul faptei unealta ucigașă. Rareori există crimă perfectă. În cazul în speță, mai intervenise însă și o altă rațiune, de care aveam să aflăm abia mai târziu.

Începând din 1938, ministrul lui Ribbentrop se străduise să-i dovedească lui Hitler că era la fel de important ca însuși Gestapoul². Himmler, Heydrich și chiar Göbbels îi făcuseră niște reproșuri, iar martorul meu Gaus primise din partea lui Ribbentrop misiunea să răspundă la scrisorile de amenințare ale lui Göbbels și Himmler.

„Toată lumea a fost de acord”

Taylor a fost uluit de aceste documente. Oricât părea de ciudat, se dovedea că încă nu cunoșteam bine cel de-al treilea Reich. Târziu după răz-

² Magazin istoric a publicat un articol special consacrat rivalităților dintre Ministerul de externe (Ribbentrop) și Gestapo (poliția secretă a lui Himmler) în nr. 2/1987.

boi, un eminent istoric m-a întrebat: „Cum se face că în procesele marilor criminali de război nu a existat capitolul «Soluția finală»?” Puteam să-i răspund: „Pur și simplu, pentru că acest concept nu era nici măcar bănuț. Existau morții, existau ordinele Serviciului de Siguranță al Reichului, se știa vag despre comandourile de execuții, în măsura în care unele căpetenii ne destăinuieră câte ceva. Nimeni nu ne relatase însă pe ce cale organizatorică devenise criminal. De obicei, răspunderea era aruncată asupra altuia, îndeosebi asupra superiorilor. Dar numai asupra „propriului” superior, ca de pildă Heydrich, nu însă și asupra complicilor lui, a întregului mecanism. Astfel, la început, nu ne-am putut face o idee exactă despre aparatul de exterminare nazist.

Într-o zi din martie 1947, am primit un telefon de la Berlin.

— Cred că am găsit ceva.

— Ce?

— Protocolul unei conferințe.

Am întrebat:

— Unde a avut loc?

— La Wannsee, la 20 ianuarie 1942³.

— Adu-l aici. Ia avionul.

După ce am citit protocolul, mi-am convocat colaboratorii, i-am invitat pe ei să citească, apoi am alergat la Taylor, după ce am luat

³ La 31 iulie 1941, Reinhardt Heydrich, șeful Poliției de Siguranță și al S.D.-ului, a fost numit împuternicit cu pregătirea „Rezolvării totale a problemei evreiești în Europa”. În această calitate — și secundat de Eichmann — el a convocat la 20 ianuarie 1942, la Wannsee, o conferință la care au luat parte reprezentanți ai Ministerului pentru teritoriile ocupate în Răsărit, al împuternicului pentru Planul de patru ani, al Guvernământului general (Polonia ocupată de națiști), al Ministerului de externe, al Serviciului de Siguranță, pe șefii Poliției de Siguranță și al S.D.-ului din Comisariatul pentru țările baltice și din Guvernământul general. În cadrul acelei constituiri a fost pus la cale odiosul plan de exterminare a populației evreiești din Europa.

și pe cineva care să traducă documentele pe loc.

— De unde provine? m-a întrebat el.

— Din Clasorul D (Secția Deutschland) și se referă la soluția finală a problemei evreiești în Germania.

Într-adevăr, pe cotorul clasorului se putea citi: „Soluția finală a problemei evreiești”. Răsfoind documentele, am văzut că respectiva conferință ar fi trebuit, de fapt, să aibă

nul Eichmann — care a descris aceste împrejurări, la Ierusalim, anchetatorului său, căpitanul Avner Less — că el a mai rămas și după aceea acolo, a luat masa cu Heydrich, a savurat un coniac și a fost foarte bucuros că „propunerile noastre” — cum s-a exprimat chiar el — „au fost aprobate fără rezerve de papii administrației”. Pentru că, într-adevăr, n-au existat obiecții; toată lumea a fost de acord.

Punctul esențial al consfătuirii rămăsese menționat în stenograma ei. Europa urma să fie trecută prin sită, din-spre apus spre răsărit, 11 milioane de evrei să fie supuși la muncă silnică, iar aceia dintre ei care ar mai fi rezistat trebuiau exterminați. Ultima parte a planului fusese formulată doar verbal, cum a povestit Eichmann. În stenogramă, expresia prea puțin elegantă de „exterminare” fusese ocolită prin perifraza că

„Mergem în Polonia să-i batem zdravăn pe evrei”. Lozinci hitleriste pe vagoanele cu care Wehrmachtul transporta trupele spre răsărit

loc în decembrie 1941. Fusese însă amintată, din cauză că la Pearl Harbor începuse războiul cu Statele Unite. Așa că invitațiile au fost lansate pentru ziua de 20 ianuarie, în afara Berlinului, la Wannsee, unde se afla un sediu al Gestapoului; Interpolul își avea și el aici cartierul general (același Interpol care, mai târziu, nu i-a putut prinde pe naștiții fugari, sub cuvânt că statutul său nu-i îngăduia să se ocupe de cazuri politice).

Nu fusese o treabă prea simplă, invitații plecaseră la Wannsee cu mașinile, în plină iarnă. Or ninsese mult și — mi s-a relatat — era polci. Am aflat ulterior de la dom-

Neumann își aduce aminte

Mai târziu, în fața mea, participanții la conferință au căutat să se dezvinovățească. Cele descoperite de noi erau realmente înfricoșătoare, iar ei înțeleseseră, de la bun început, întreaga semnificație a planului pus la cale la Wannsee. Cînd Heydrich invita pe cineva la o asemenea treabă, nu mai putea încăpea îndoială asupra celor ce urmau. Faptul că participanții intuiseră foarte exact despre ce fusese vorba rezulta fie numai și din teama pe care le-o inspira gândul că fuseseră prezenți.

cei care supraviețuiau muncii silnice trebuiau supuși unui „Sonderbehandlung” (alt tratament).

Ce însemna însă „Sonderbehandlung” și ce expresie era aceea de „Endlösung” (Soluția finală)? Protocolul conferinței trebuia tradus de Jane Tester, colaboratoarea mea, într-o bună limbă engleză. Tocmai de aceea voiam să interoghez mai întîi cîțiva demnitari naziști, mai ales după ce îmi era clar că „soluția finală” a problemei evreiești nu fusese o rețetă exclusivă a lui Heydrich, căpetenia Gestapoului, ci circulase prin ministere ca o molimă. Puteam însă pune sub acuzare pe funcțio-

narii acestor ministere? Înainte de toate, trebuia să-i văd.

Ribbentrop era mort [din 16 octombrie 1946]. Principalul trăgător de sfori de la Ministerul de externe, subsecretarul de stat Luther, își luase viața în ultimele zile ale Berlinului. Trăiau însă subordonații lui, ca și reprezentanții altor ministere și oficine ale partidului nazist: Erich Neumann, fostul secretar al lui Göring, Gerhard Klopfer, fostul locțiitor al lui Bormann,

amintit brusc că, parcă, fusese într-adevăr convocat la Wannsee, dar la o întrunire pe probleme militare.

— Despre problema evreiască nu s-a discutat?

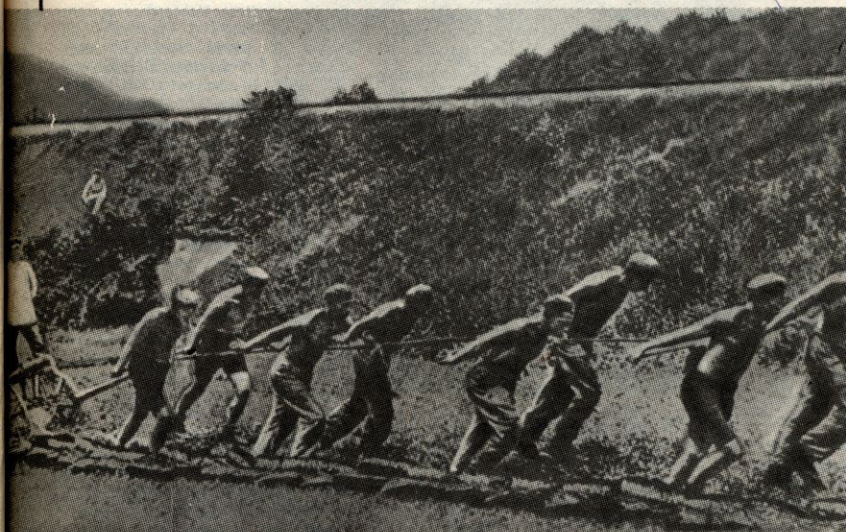
— Nu, nu-mi amintesc de așa ceva.

M-am adresat atunci secretarului de stat Neumann:

— Sinteți singurul care s-a ridicat atunci și a întrebat: „De ce să-i ucidem pe evrei? Mai bine să-i punem la muncă!”

Îndoaială, partea cea mai rezistentă, vor trebui tratați în mod corespunzător, întrucât ei ar constitui o elită naturală care, dacă ar fi pusă în libertate, ar reprezenta nucleul unei noi renașteri iudaice.

În cursul realizării în practică a soluției finale, Europa va fi trecută prin sită de la apus la răsărit. Din cauza crizei de locuințe și din alte necesități social-politice, teritoriul Reichului, inclusiv protectoratul Boemiei și Moraviei, vor trebui să aibă întietate.

Imagine dintr-un lagăr de exterminare hitlerist

și secretarul de stat Friedrich Wilhelm Kritzinger, de pe lângă Cancelaria Reichului.

Am cerut deci departamentului de urmărire să-i caute prin lagărele pentru civili. Respectivul departament știa mai bine decât mine unde sînt.

— Și vedeți dacă puteți cumva să-l găsiți pe un anume Eichmann...

După cîteva zile, rezultatele au început să apară. Cîteva participanți la conferința de la Wannsee au ajuns în fața mea. Dar nici unul nu avea habar că se ținuse o conferință despre „soluția finală” a problemei evreiești. La un moment dat, unul dintre ei și-a

încet-încet, Neumann și-a adus aminte că luase parte la o conferință la Wannsee.

Pe un alt participant l-am întrebat:

— Nu vă amintiți să se fi discutat acolo niște lucruri cutremurătoare?

Văzînd că șovăie, am adăugat:

— Să vă citesc ceva: „În cadrul soluției finale, evreii vor fi trimiși la muncă în răsărit. Împărțiți în mari detașamente, după separarea pe sexe, cei apți de muncă vor fi folosiți, în aceste teritorii, la construcția de drumuri, cu care ocazie, printr-o selecție naturală, o mare parte dintre ei va dispărea. Restul, fără

Evreii evacuați vor fi mai întîi duși, tren după tren, în așa-numite lagăre de tranzit, iar ulterior transportați mai departe în răsărit...”

Curățirea grajdurilor lui Augias

Aveam în față protocolul de la Wannsee și rezoluția lui Eichmann: „Sîntem de acord ca evreii să fie evacuați”. Ca reprezentant al acuzării, voiam să știu *cine* anume de la Ministerul de externe primea asemenea cereri și cu ce prilejuri. Faptele erau clare. Fusese implicată întreaga Secție politică a ministerului, de sus și pînă jos, cu cîteva mici

excepții. Împreună cu colegii mei, am discutat cum să abordăm cazul. Trebuia să acționăm cu precauție, să nu mă pripesc. Mi-a venit în ajutor o întimplare fericită.

Mi-am amintit că un jurisconsult al Ministerului de externe, care redactase tratate încă sub Stresemann¹, se afla în închisoare, în calitate de martor. Numeroase fotografii îl arătau, în planul doi, cu cunoșcuta chelie, întinzând totuși părții germane la semnarea pactului germano-sovietic. Era un personaj care nu putea inspira decât respect unui fost tînar jurisconsult al Ministerului de interne, cum eram eu. De aceea, mi-am zis că s-ar cuveni să-l întreb pe el, marele atotștiutor, cum stătuseră lucrurile cu politica Ministerului de externe față de evrei, politică despre care se afirma peste tot că, de fapt, nici nu existase.

Martorul se numea Gaus. S-a arătat foarte amabil.

— Am pus mîna pe toate documentele ministerului dumneavoastră, i-am spus. Aș vrea să-mi povestiți în ce măsură a fost amestecat Ministerul de externe în exterminarea evreilor.

Reacționînd ca un bătrîn profesor, Gaus mi-a ținut o mică prelegere:

— Mda, Ribbentrop s-a izbit mereu de problema ce să răspundem Serviciului de Siguranță. Acesta întreba mereu, de altfel foarte politicos, ce-o să se întîmple mai tîrziu cu respectivele țări. Au să fie anexate, devenind o parte a Germaniei? Sau incluse în teritoriile din răsărit, la o viitoare împărțire a Europei care, pe atunci, părea posibilă? Evident, într-un fel trebuia, apoi, să-i scriem lui Mussolini, pentru că el să se ocupe de problema evreiască, și în alt fel lui Horthy sau lui Tiso, în Slovacia. Eran considerente diplomatice care, de jos, de la referatul pentru respectiva țară, ajungeau la

secretarul de stat și la „Secția germană”, în frunte cu Luther sau, înaintea lui, cu Horst Wagner.

— Dar dumneavoastră ce părere aveți?

Se înțelege, răspunsul a venit prompt: „Eu n-am dat niciodată asemenea sfaturi. Eu formulam doar deciziile politice ale lui Ribbentrop, dar eram categoric contra”.

— Ați fost membru al N.S.D.A.P.?

— Nu, n-am fost.

Peste două zile s-a anunțat la mine. Ne-am dus să ne plimbăm prin cartierul Pegnitz-Wiesen, în spațele clădirii Tribunalului.

L-am întrebat atunci:

— Ce s-ar putea face pentru curățirea grajdurilor lui Augias?² Pentru că Ministerul de externe a fost o adunătură de criminali. Despre ce vă așteaptă pe dumneavoastră, nu vă pot spune nimic. Dacă o să găsim documente care vă privesc și din care să rezulte că ați fost amestecat în problema evreiască, dați de belea; dacă nu găsim, scăpați.

— Ultimul lucru pe care-l mai pot face — mi-a răspuns Gaus — este să vă spun adevărul. Este un lucru care poate să aibă o anumită însemnătate pentru Germania.

— Așteșteți totul în scris. Eu unul nu vreau să știu nimic. Scrieți o scrisoare generalului Taylor.

După aceea, i-am dat drumul lui Gaus. Nu exista nici o hîrtie cu semnătura lui și nici un martor care ar fi putut depune împotriva-i. ■

(Va urma)

Introducere și traducere Dumitru HÎNCU

² Augias, pomenit și în *Iliada* lui Homer, a fost regele Elidei care — spune legenda — avea niște grajduri ce nu mai fuseseră curățate de 30 ani. Cînd miticul erou Hercule a trecut pe acolo și a văzut mîndria din grajduri, a propus să le curețe el singur într-o zi, dacă regele Augias îl va da a zecea parte din cireada de trei mii de vite. Tîrgul a fost încheiat și atunci Hercule a abătut înspre grajduri apele riurilor Alfeu și Peneus, care curgeau în apropiere; și astfel le-a curățat de tot gunoii. Fapta a rămas în „istorie” și, de atunci, ori de cîte ori cineva vine cu curaj și mîtură o stare de lucruri urite sau murdare, lăsată așa de vreme îndelungate, se spune că a curățat grajdurile lui Augias.

CARTI SOSITE LA REDACTIE

Purtînd subtitlul *Epoca revoluțiilor de eliberare națională și socială, de la revoluția populară din 1784 la cucerirea independenței depline, 1877-1878, cel de-al IV-lea volum din tratatul de istorie militară a poporului român, apărut recent în Editura militară, sub egida Comisiei române de istorie militară și a Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară, însumează 1108 pagini, cu aproape 500 ilustrații, schițe și hărți alb-negru și color, avînd o prezentare grafică de excepție.*

22 de autori, sub îndrumarea unei comisii de coordonare alcătuită din general-colonel Vasile Milea — ministrul apărării naționale, academician Ștefan Pascu, general-locotenent dr. Ilie Ceaușescu — coordonator principal, profesor universitar dr. Ștefan Ștefănescu, conferențiar universitar dr. Mircea Mușat, conferențiar universitar dr. Ion Ardeleanu, colonel dr. Gheorghe Tudor, colonel Constantin Căzănișteanu, maior dr. Mihail E. Ionescu și maior dr. Ioan Talpeș, au efectuat o impresionantă frescă a „evoluției complexe și multilaterale a fenomenului militar românesc între anii 1784 și 1878”.

Analiza aprofundată a epocii respective, desigur prin prisma fenomenului militar, i-a condus pe autori spre concluzia generală că, marcînd „trepte ale progresului social și economic, ale modernizării societății românești, ale afirmării și maturizării luptei națiunii române pentru dreptate, unitate și independență națională, revoluțiile din 1784, 1821 și 1848, unirea Moldovei și Munteniei din 1859 și războiul pentru cucerirea independenței depline de stat a României au constituit în același timp și importante momente în dezvoltarea instituției militare românești”.

Recentul volum contribuie la o exactă cunoaștere istorică a tabloului general al evoluției națiunii române pe durata unui secol, timp în care au fost puse bazele României moderne și au fost pregătite condițiile desăvîrșirii unității național-statale a românilor, în memorabilul an 1918.

¹ Gustav Stresemann (1876-1929), om politic și diplomat german, cancelar (august-noiembrie 1923) și ministru de externe (1923-1929), a semnat, din partea Germaniei, o serie de importante documente internaționale (Acordul de la Locarno, 1925, Pactul Briand-Kellogg, 1928). Laureat al Premiului Nobel pentru pace (1926).

1253-1255.

O CĂLĂTORIE ÎN IMPERIUL MONGOL

GUILLAUME DE RUBROUCK

La începutul secolului XIII, Europa era amenințată de o nouă invazie dinspre stepele nord-pontice. Hoaredele mongole avansau spre inima continentului. Dar cum au ajuns mongolii din celălalt capăt al Asiei, tocmai din nordul Chinei, pînă lîngă Viena?

Temudjin (1196-1227) — care, din anul 1206, și-a luat titlul de Genghis han, „hanul oceanic” adică „universal” — a fost întemeietorul statului mongol. El a înglobat stăpînirii sale într-o primă fază Mongolia și teritoriile locuite de o serie de popoare turcice: karlukii, kirghizii, ulgurii și tătarii. A urmat apoi China, a cărei cucerire a început în 1211, dar s-a încheiat abia în 1279, în vremea lui Kubilay. Două dintre căpeteniile lui Genghis, Djebe și Subotay, au trecut Caucazul prin pasul Derbend, năvălind în stepele din nordul Mării Negre, unde au zdrobit în bătălia de la Kalka (31 mai 1223) pe cnejii ruși, aliați cu cumanii din Kîpceak. Avansarea mongolilor a fost stopată pentru moment de moartea lui Genghis han, apreciată mai tîrziu de messire Marco Polo drept „o mare pierdere, căci fusese un om înțelegător și înțelept”.

Unul dintre fiii lui Genghis han, Ögöday, a devenit mare han (1229-1241), pe cînd ceilalți trei și-au păstrat titlurile de han, supunîndu-se — cel puțin teoretic — autorității sale. În vremea lui Ögöday, mongolii au pornit în expediția împotriva Europei, sub conducerea lui Batu han (1227-1255), nepot de frate al marelui han. Oștile sale au ajuns, în iulie 1241, pînă la Neustadt, lîngă Viena. Dar moartea lui Ögöday și dorința lui Batu de a lua parte la adunarea (kuriltay) care

urma să desemneze pe noul mare han au determinat retragerea hoardelor. Ele nu au mai revenit, dar teama de o nouă invazie s-a menținut pentru încă o jumătate de secol. Astfel se explică numărul mare de misiuni trimise, în a doua jumătate a veacului XIII, din Europa spre ținuturile mongole.

De fapt, răspunsul Europei s-a conturat destul de greu. Explicabil, dacă ținem cont

că împăratul german Frederic II (1212-1250) nu a putut porni în ajutorul țărilor atacate din cauza rivalității sale cu papa Grigore IX (1227-1241), în vreme ce acesta din urmă răspîndea peste tot zvonul că Frederic II este cel care i-a chemat pe mongoli. Abia patru ani după „larna teribilă” a invaziei (1241-1242) a reușit noul papă, Innocențiu IV (1243-1254), să trimită spre ținuturile mongole o misiune condusă de călugărul franciscan Giovanni da Pian del Carpine. În scrisoarea pe care acesta a dus-o hanului, papa îi soma să... își ceară scuze pentru „masacrele comise”.

Desigur, posibilitățile de dialog între cele două lumi erau restrînse. Totuși, cu timpul, raporturile au evoluat. Pe de o parte, amenințarea mongolă s-a estompat, pe de altă parte, mongolii au început să privească cu interes ideea unui eventual ajutor pe care europenii ar fi putut să li-l acorde contra califatului arab. În acest context politic a avut loc călătoria lui Guillaume de Rubrouck la curtea marelui han Möngkë (Mangu în textul lui Rubrouck), care a domnit între anii 1251-1259.

Pentru a înțelege rosturile și mai ales caracte-

terul misiunii sale, sînt necesare cîteva date suplimentare.

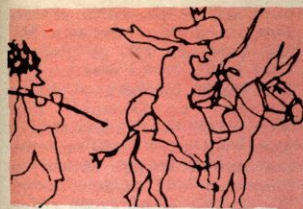
În decembrie 1248, pe cînd regele Franței Ludovic IX (1226-1270) se găsea în Cipru, au sosit doi trimiși ai marelui han Güyük (1241-1248), care i-au adus o scrisoare. În mesaje se afirma că acesta ar fi dorit să fie cît mai util creștinătății, formulă ce l-a încântat foarte mult pe suveranul francez, dar a stîrnit serioase dubii în rîndul istoricilor, care s-au întrebat dacă nu cumva cel doi trimiși au alcătuit chiar ei mesajul. Așa cum vom vedea și din textul lui Rubrouck, falșii ambasadori purtători ai unor scrisori contrafăcute abundau în acea vreme. Sigur este că regele Ludovic IX s-a grăbit să îl expedieze pe André de Longjumeau la curtea mongolă. Dar răspunsul primit l-a dezamăgit, căci noul han, Möngkë, nu numai că nu amintea nimic de propunerile predecesorului său, dar îl cerea monarhului francez să îi plătească tribut! Iată de ce Ludovic IX a hotărît să îl trimită la mongoli pe franciscanul Rubrouck — nu ca ambasador al său, pentru a nu fi pus din nou în fața unui răspuns asemănător cu cel adus de André de Longjumeau —, ci cu o misiune semioficială sau, cum i-am spune în limbajul diplomatic de azi, exploratorie. Rubrouck avea îndatorirea de a observa, de a tatona terenul, de a stabili care erau intențiile lui Möngkë. Pretextul călătoriei sale l-a constituit pretinsul zvon că Sartah — fiul lui Batu, hanul Hoardei de Aur, care era supus marelui han Möngkë — ar fi trecut la creștinism. El și-a început relatarea călătoriei odată cu plecarea din Constantinopol, la începutul lunii mai 1253, însoțit de un alt călugăr franciscan, Bartolomeu de Cremona, de fratele Gosset, de tîlmaciul Homodei și de un rob. După ce a traversat Marea Neagră pînă la Soldala, în Crimeea, a pornit spre tabăra lui Sartah, care se afla între Don și Volga, unde a ajuns la 31 iulie. Afînd că Sartah nu avea căderea să îl permită să stea mai multă vreme și să predice în ținuturile mongolilor, Rubrouck și-a continuat drumul spre curtea lui Batu han și apoi spre Möngkë, singurul care îi putea acorda permisiunea solicitată. A rămas la curtea marelui han de la 27 decembrie 1253 pînă la 10 iulie 1254, cînd a pornit pe drumul de întoarcere. A ajuns la Antiohia — unde spera să-l mai găsească pe Ludovic IX — la 29 iunie 1255, după o călătorie care a durat doi ani, o lună și 22 zile. Și chiar dacă misiunea lui Rubrouck a avut de suferit din pricina caracterului am-

biguu ce l-a fost impus, ea a constituit totuși un succes, pentru că l-a permis să se informeze temeinic despre realitățile mongole.

Dar cine a fost Guillaume de Rubrouck? Prea multe amănunte nu deținem. Știm doar că s-a născut în satul Rubrouck din Flandra franceză — de altfel, autorii germani îl transcriu numele Wilhelm van Ruysbroeck — în jurul anului 1215. Era călugăr franciscan și făcea parte din anturajul regelui Ludovic IX. Statura sa impozantă și sănătatea de fier i-au fost de mare ajutor în timpul călătoriilor. Avea pasiunea descoperirilor, iar dificultățile nu îl descurajau. Perseverent, el reușea să vină de hac și celor mai încăpățînați dintre mongoli, dar atunci cînd era cazul știa să cedeze la rîndul său. Într-un cuvînt, era un ambasador înnăscut. Avea și un talent de povestitor deosebit, așa cum ne-o demonstrează relatarea sa — în fapt o lungă scrisoare-raport către Ludovic IX. Ea constituie — potrivit aprecierii lui Jean-Paul Roux, autorul prefeței la ediția îngrijită de Claude și René Kappler, apărută în anul 1985, la Paris, după care am efectuat și noi traducerea paginilor ce urmează — „un adevărat roman de aventuri“ și în același timp „unul dintre cele mai exacte documente despre Asia Centrală din secolul XIII“. Și tot el adaugă: „Marco Polo nu este decît un negustor, care se crede un ambasador, un trubadur dacă vrei, care scrie așa cum ar vorbi la o șezătoare, se minunează de toate și toate îl încîntă, iar în final ne lasă într-o magnifică dezordine, încît are nevoie de volume de glose... Rubrouck însă încearcă să înțeleagă, să vadă exact, să explice“.

Rubrouck a adus bogate știri despre etnografia, geografia și istoria popoarelor pe care le-a întîlnit și în primul rînd a mongolilor. Exegeții textului au stabilit chiar o listă a noutăților pe care europenii le-au aflat pentru prima oară din relatarea franciscanului și din care selectăm și noi cîteva: a fost primul care a semnalat înrudirea limbilor slave, a identificat „șara Seres“ cu Catay (China), a furnizat informații despre cunoștințele medicale ale chinezilor și a oferit noțiuni precise despre scrierea acestora, a restabilit adevăratul contur al țărmurilor Mării Caspice.

Să parcurgem deci cîteva pagini din acest text fundamental pentru cunoașterea realităților din Imperiul mongol la jumătatea veacului XIII.

Asemenea unui mare oraș

Trei zile după ce am părăsit Soldaia, i-am întâlnit pe tătari¹. Chiar din prima clipă, mi s-a părut că am pătruns într-o altă lume! Voi căuta să vă descriu, după priceperea mea, obiceiurile și modul lor de viață.

Ei nu au un loc stabil și nu știu niciodată unde se vor găsi a doua zi. Și-au împărțit Scitia², care ține de la Dunăre până în Levant, și fiecare șef de trib știe cât de departe se întind pășunile lui, stabilite după numărul de oameni pe care îi are în ascultare. Iarna, ei coboară spre regiunile mai calde din sud, iar vara urcă spre zonele mai reci din nord.

Își ridică locuința pe un postament circular, din nuieleșe împletite. Osatura casei³ este făcută din nuiele; ele se apropie spre vîrf, formînd un orificiu circular prin care iese un fel de coș pentru fum.

Casa este acoperită cu pîslă, pe care o dau cu var sau cu humă albă amestecată cu praf de oase pentru a-i întări strălucirea.

Pîsla care înconjură deschizătura superioară este decorată cu desene frumoase, de o mare varietate. În fața intrării atrîrnă o bucată din

același material, ajurată, împodobită cu figurine măiestru realizate. Ei cos, bucată peste bucată, motive colorate care reprezintă viță-de-vie, pomi, păsări și animale. Își fac case spațioase, care ating uneori 30 picioare în lățime. Odată, eu însumi am măsurat una: între urmele lăsate de roțile carului erau 20 picioare, iar casa respectivă, urcată pe car, îl depășea cu cîte cinci picioare de fiecare parte. Am numărat pînă la 22 boi înjuțați la un asemenea car. Osa lui era groasă cît un catarg de navă și un singur om, urcat sus, în picioare, în fața pragului casei, mîna boii.

În plus, își fac cuferे din nuiele subțiri împletite, acoperite cu un capac bombat. În partea din spate lasă o mică deschizătură. Acoperă acest cufer — o adevărată căsuță — cu pîslă neagră unsă cu seu sau cu lapte de oaie, pentru a-l proteja de ploaie și îl ornamează, asemenea caselor lor, cu un decor prin aplicare sau cu broderii multicolore. În aceste cuferे ei pun toate obiectele și comorile lor. Le leagă cu grijă în căruțe înălțate, pe care le trag cămilele și care sînt construite în mod special pentru a trece prin vadul rîurilor. Cuferele nu sînt coborîte niciodată din căruțe. Cînd își opresc casele, îndreaptă întotdeauna intrarea spre sud și apoi plasează căruțele cu cuferे de o parte și de alta a casei, în apropiere, încît casa se găsește între cele două rînduri de căruțe ca între două ziduri. Cei bogați au adesea 100 sau 200 asemenea căruțe cu cuferे. Batu are 26 soții; fiecare din ele are o casă mai mare și în spatele ei cîteva mai mici, care sînt precum niște camere în care lucesc roabele. Și fiecare dintre aceste case i se alătură peste 200 căruțe⁴. Atunci cînd poposec, prima soție își instalează curtea în marginea vestică a locului și apoi se

însiră celelalte, în ordinea rangului lor, astfel încît cea din urmă se află la extremitatea estică. Distanța dintre ele este de o zvîrlitură de piatră. Curtea unui singur tatar bogat va semăna cu un oraș mare, în care însă pot fi zăriți puțini bărbați.

O singură femeie poate mîna 20 pînă la 30 care, căci drumurile sînt drepte. Căruțele trase de boi sau de cămile sînt legate una de alta; ea se așază în prima căruță și pornește. Dacă întâlnește o porțiune de drum mai greu, căruțele sînt dezlegate și sînt trecute una cîte una. Nimeni nu se grăbește și se înaintează în pasul boilor. Cînd casele sînt instalate, cu intrarea către sud, patul stăpînului este pus spre nord. În casă, femeile se așază întotdeauna pe partea estică, adică în stînga stăpînului, cînd acesta stă pe pat și privește spre sud. Bărbații stau pe partea vestică, adică în dreapta sa.

O oaie pentru 50 oameni

În timpul iernii, ei pregătesc din orez sau din mei, din grîu sau miere o băutură excelentă, împede precum vinul. Acesta este adus din regiuni îndepărtate. În timpul verii, beau doar cîmîș. Iată cum se prepară cîmîșul, care este făcut din lapte de iapă: ei întind o frînghie lungă între doi țărșuși înfiți în pămînt și de această frînghie leagă mîinii iepelor pe care vor să le mulgă. Atunci iepelile se învîrt în jurul mîinilor și se lasă mulse fără dificultate; dacă vreuna este prea nesupușă, un om ia mînzul, îl pune să sugă o vreme, după care

¹ Fostul trib de neam turcic — tătarii — supus de mongoli, le-a împrumutat acestora numele sub care au fost cunoscuți apoi în Europa; ulterior, numele de tatar a desemnat toate populațiile turcomongole din Asia Centrală.

² Rubrouck desemnează astfel întreaga Asie, căci Levantul în concepția lui corespundea nu unui orient nedeterminat, ci Oceanului Seric, adică Mării Chinei.

³ De fapt yurtă, cortul rotund, specific nomazilor din stepă.

⁴ În imagini: momente din viața cotidiană a mongolilor (reprezentări preluate din ediția franceză a relatării lui G. de Rubrouck).

În p. 45: inițială miniată din manuscrisul relatării lui Rubrouck, păstrat la Cambridge.

⁴ La începutul secolului următor, călătorul arab Ibn Battuta (*Magazin istoric*, nr. 12/1981) număra în cortul unei celei de a treia soții a lui Ūzbek han, succesorul lui Batu han, circa 400 căruțe și 2 000 cal. Ea pornise să facă o vizită tatălui ei, împăratul Bizanțului, și nu-și luase decît strictul necesar!

incepe să o mulgă din nou. Când au obținut o cantitate mare de lapte — acesta este tot atât de dulce ca și laptele de vacă proaspăt — îl răstoarnă într-un burduf mare sau în alt recipient și încep să-l bată cu un băț destinat acestui scop, gros în partea de jos cît capul unui om și găurit pe dedesubt. Îl bat cît pot de repede și el începe să fiarbă ca vinul nou și să fermenteze. Și continuă să-l bată așa pînă ce scot tot untul. Apoi îl gustă și, cînd a devenit un pic înțepător, îl beau. Pișcă la limbă, în prima clipă, asemenea vinului proaspăt tescuit. Te bine-dispune, poate chiar zăpăci capetele slabe. Prepară, de asemenea, și kara-cumîs, adică cumîs negru, în felul următor: laptele de iapă nu se prinde; de aceea, ei bat laptele pînă ce toată grăsimea se lasă la fund, precum drojdia vinului; ceea ce este limpede rămîne deasupra. „Drojdia“, foarte albă, este destinată robilor și te face să dormi mult. Lichidul limpede, băut de stăpîni, este o băutură foarte agreabilă și are excelente proprietăți.

Batu are, în jurul taberei sale, la o zi de mers, 30 oameni care îi trimit zilnic laptele de la 100 iepe, fără a scoti laptele obișnuit. Ceilalți, la fel ca în Siria, unde țărani dau o treime din recolta lor, trebuie să aducă la trei zile o dată, la curtea stăpînului, laptele iepelor lor.

În legătură cu hrana lor trebuie să știți că ei mîncă, fără deosebire, carnea animalelor. Totuși, în timpul verii, atîta vreme cît au cumîs, nu au nevoie de altă hrană. De aceea, dacă se întîmplă să moară un bou ori un cal, ei păstrează carnea acestuia uscată. Taie carnea în bucăți mici pe care le agață în bătaia soarelui și a vîntului, astfel încît se usucă imediat, fără sare și fără să răspîndească cel mai slab miros. Din intestinele cailor pregătesc cîrnați, mai buni decît cei de porc, pe care îi mîncă proaspeți. Celelalte cîrnuri le păstrează pentru iarnă. Din pieile de bou obțin mari burdufuri, pe care le usucă într-o manieră surprinzătoare, cu fum. Din partea

anterioară a pieii de cal fac foarte frumoși pantofi.

Din carnea unei singure oi hrănesc 50 pînă la 100 oameni. O taie mărunț într-o strachină și o amestecă cu sare și apă, fără a-i adăuga altfel de sos. Cu o mică furculiță — în genul celor pe care noi le folosim pentru a mînca perele sau merele coapte în vin — sau cu virful unui cuțit, oferă fiecăruia o bucată sau două, în funcție de numărul mesenilor. Înainte de a-i servi pe ceilalți, stăpînul alege ceea ce îi place.

Din laptele de vacă ei extrag mai întîi untul, pe care îl fierb bine și-l pun apoi în burdufuri de oaie special destinate acestui scop. Nu-și sărează untul și totuși, datorită îndelungatei fierberii, el nu se strică. Astfel îl păstrează pentru iarnă. Ceea ce rămîne din lapte după obținerea untului îl lasă să se acrească cît mai mult și îl fierb apoi. El se prinde și ceea ce rezultă este uscat la soare pînă devine tot atât de dur ca și zgura fierului. Îl păstrează în saci, pentru iarnă, cînd, nemaia-vînd lapte proaspăt, pun din acesta prins numit *grut* într-un burduf, toarnă deasupra apă caldă pînă se topește complet, iar apa devine acidă. O beau în locul laptelui, căci se feresc să bea apă simplă.

Un spectacol grozav pentru ei

Am ajuns pe malul Etiliei, [Volga], un fluviu de patru ori mai mare decît Sena și foarte adînc. El curge dinspre nord, din Bulgaria Mare, spre sud, unde se varsă într-un lac sau un fel de mare, numită acum Marea Siroan, după numele

unui sat de pe malul ei, din Persia. Isidor o numește Marea Caspică, dar el greșește cînd spune că ea este un golf la Ocean. Nicăieri ea nu se întîlnește cu Oceanul, fiind înconjurată din toate părțile de uscat¹. În locul unde am atins noi fluviul Etilia, tătarii au întemeiat un sat nou, populat de un amestec de ruteni și de sarazini. În grija lor cade transportarea ambasadurilor care merg la curtea lui Batu și a celor care revin de acolo, căci Batu și-a stabilit reședința sa pe celălalt mal, spre răsărit și nu depășește — atunci cînd urcă spre pășunile de vară — locul atins de noi. Din ianuarie pînă în august, el și ai lui urcă spre regiunile reci, iar în august revin.

Noi am coborît din acel sat cu bărcile pe fluviu, spre curtea lui Batu. Am fost uimit cînd am zărit-o, căci casele sale păreau asemenea unei mari cetăți. Fiecare știa în ce parte a curții trebuie să se așeze. De aceea, curtea se numește în limba lor „orda“, ceea ce înseamnă mijloc, căci ea este întotdeauna plasată în mijlocul oamenilor, cu excepția părții sudice, unde nimeni nu se așază, căci într-acolo se deschid porțile curții hanului. Dar în stînga și în dreapta se pot întinde cît doresc, în funcție de natura terenului, cu condiția să nu se plaseze drept în fața sau în spatele curții.

În prima zi am fost conduși la un sarazin, care nu ne-a dat nimic de mîncare. A doua zi am mers la curtea lui Batu. Acesta pusese să se ridice un cort mare, căci în casa lui nu încăpeau atîția bărbați și femei cîți veniseră. Călauza noastră ne-a avertizat să nu spunem nimic pînă ce Batu nu ne dă cuvîntul și atunci să vorbim

¹ Pînă la Rubrouck, primul călător occidental care restabilește adevăratul contur al Mării Caspice, s-a crezut, pe baza informațiilor furnizate de Pliniu și Isidor și neglijîndu-se *Cosmografia* lui Ptolemeu, că ea era doar un golf adînc al „Oceanului Arctic“.

² Călătorul confundă cuvîntul mongol *ordo* (ordă), care înseamnă *palat*, *tabără*, *regală*, cu cel turc *orda*, adică *mijloc*. Aceasta ar fi o dovadă — potrivit lui Pelliot, unul dintre cei mai avizați exegeți ai călugărului — că „în jurul său se vorbea turcește“.

foarte scurt. Ne-a condus în fața cortului. Stăteam acolo, în ținuta noastră, în picioarele goale, descoperiți, oferind un spectacol grozav pentru ei.

Am fost apoi introduși pînă în mijlocul cortului; nu ne-au cerut să înclinăm, potrivit obiceiului pentru ambasadori. Am rămas deci în picioare în fața lui o vreme. Toți păstrau o liniște profundă. El era așezat pe un tron lung și mare cît un pat, aurit în întregime, la care se ajungea urcînd trei trepte; una dintre soțiile lui stătea lîngă el. Bărbații erau îmbrățiați în dreapta lui, iar femeile în stînga. Partea femeilor nu era ocupată în întregime, căci erau prezente doar femeile lui Batu. La intrarea în cort se afla o bancă pe care era cumis și mari cupe de aur și argint, bătute cu pietre prețioase.

Hanul ne-a privit cu atenție, ceea ce am făcut și noi; mi s-a părut că este de aceeași statură cu mesir Jean de Beaumont¹. În sfîrșit, mi-a poruncit să vorbesc. Călușna ne-a cerut să înclinăm. Am îndoit un genunchi, cum se obișnuiește dinaintea unui om, dar el mi-a făcut semn să-i îndoi pe amîndoi, ceea ce am și făcut, nevrînd să mă cert asupra acestui punct². Atunci mi-a poruncit să vorbesc. Și eu mi-am început cuvîntarea cu o rugăciune. Dar auzindu-mi cuvintele, el a suris, iar ceilalți mongoli (moal) au început să bată din palme și să ridă de noi. Tălmaciul meu era mut de uimire. A trebuit să-l încurajez ca să-și revină. Odată restabilită liniștea, am spus: „Am fost la fiul vostru [Sartah] pentru că am auzit spunîndu-se că ar fi creștin și i-am adus scrisori din partea regelui Franței. El m-a trimis la dumneavoastră. Asta este cauza pentru care mă aflu aici“.

Mi-a făcut semn să mă ridic, m-a întrebat care este numele vostru [al regelui Franței] și al meu, cel al tovarășului meu și al tălmaciului și a pus să fie scrise. A întrebat, de asemenea, împotriva cui vă aflați în război, căci a aflat că ați ieșit din țară în fruntea unei armate. M-a întrebat și dacă i-ați trimis deja ambasadori. „Niciodată“ — i-am răspuns. Ne-a permis să stăm jos și a poruncit să ni se dea să bem lapte. Ei consideră că nu este onoare mai mare decît să bei cumis cu cineva sub propriul acoperiș. În vreme ce stăteam cu ochii plecați, mi-a cerut să ridic capul, fie că vroia să mă mai privească, fie că se temea să nu îl deochi. Ei consideră drept un semn rău faptul că cineva, așezat în fața lor, ține capul plecat ca și cum ar fi trist, mai ales dacă își sprijină obrazul sau bărbia în palmă.

Crăpau pietrele de frig

Scurt timp după ce am ieșit, călușna a venit să ne caute; conducîndu-ne spre locul nostru, el mi-a spus: „Regele, stăpînul vostru, cere ca voi să rămîneți în țară, ceea ce Batu nu poate permite fără consimțămîntul lui Mangu han. Tovarășul tău și ceilalți om care este cu tine se vor întoarce la curtea lui Sartah, unde vor aștepta pînă ce veți reveni de la Mangu“. Atunci tălmaciul Homodei a început să se lamenteze, considerîndu-se pierdut, iar tovarășul meu cerea să i se taie capul înainte de a se separa de mine. Eu însumi am spus că nu pot merge acolo fără el și că vom avea nevoie de doi slujitori, căci dacă se va

întîmpla ca vreunul din noi să se îmbolnăvească, să nu rămînă singur pe drum. Călușna s-a reîntors la curte și i-a transmis spusele noastre lui Batu. El a decis astfel: „Cei doi preoți să meargă mai departe, împreună cu tălmaciul, iar însoțitorul lor să se întoarcă la Sartah“.

Am fost conduși la altă gazdă, care trebuia să ne asigure adăpost, hrană și cai. Dar pentru că nu aveam ce să-i dăruim, s-a purtat tare urît. L-am însoțit timp de cinci săptămîni pe Batu, care cobora cu căruțele de-a lungul fluviului Etilia. Uneori, tovarășul meu suferea într-atît de foame, încît îmi spunea, aproape plîngînd: „Am senzația că nu o să mai apuc vreodată să mînc“.

În sfîrșit [la 15 septembrie 1253] veni la noi un mongol foarte bogat, al cărui tată stăpînea peste 1000 oameni, rang important la ei. El ne-a spus: „Eu trebuie să vă conduc la Mangu han. Călătoria durează patru luni și frigul este atît de puternic acolo, încît crăpă pietrele și arborii se îndoiesc. Gîndiți-vă dacă sînteți în stare să rezistați“. I-am răspuns: „Sper că vom suporta și noi ceea ce pot îndura și alți oameni“. El a mai adăugat: „Dacă nu rezistați, vă voi lăsa pe drum“. La care i-am răspuns: „Asta n-ar fi corect, căci noi nu pornim din proprie inițiativă, ci trimiși de stăpînul vostru; dacă sîntem încredințați în grija voastră, nu ne puteți părăsi“. Atunci el a spus: „Totul o să meargă bine“. A cerut să-i arătăm hainele noastre și ce i s-a părut de prisos a lăsat în seama gazdei. Ne-au adus fiecareia cite o subă și nădrăgi din blană de oaie, cizme — de fapt, niște jamiere și carimbi, după obiceiul lor — din pîslă și capișoane.

Și a doua zi ne-am început călătoria. ■

(Va urma)

Prezentare și traducere:

Dorin MATEI

¹ Sambelan al regelui Ludovic IX.

² Și pe bună dreptate, căci Rubrouck aflase probabil de pățania lui Nicolas Ascelin, cel ce condusese în 1244 o misiune trimisă de papă la mongoli. Acesta refuzase să îndoiască ambii genunchi în fața hanului, care, furios, l-a amenințat că va fi spintecat și împiaiat. Pînă la urmă, spiritele s-au calmat; dar solii au mai fost reținuți încă multă vreme de mongoli.

MARTIE
1938

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

● Sâmbătă 19 martie, are loc, la Muzeul Național de Antichități din București, adunarea generală anuală a asociației academice „Vasile Pârvan” a foștilor membri ai Școlii Române din Roma. Cu această ocazie, Timpul din 27 martie publică articolul lui Radu R. Rosetti Accademia di Romania, care rememorează istoricul acesteia și în care se subliniază între altele: „Întimplarea a făcut să cîștase scrisoarea trimisă de Dulliu Zamfirescu lui Titu Maiorescu pînă la data 8 aprilie 1889: «Mă gîndesc de mult la un lucru de care n-am îndrăznit să vă vorbesc. Nu știu dacă la Facultatea noastră de litere există vreă bursă specială pentru istorie. În toate cazurile eu nu cunosc să fi venit vre-un laureat de-al nostru la Roma, spre a studia epigrafia veacului al II-lea, atît de bogată și de importantă pentru noi»”.

Vișul lui Dulliu Zamfirescu a devenit realitate: „Accademia di Romania, cum l se zice așezămîntului cultural — scrie în continuare R.R. Rosetti — e tot o creație a d-lui Iorga. În 1920, cînd d-asa a prezentat Parlamentului Legea pentru întemeierea Școlii Române din Fontenay aux Roses, a făcut să fie votată și Legea pentru înființarea școlii române din Roma, a cărei conducere a fost încredințată lui Pârvan.

Dacă am avut nenorocul ca Pârvan să ne părăsească prea devreme, am avut cel puțin mîngîierea că a fost înlocuit cu Panătescu, sub a cărui înmormoșă pîcepere școala s-a înfiripat într-un mod neașteptat. Acum este instalată într-un palat propriu, pe Valle Giulia, de la poalele Pinclului, în imediata vecinătate a celorlalte institute similare înfiin-

Timpul n-a dezmințit calendarul care pe fila de ieri anunță începutul primăverii, notează *Universul* din 13 martie. Pe stradă, în grădini, la șosea, bucureștenii ies la aer, la soare, bucurîndu-se că iarna și-a aruncat, în sfîrșit, cele două cojoace. Au înmugurit pomii și unii din ei, în Cîșmigiș și pe aleele șoselei Kiseleff, par cu mugurii lor de un galben deschis niște imenși arbori de mîmoză mediteraneană.

Bucuria acestui început de primăvară este umbrită însă de gravele evenimente care au loc pe plan internațional.

La 11-12 martie 1938, Austria încetează să mai existe ca stat independent și suveran, fiind anexată celui de-al III-lea Reich. Opinia democratică din țara noastră condamnă cu indignare noua agresiune fascistă, manifestîndu-și deschis simpatia față de cauza dreaptă a poporului austriac.

Ca de fiecare dată cînd pacea și independența popoarelor sînt amenințate, Partidul Comunist Român — deși aflat în ilegalitate — își ridică cu deosebită forță glasul, infierînd actul brutal al Germaniei hitleriste, dezvăluind gravele sale implicații. Organul teoretic al Partidului Comunist Român *Lupta de clasă*, nr. 1, din martie, scrie: „Fascismul german a întins laba sa asupra Austriei. Hitler a declarat și va declara că vrea pacea etc., dar muncitorii austrieci, poporul austriac, ca și popoarele din toate țările, care sînt în contra fascismului și în contra războiului, văd clar cum această primă lovitură a lui Hitler, devenită posibilă mulțumită pasivității guvernelor franceze și engleze, amenință nu numai independența Austriei, dar și pe cea a Cehoslovaciei, Iugoslaviei, Ungariei, României, Poloniei, statelor baltice și este la un pas spre dezlănțuirea războiului pentru reîmpărțirea lumii”¹.

Referindu-se la același eveniment, organul central de presă al P.C.R., *Scînteia*, tipărită în condiții de ilegalitate, scrie o lună mai tîrziu: „Ocuparea Austriei marchează cea mai însemnată etapă pentru dezlănțuirea războiului. Ocuparea Austriei dă lui Hitler cheia pentru supunerea Cehoslovaciei și pentru subjugarea economică și politică a tuturor țărilor din Bazinul Dunărean și din Balcani”. Dînd glas indignării opiniei publice, numeroase ziare, oameni politici, intelectuali condamnă agresiunea hitleristă. Drama austriacă are un vădit caracter internațional, Europa trecînd „prin cea mai grea criză din cîte a cunoscut de la război încoace”, relatează, de exemplu, într-un editorial apărut în *Timpul* din 13 martie, Grigore Gafencu. „Tratatele care au pus capăt marelui război

¹ Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții, cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

² *Magazin istoric*, nr. 5,6/1979, 4,5/1980, 1,3/1981, 2,5/1986.

Reprezentantul României,
N. Petrescu-Comnen (X),
la sesiunea anuală
a Consiliului Permanent
al Înțelegerii Balcanice

Nicolae Iorga
îndreptindu-se
spre Universitate

au suferit pînă azi nenumărate nesocotiri în ceea ce privește clauzele lor financiare, politice și militare. Niciodată însă pînă azi nu a fost încălcat, printr-un act de forță și de violență, noul statut teritorial european care asigură nu numai siguranța și neatrănarea statelor, dar și echilibrul de forțe, adică pacea continentului nostru".

În ziua de 12 martie, la Palatul regal are loc o consfătuire restrînsă în legătură cu consecințele care decurg din Anschluss, la care participă Carol II, Armand Călinescu și Gh. Tătărăscu. Iată ce notează Armand Călinescu în însemnările sale zilnice din această zi: „Evenimentele din Austria nu sînt întîmplătoare. Ele sînt o etapă în planul de expansiune germană care cuprinde: stat național integral și cucerirea de debușeuri și materii prime în răsărit. Dunărea [este un] bulevard comercial și strategic între est și vest. Toate statele care au fost așezate aici au suferit mari presiuni — Austria, apoi Cehoslovacia, ar urma România, care are baza aeriană prin petrol".

În situația existentă capătă o semnificație politică decizia Ministerului de interne de la București care — anunțînd *Timpu* din 6 martie — trimite organelor în subordine o circulară prin care interzice „arborarea drapelului cu svastica".

Presa bucureșteană din această lună martie 1938 continuă să se ocupe de sesiunea anuală a Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice, desfășurată la Ankara la sfîrșitul lunii precedente. Cele patru state participante hotărîsc continuarea eforturilor în vederea atragerii Bulgariei la politica de bună vecinătate și de securitate regională promovată de Înțelegeria Balcanică.

Ziarele publică, între altele, telegrama pe care, după Conferința de la Ankara, N. Petrescu-Comnen, ministrul afacerilor străine, a trimis-o ministrului de externe al Turciei, Tevfik Rüstü Aras, și în care se relevă: „Rezultatele fecunde ale lucrărilor noastre constituie o dovadă în plus a forței și a dinamismului Înțelegerii Balcanice și a solidarității legăturilor care unește din ce în ce mai intim țările noastre". La rîndul său, Rüstü Aras, ca răspuns la „cuvintele atît de amicale ale Excelenței voastre", transmite: „Sînt fericit să constat o dată mai mult forța și dinamismul Înțelegerii Balcanice, cum și solidaritatea care unește din ce în ce mai intim țările noastre."

Reîntors în țară de la Ankara, N. Petrescu-Comnen face presei române următoarele declarații asupra lucrărilor Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice: „Nu a fost regiune din Europa în care pacea să fi fost mai primejduită în cursul veacului al XIX-lea ca Balcanii. Acele timpuri au intrat azi în domeniul istoriei mai îndepărtate, căci, în zilele noastre, politica statelor balcanice ar pu-

• Cronică măruntă

țate de Franța, Anglia și Germania — mai frumoasă, mai impozantă și mai modernă decît toate! Trimisi al diferitelor țări ne vizitează șeala — organizată mai sistematic decît toate — și chiar în momentul acesta lau note la fața locului profesori din Tokio, Suedia și Egipt".

● Asociația editorilor de ziare din Statele Unite a publicat obîșnuitul raport anual asupra presei americane. Din acest raport reiese că, „în cursul anului 1937, 221 de ziare și-au încetat apariția".

● Paraschiv Dumitru, fiu de țărăn, a lucrat stema României numai din boabe de cereale. Lucrarea a durat 5 luni.

● În cursul acestei primăveri, s-a organizat în Egipt, la Cairo și Alexandria, o expoziție de broderii naționale românești. Expoziția s-a bucurat de un real succes, atrăgînd un numeros public.

● La Londra, este vîndut un timbru românesc „un cap de bour", cu 400 lire sterline (aproximativ 400 000 lei).

● Prin jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 386, guvernul român a încredințat participarea României la Expoziția Universală, care va avea loc la New York, în primăvara anului 1939. Concomitent cu prezentarea principalelor aspecte ale civilizației contemporane, expoziția va pune în lumină drumurile de mîine ale acestei civilizații. Comisar general al organizării participării românești este numit profesorul Dimitrie Gusti.

**MARTIE
1938**

Trupe hitleriste
pregătindu-se
să invadeze Austria

Cronică mărunță •

● Universal prela după ziarul Cumburiyet următoarea știre: „În Turcia trăiesc 30 bătrâni care au trecut vîrsta de 150 ani. Cel mai mulți dintre aceștia trăiesc în estul Asiei Mici. Ei sînt țărani care s-au hrănit aproape numai cu iaurt și cu ceai de mușețel, fără să bea vreodată alcool. Cel mai în vîrstă dintre ei are 157 ani și a participat la războiul greco-turc de acum 110 ani și la războiul din Crimeea”.

● În ședința din 6 martie a Academiei de agricultură din Praga, prof. Ionescu-Sisești, ministrul agriculturii, a fost ales membru de onoare al acestei Academii.

● Invitată de Alianța franceză și de Cercul relațiilor intelectuale și al amicilor franco-români, scriitoarea Elena Văcărescu, membră a delegației române la Societatea Națiunilor, a ținut o conferință în marele amfiteatru al Universității din Lyon despre Marea poetă, contesa de Noailles.

● Gr. Filipescu anunță în ziarul Epoca din 13 martie încheierea activității politice a partidului conservator: „Dacă s-au înfăptuit greșeli în trecut, clipele sînt prea serioase ca să se comită altele. Crescuiți în doctrina conservatoare, noi n-am considerat partidele ca scopuri în sine, ci ca mijloace vremelnice de realizare a scopurilor naționale permanente”.

● Scriitorul polonez Jan Rembelski, în urma unei călătorii efectuate în România, publică în presa polonă o suită de articole cu impresii despre țara noastră. Jan Rembelski scrie printre altele că „farmecul și frumusețile ei fac ca România să albe a mare

te să servească cu folos de exemplu prin cordialitatea relațiilor dintre acele state, prin gîndul comun ce inspiră pe conducătorii lor de a asigura progresul intelectual și economic al populațiilor din Balcani, prin consolidarea păcii și a bunei înțelegeri.

Am ajuns fără nici o dificultate la hotărîri unanime care sintetizează interesele comune ale celor patru state, ținînd seamă, în același timp, și de interesele speciale ale fiecărui stat, izvorite din situația sa particulară din punct de vedere politic și geografic”.

Referindu-se, între altele, la „Chestiunea Societății Națiunilor”, diplomatul român menționează că „Înțelegerea Balcanică a ținut să reînnoiască declarația sa de lealitate față de Societatea Națiunilor. Statele Înțelegerii Balcanice nu concep acțiunea Societății Națiunilor decît în cadrul respectării independenței lor politice și a egalității lor depline față de celelalte state.

Ele au declarat, de asemenea, că, hotărîte a nu se amesteca în afacerile interne ale altor state, nu vor tolera nici o imixtiune în treburile lor interne”.

La 12 martie 1938 se împlinesc 100 ani de la apariția *Gazetei Transilvaniei*, cel mai vechi periodic românesc din Transilvania, editat la Brașov, publicație cu mari merite în lupta românilor pentru libertate și unitate. Consemnînd evenimentul, ziarul *Timpu* din 27 martie reproduce două documente ce evocă momente emoționante din activitatea publicației transilvănene pusă în slujba marilor idealuri ale poporului nostru: o scrisoare pe care Mihail Kogălniceanu o adresa directorului *Gazetei Transilvaniei* cu ocazia jubileului de 50 ani al acesteia și în care se spunea: „Doresc ca *Gazeta* să ajungă la jubileul său de 100 ani! Facă Dumnezeu și energia voastră ca acel jubileu să seserbeze în mijlocul unei națiuni fericite, adică ajunse la culmea împlinirii dreptelor sale aspirațiuni”. Și o altă scrisoare adresată aceluiași director de Comitetul societății „Carpați”, din București, cu prilejul unui alt moment jubiliar, împlinirea a 70 ani de la apariția publicației și care se încheia cu urarea: „Fie ca pînă la centenarul *Gazetei Transilvaniei* să se fi îndeplinit visul de aur al celor care au înființat-o acum 70 de ani!”

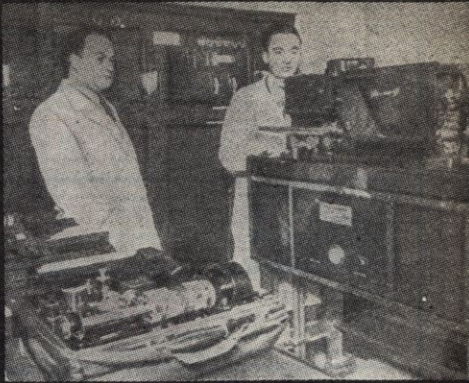
Urările, comentează *Timpu*, s-au împlinit. *Visul de aur* s-a realizat la 1 Decembrie 1918, cînd Transilvania s-a unit pe veci cu patria mamă, România.

O cuprinzătoare evocare a activității gazetei editată la Brașov, ca și a altor publicații românești, citim în numărul din martie-aprilie 1938 al revistei de cultură *Gînd românesc*, tipărită de ASTRA. Revista informează despre expoziția periodicelor românești din Transilvania apărute pînă la Unire, expoziție organizată de Biblioteca Universității din Cluj.

Fanfară
militară
pe străzile
Capitalei

Premieră
în presa
românească:
instalarea
în redacția
zilei
Timpul
a unui
aparat
de bellingrafie

La expoziția amintită, după cum citim, în continuare, în revista amintită au fost expuse exemplare „ce ne fac să tresărim la gândul trecutului”, în filele acestui periodic fiind „încrinate cele mai importante momente din istoria Ardealului: numărul din 3/15 mai al *Gazetei* cu Adunarea de la Blaj, cel din 15 mai 1894 cu procesul memorandumului, cu sentința celor aproape 28 ani de temniță, apoi cel din 24 august 1916 cu frontispiciul tricolor anunțând «orașul Brașov sub stăpânire românească»”.

Activitatea *Gazetei Transilvaniei* a fost cunoscută și apreciată și peste hotare. Într-un articol apărut în revista *Fundațiilor Regale* din 3 martie 1938, sub semnătura dr. Tr. Ionescu-Nișcov, despre „relațiunile româno-cehoslovace”, se menționează, între altele, că, la 18 decembrie 1846, Karel Havlíček-Borovský (1821-1856), unul dintre luptătorii cehi pentru cucerirea drepturilor națiunii sale de la începuturile veacului XIX, propunea redacției *Gazetei Transilvaniei* și *Foaietei pentru minte*... un schimb cu zierele sale din Praga, *Pražské Noviny* și *Česká Wěda*. „Foile mele se ocupă în mod principal cu interesele naționale și lingvistice ale națiunii boeme, precum ale d-voastră cu cele ale nației române — scria Havlíček-Borovský. Schimbul acesta va fi un prim pas de apropiere între noi”.

Citim în *Timpul* din 30 martie următorul comunicat: „D. ministru de stat prof. Nicolae Iorga, primind din partea d-lui Corneliu Zelea Codreanu, printr-un agent, o scrisoare în termeni ofensatori, a restituit-o cu următoarea mențiune: «Se trimite înapoi cu cea mai îndreptățită indignare, aceste cuvinte nesocotite din partea cuiva care amintindu-și cât sînge s-a vărsat de el și de pe urma faptelor sale ar trebui să se coboare în conștiința sa pentru a se pocăi, evitînd țării primejdiiile ce adună asupra ei». Totodată, d. prof. Iorga a sesizat parchetul militar spre a se deschide acțiune publică pentru ultragiul față de un ministru în exercițiul legal al funcției sale”. La 16 aprilie, Codreanu este arestat. La proces, condamînd vehement acțiunile antinaționale ale legionarilor, pe care le califica drept „crimă de înaltă trădare”, Nicolae Iorga, în depozitia sa, precizează: „Nu-mi pot reține indignarea față de o acțiune-criminală pe care a o îngădui înseamnă a lăsa însăși existența statului român... la discreția unei cete de agitatori, ale căror sentimente față de țară sînt la același nivel scăzut ca și inteligența lor”. Prin sentința pronunțată la 19 aprilie C.Z. Codreanu este condamnat la 6 luni închisoare. ■

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Selecția fotografiilor:
Radu Ion POPESCU

Cronică mărunță

putere de atracție și să trezească o deosebită simpatie. Populația românească, atît de veche pe aceste plajuri, utilizează pînă azi în ceramică și în alte manifestări artistice motive ce se găsesc în săpăturile arheologice. Îmbrăcămîntea săteanului, broderiile sale, muzica sa, totul dovedește o cultură atît de armonioasă și plină de eleganță și distincție, încît cu greu ar putea fi ea depășită de celelalte popoare din Europa”.

● *Timpul* din 18 martie scrie despre „o surpriză extraordinară menită să ridice presa românească, în general, la nivelul preselor apusene: instalarea în redacția noastră a unui aparat de bellingrafie (transmiterea instantanee a fotografiilor la mare distanță prin telefon) — unicul în România și în țările Europei Orientale”.

● Un grup de scriitori francezi, de toate nuanțele politice, lansează un manifest în favoarea uniunii naționale „față de amenințarea care apasă asupra țărilor noastre și asupra culturii franceze”. Primii semnatari sînt: François Mauriac, membru al Academiei franceze, Louis Aragon, André Malraux, Lucien Descaves, de la Academia Goncourt, Jules Romains.

● Arhiva lui Maksim Gorki, care se află instalată într-o clădire specială la Moscova, conține 62 000 de manuscrise, scrisori și alte documente privitoare la viața, opera și relațiile marelui scriitor. Manuscrisele lui Gorki nu sînt expuse nicăieri, ci sînt păstrate într-o sală specială, construită din oțel — un fel de casă pentru cele mai mari valori.

1939-1945.

CORESPONDENȚĂ SECRETĂ

CASA ALBĂ —

DOWNING STREET 10

Dr. EUGEN PEDA

O cohortă de generali și diplomați britanici și americani aștepta, de mai bine de o oră, în torida vineri de 11 august 1944 pe aeroportul Pomigliano, din apropiere de Napoli¹. În sfârșit, la ora 17.15, din avionul care aterizase, a descins Winston Churchill, cu nelipsitul lui trabuc. Ministrul rezident pentru Mediterana centrală, Harold Macmillan, care era și membru al cabinetului britanic, l-a condus pe Churchill la Vila Rialta, unde a și rămas la dineu și și-a notat în aceeași noapte în jurnalul său: „P[rimul] M [inistru] arată foarte obosit”.

La bordul distrugătorului „USS Cummings”, în drum între Alaska și baza de la Bremerton, președintele Roosevelt fusese avertizat încă la 5 august, de Churchill că va pleca pe teatrul de operații din Mediterana, iar într-un mesaj separat, din aceeași zi, premierul îi scrisese: „*Dragul meu Franklin. Ți mulțumesc foarte mult pentru copia înrămată a Declarației Națiunilor Unite din 1 ianuarie 1942*”. Declarația purta semnăturile lui F.D. Roosevelt, W. Churchill,

a ambasadorului U.R.S.S., M. Litvinov, a ministrului de externe al Chinei, T.V. Soong, care o iscălisera în cabinetul de lucru al președintelui, la ora 22.00, în 1 ianuarie 1942. Semnăturile reprezentanților celorlalte 22 țări, care figurează sub Declarație, fuseseră puse la 2 ianuarie, la o ceremonie de la Departamentul de Stat. „*Sînt foarte bucuroși — continua premierul — să am în posesia mea acest document istoric*”².

Luni, 14 august, Churchill a plecat în Corsica. A doua zi, a urmărit pe distrugătorul „HMS Kimberley” primele operații de debarcare ale „Dragonului” între Cannes și Nyères, dar, cu toate insistențele sale, comandantul navei a refuzat să se apropie de țărm la mai puțin de trei mile și jumătate. Macmillan, prezent la reîntoarcerea premierului la Napoli, în 16 august,

a notat: „Nu i-a prea plăcut călătoria. Necazul este că n-a văzut suficiente împușcături și lupte”. Ecoul acestei stări de spirit s-a făcut chiar Churchill, care, în aceeași zi, i-a comunicat lui Roosevelt: „*Tocmai m-am întors de la observarea asaltului la o distanță considerabilă. Totul pare să funcționeze aici cu precizia mecanismului de ceasornic. Au fost puține pierderi și, pînă acum, nici una în rîndul masei de vapoare desfășurate. Toate aranjamentele pentru «Octagon»³ se efectuează pentru data pe care ați menționat-o*”.

Grijile colonelului Kent

Mesajele trimise de W. Churchill de la reședința sa de la Marrakech, în Maroc, fuseseră semnate colonel Warden. Acum, din Italia, premierul, care se ocupa personal de atribuirea denumirilor codificate pînă și pentru cele mai minore acțiuni, folosea iscălitura colonel Kent. Venind la cartierul general al teatrului de operații din Mediterana, instalat oficial de la 21 iulie 1944 în palatul regal de vară de la Caserta, în apropiere de Napoli, Churchill, sub pretextul

¹ Corespondența secretă completă dintre Roosevelt și Churchill, apărută la New York în trei volume (1984).

² Chiar în toată controverselor politice, care cîstigă teren, gesturile prietenești, menite să păstreze relațiile personale pe linia de plutire, nu lipsesc. La 4 mai, Churchill scrisese: „*Dragul meu Franklin. Cu afecțiune mi-ai trimis recent un portret al tău, care îmi place foarte mult și l-am pus în dormitor. Cu promptitudine îmi trimiți un portret al meu*”. La 20 mai, Roosevelt răspundea: „*Acest portret al tău îmi place în mod deosebit. Atît de mult încît se află pe peretele dormitorului meu. Sînt extrem de bucuros să-l am*”.

³ Denumirea codificată a întîlnirii Roosevelt-Churchill, preconizată pentru luna septembrie 1944.

doriinței de a fi martor ocular al declanșării „Dragonului”, era preocupat, de fapt, în perspectiva noii întîlniri cu Roosevelt, de relansarea strategiei sale de pătrundere în Balcani — „pîntecul moale” al Germaniei naziste, cum îi spunea — și de asigurarea pozițiilor britanice postbelice în întreaga zonă a Mediteranei.

Asupra acestei întîlniri bilaterale, înaintea alegerilor prezidențiale, planau unele incertitudini. La 8 august, Roosevelt, invocînd că I.V. Stalin declină propunerea premierului pentru o întîlnire tripartită la Scapa Flow¹, îi scrisese premierului: „*Puteți să-mi accordați încă o săptămîină pentru a studia toate implicațiile Octagonului?*” Mă gîndesc acum că, din mai multe motive — sînt sigur că veți înțelege — ar fi o greșeală din partea mea să merg în Scoția, mai ales că Unchiul Joe nu poate veni... După cum știți, problemele interne pentru următoarele trei luni vor fi, din păcate, dificile. Sper să faceți o călătorie minunată și mi-aș dori să pot să fiu cu Dv. Spuneți-i lui Clemmie că pe această cale ordon să nu vă expuneți unor riscuri inutile”.

La 10 august, Churchill a răspuns: „*Regret profund că nu puteți vizita Scoția. Regele s-a arătat foarte dezamăgit cînd i-am dat această veste*”. Premierul a propus ca ei să se revadă la Quebec, „dar sper ca întîlnirea să nu fie amînată după prima parte a lunii septembrie. Sînt cîteva probleme serioase în sfera militară, care trebuie aplanate de statele noastre majore. În ce mă privește, aș saluta bucuria cîteva discuții deschise cu Dv. în

probleme dificil de așternut pe hîrtie”.

Tocmai problemele „dificil de așternut pe hîrtie” explicau agenda încărcată a premierului, de îndată ce sosise în Italia. La 12 august, Churchill a avut o lungă convorbire cu președintele Comitetului național de eliberare a Iugoslaviei, mareșalul I. Broz Tito, care se afla în Italia, în legătură cu ajutorarea armatei de eliberare națională și colaborarea în domeniul operațiilor. Churchill dorea: *pe plan militar*, prezența trupelor britanice pe ruta Ljubljana-Maribor-Graz, inclusiv în orașul Pola cu aerodromul, ca bază de aprovizionare pentru unitățile ce ar fi urmat să înainteze spre Austria și Ungaria; *pe plan politic*, o colaborare activă între Tito și guvernul în exil și revenirea regelui Petru în Iugoslavia.

Tito a refuzat însă o întîlnire cu monarhul, aflat la Cairo. A doua zi, Churchill s-a întîlnit din nou cu Tito și dr. Ivan Subasić, care devenise prim-ministru al guvernului în exil, la 1 iunie. Subasić fusese ban al Croației înaintea ocupării Iugoslaviei de către trupele germano-italiene, în primăvara anului 1941, refugiindu-se apoi în Statele Unite. Încă în aprilie, Churchill — convins de rapoartele diplomatice britanice că „partizanii vor fi conducătorii Iugoslaviei” și că generalul D. Mihailović, conducătorul cetnicilor din Serbia, colaboraționist cu forțele de ocupație și ministru al apărării în guvernul în exil, este „piatra de moară atîrnată de gîtul micului rege” — acționa pentru o formulă de compromis, care să-i permită să asigure unele poziții acelor forțe ale vechii Iugoslavii care să sprijine politica britanică în Balcani.

La 26 aprilie, premierul, invocînd că Subasić „este esențial” în „planurile de formare a unui guvern cu o bază largă care să nu fie antipatic partizanilor”, solicita președintelui: „*N-ai putea să-l găsești pe acest domn și să-l îmbarcați într-un avion [spre Londra — n.n.], cît mai curînd posibil?*”. Roosevelt a dat instrucțiuni Departamentului de Stat să-l găsească pe Subasić, care, după demiterea lui Mihailo-

vici, a acceptat să formeze noul guvern în exil². După convorbirile de la Caserta, cu Tito și Subasić, Churchill i-a transmis, la 14 august, lui Roosevelt: „*Cei doi lideri au ajuns la un acord satisfăcător, într-un număr de chestiuni practice*”.

Revenit din decepționanta escapadă a urmăririi preludivului la „Dragon”, premierul a atacat una dintre temele centrale pentru el, decurgînd din preocuparea provocată de creșterea influenței mișcării de rezistență grecești, condusă de comunisti, și de posibilitatea controlării Atenei de către această mișcare, în cazul că trupele germane de ocupație ar fi fost nevoite să se retragă. Împărțindu-i aceste îngrijorări lui Roosevelt, într-un mesaj din 17 august, Churchill evoca planul de a avea „*pregătita o forță britanică, nedepășind 10 000 oameni, care să poată fi trimisă prin cele mai rapide mijloace în capitală [Atena — n.n.], cînd vor fi coapte condițiile. Această forță va include trupe de parașutiști, pentru care ajutorul forțelor Dv. aeriene este necesar*”.

Următoarele zile premierul le-a consumat în discuții cu comandanții militari britanici răspunzători de teatrul de operații din Mediterana și de pe frontul italian, a inspectat unități aflate în zona luptelor la Leghorn, de unde, în 21 august, la amiază a sosit la Roma. La ora 18.00, la Ambasada britanică, Churchill l-a primit pe șeful guvernului grec în exil, Giorgios Papandreu³, căruia i-a propus transferarea cabinetului său de la Cairo la Salerno (Italia), fără însă a-i preciza că luase decizia de a avea pregătite o brigadă aeropurtată britanică la Bari și alte două în Orientul Mijlociu pentru a fi trimise la Atena, cînd „germanii din Grecia vor capitula sau se vor retrage”, și că ceruse președintelui Roosevelt, la 17

¹ Prima întîlnire Tito-Subasić a avut loc între 14 și 17 iunie 1944 în insula Vis, în teritoriul eliberat al Iugoslaviei.

² Lider al partidului social-democrat, Georgios Papandreu (1888-1968), tatăl actualului prim-ministru Andreas Papandreu, acceptase să devină șeful guvernului grec la 27 aprilie 1944, funcție deținută în 1943-1945 și 1963-1965.

³ Barză navală în nordul Scoției. Mesajul lui I.V. Stalin, din 9 august 1944, către Churchill, după ce menționa „că o întîlnire a șefilor celor trei guverne este, fără doar și poate, de dori”, adăuga: „Trebuie să vă spun însă că în actualele condiții de pe frontul sovieto-german nu am, din păcate, posibilitatea de a pleca și de a mă îndepărta de front nici o săptămîină”. Chiar la 9 august, eliberînd Vîborgul, trupele sovietice încheiaseră cu succes ofensiva din Karelia, începută la 10 iunie. La 29 iulie, ele fortasera Vistula, în zona orașului Sandomir, aflîndu-se la circa 600 km de Berlin. La 1 august a fost eliberat Kaunas (Lituania). Erau în toi pregătirile în vederea operației Iasi-Chisnău, care avea să fie declanșată la 20 august.

august, mijloace aeriene de transport pentru acest desant.

Problema cel mai dificil de așternut pe hirtie

Nu s-a reușit încă să se dea un răspuns precis când și unde a fost folosită pentru prima oară noțiunea de „sfere de influență”, devenită curentă în vocabularul diplomatic și în corpul multor tratate ale ultimului pătrar al veacului trecut. După o opinie exprimată încă în 1907, de lordul Curzon¹, cea dintâi mențiune ar putea fi într-o depesă din 1869, adresată de prințul Gorceakov² lordului Clarendon³ și prin care îl asigură că Afganistanul se afla „complet în afara sferei înăuntrul căreia Rusia ar putea fi chemată să-și exercite influența sa”⁴.

Politica „sferelor de influență” a recăpătat pentru Churchill prioritate încă din primăvara anului 1944, când armatele sovietice au depășit frontiera apuseană din 1941, pe o foarte mare parte din întreaga ei lungime. Pe acest fundal și al continuării impasului pe frontul italian, unde ofensiva aliaților avea să înceapă abia la 11 mai, Churchill, alarmat de evenimentele în legătură cu Grecia, a căutat să-l asocieze pe Roosevelt, încă din aprilie, politiciii sale față de această țară și în general față de Balcani. Pe data de 16 a acelei luni, l-a informat pe larg despre „dezordinile din armata de uscat elenă [dizlocată în Egipt — n.n.], care au cuprins și marina⁵, luând proporțiile unei adevărate răscopeli în ambele forte armate”. În mesaj, premierul amintea:

¹ Fost vicerege al Indiei (1898-1905), din 1907 — cancelar al Universității din Oxford, iar între 1919 și 1924 — ministru de externe.

² A.M. Gorceakov (1798-1883), ministru de externe al Rusiei (1856-1882).

³ 1800-1870. Ministru de externe (1852-1858, 1865-1866 și 1868-1870).

⁴ Cf. studiului lui Paul Keal din volumul *Dominant Powers and Subordinate States*, edited by J.F. Triska, Duke University Press, Durham, 1986.

⁵ Referire la cinci nave de război grecești ancorate la Alexandria (Egipt).

Octombrie 1944. Desant britanic în Grecia

„Am dat totodată instrucțiuni autorităților militare [britanice — n.n.] din Orientul Mijlociu să adopte o atitudine intransigentă față de indisciplina în rândurile armatei grecești de sub comanda lor. Ordinea în armata și marina greacă nu a fost complet restabilită, însă izolând elementele dizidente și arestînd grupul de conducere, revolta va fi rapid înăbușită”. De fapt, la data respectivă se pregăteau dezarmarea și internarea în lagăr a unităților armate grecești care ceruseră abdicarea regelui (asociat cu prăbușirea statului în 1941), demisia guvernului în exil și formarea unui guvern cu participarea E.A.M. (Frontul Național de Eliberare), inițiat de comuniști după ocuparea Greciei.

Reacția lui Roosevelt, comunicată la 17 aprilie, a fost aprobativă, deși în termeni prudenți, punînd accentul pe necesitatea unității în lupta împotriva Germaniei naziste. Premierul o considera, proba-

bil, chiar un sprijin pentru orientarea generală a politiciii sale în Balcani. La 4 mai, Churchill a solicitat ca Foreign Office să pregătească o notă despre problemele politice de rezolvat cu guvernul sovietic în privința Italiei, României, Bulgariei, Iugoslaviei și, mai ales, a Greciei: „În general vorbind, problema este următoarea: vom accepta noi comunizarea Balcanilor și poate a Italiei?”

Semne îngrijorătoare

A doua zi, la 5 mai, ministrul de externe A. Eden l-a invitat pe ambasadorul sovietic F.T. Gusev, cărui i-a sugerat „ca cele două țări ale noastre să cadă de acord, ca, în perioada războiului, Marea Britanie să ia inițiativa în Grecia și Uniunea Sovietică în România”. La 18 mai, Gusev l-a informat pe Eden că guvernul său ar dori să știe

dacă guvernul american a fost consultat. Fără a pomeni de sus-menționatele conciliabule, Churchill, într-un mesaj expediat în 19 mai, în care se ocupa de numeroase chestiuni, afirma în treacă că sovieticii „ne-au spus azi că acceptă pe deplin principiul ca ei să ia conducerea în afacerea românească și să ne-o dea nouă în Grecia. Sint pe deplin mulțumiți”. Concomitent, lordul Halifax, ambasadorul britanic la Washington, era instruit să discute problema cu secretarul de stat C. Hull, dar fără să-i precizeze că ea fusese abordată cu U.R.S.S. În cursul convorbirii din 30 mai, secretarul de stat a respins punctul de vedere britanic, ca fiind de natură să ducă la o împărțire a Balcanilor în sfere de influență. Pentru a preveni excluderea Statelor Unite de la problemele acestei regiuni, a propus instituirea unui mecanism tripartit. Chiar a doua zi, Churchill a intervenit personal, adresându-se președintelui: „Au apărut recent semne îngrijorătoare ale unei posibile divergențe politice între noi și ruși cu privire la țările balcanice și îndeosebi la Grecia. De aceea, noi i-am sugerat ambasadorului sovietic de aici să convenim între noi, ca o chestiune de ordin practic, ca guvernul sovietic să preia rolul principal în problemele României, în timp ce noi ne-am ocupa de cele ale Greciei, fiecare guvern ajutând pe celălalt în țările respective. Un astfel de aranjament ar fi o evoluție normală a situației militare existente, deoarece România cade în sfera de acțiune a armatelor rusești, iar Grecia în zona de sub comandamentul aliat, condus de generalul Wilson din regiunea Mediteranei.

Ambasadorul sovietic de la Londra i-a spus lui Eden la 18 mai că guvernul sovietic a fost de acord cu această sugestie însă, înainte de a da ultima asigurare în această problemă, ar dori să știe dacă am consultat guvernul Statelor Unite și dacă acesta și-a dat și el acordul pentru aranjamentul respectiv.

Sper să puteți da acestei propuneri binecuvântarea Dv. Nu dorim, desigur, să împărțim Balcanii în sfere de influență, iar convenind asupra

acestui aranjament noi vom preciza că el se aplică numai pe perioada războiului și nu va afecta drepturile și răspunderile pe care fiecare din cele trei mari puteri le va avea la stabilirea păcii și după aceea în ceea ce privește întreaga Europă¹.

Răspunsul lui Roosevelt, din 10 iunie, relua substanța poziției comunicate de Hull lui Halifax și insistă „să se depună eforturi pentru a se crea un mecanism consultativ care să înlăture neînțelegerile și să reducă tendința de creare a unor sfere exclusive”. În câteva ore, Churchill declara că o asemenea propunere „mă îngrijorează foarte mult. Acțiunea se blochează dacă fiecare trebuie să consulte pe toți ceilalți despre orice, înainte de a o iniția”. În schimb, premierul propunea „să convenim ca aranjamentul pe care l-am expus în telegrama nr. 687 [din 31 mai – n.n.] să aibă o perioadă de încercare de trei luni, după care să fie revizuit de cele trei puteri”.

La 12 iunie, Roosevelt comunica acordul la ultima propunere, ceea ce îl făcea pe Churchill, după două zile, să se declare „profund recunoscător” și să anunțe: „Am cerut ministrului de externe să transmită lui Monsievr [în original – n.n.] Molotov că motivul pentru limita de trei luni are în vedere să nu se prestabilească problema sferelor de influență postbelice”. Dar, la 22 iunie, Roosevelt se declara „îngrijorat” și continua: „Consider că trebuie să vă spun deschis că noi simțim nelinistiți că oamenii voștri au ridicat această problemă, după ce o puseseră rușilor și ei s-au interesat dacă noi am fi de acord. Ministerul vostru de externe pare să fi simțit aceasta și explică acum faptul că propunerea «s-a născut dintr-o remarcă întâmplătoare» pe care guvernul sovietic ar fi transformat-o într-o propunere formală. Totuși, sper că probleme de asemenea importanță pot fi împiedicate să se dezvolte într-o astfel de manieră în viitor”. Astfel de ar-

¹ La 8 iunie, Churchill l-a prevenit pe Halifax ca în convorbirile sale să îl împiedice crearea impresiei că ar fi vorba de „sfere de influență”. Totodată, el a extins cadrul problemei, arătând că ar fi rațional ca „rușii să se ocupe de români și bulgari”, iar britanicii de Grecia și Iugoslavia.

gumente i-au provocat lui Churchill, la 23 iunie, următoarea precizare: „Eu vă țin la curent constant și sper să am încrederea și ajutorul Dv. Îndărul sferii de acțiune în care inițiativa ne este atribuită”.

Se pare că aluzia la înțelegerea de la Casablanca și-a făcut efectul, deoarece, la 26 iunie, președintele a reconfirmat asentimentul dat cu exact două săptămâni în urmă, considerându-l „adevătat deocamdată”. După alte trei zile, Roosevelt l-a avertizat însă pe Churchill: „Nu pot să fiu de acord cu folosirea de trupe S.U.A. împotriva Istriei și în Balcani și nu văd cum ar fi de acord francezii cu o astfel de folosire a trupelor lor”. Editorul corespondenței complete, profesorul W. Kimball, explică această precizare ca fiind „conformă cu poziția pe termen lung a lui Roosevelt că Europa răsăriteană, spre deosebire de cea apuseană, era dincolo de sfera de influență a Americii”.

Cind, la 25 august, Churchill a insistat să-i dea un răspuns la telegrama sa din 17 august privind cererea de avioane americane pentru transportul proiectatului desant britanic în Grecia, Roosevelt a comunicat: „Nu am nici o obiecție la pregătirile voastre de a dispune de o forță

² La 20 ianuarie 1943, în timpul Conferinței de la Casablanca, Statele Unite și Marea Britanie, într-un document comun, „au căzut de acord că Turcia se afla în centrul de responsabilitate britanică și că toate problemele referitoare la Turcia vor fi tratate de Marea Britanie, în același fel în care problemele referitoare la China erau tratate de Statele Unite”. Analistul american C.L. Sulzberger crede a ști că la Casablanca „Roosevelt și Churchill au aranjat o înțelegere necerșită strict secretă. Aceasta prevedea că, dacă Churchill va accepta formula „capituliului necondiționate” a inamicului, Roosevelt va permite britanicilor să joace rolul conducător în timpul războiului în deciziile diplomatice și, după cum doreau, militare în legătură cu Europa răsăriteană și estul Mediteranei”.

³ Desi la 12 iulie, Churchill l-a informat pe Stalin de asentimentul lui Roosevelt, liderul sovietic, în răspunsul din 15 iulie, a anunțat că așteaptă încă un răspuns al guvernului american. Pentru premierul britanic aceasta a însemnat că nu se putea ajunge încă „la un acord definitiv (subl. ns.) asupra împărțirii responsabilităților în Peninsula Balcanică”.

britanică suficientă pentru păstrarea ordinii în Grecia, când trupele germane vor evacua această țară. De asemenea, nu există nici o obiecție ca generalul Wilson să folosească avioane de transport americane, care îi sînt disponibile în prezent și de care se poate dispensa de la alte operații¹. Încîntat, Churchill a scris: „Îți mulțumesc foarte mult pentru telegrama referitoare la Grecia”.

A treia pneumonie

Prima parte a zilei de miercuri 23 august 1944 a avut pentru Churchill un program în ritm de cavalcadă. La ora 11.00 s-a dus la Vatican pentru o întrevvedere cu papa. A revenit la Ambasada britanică pentru o conferință de presă la amiază. La 13.30 a luat prînzul cu prințul de Piemont, locotenent-general al regatului, pentru ca între 15.30 și 16.30 să primească întregul guvern italian.

Anul 1944 începuse sub semnul insistențelor lui Churchill de menținere a monarhiei și a guvernului mareșalului Badoglio, care erau ținta unor atacuri publice în Statele Unite, în legătură cu lunga lor asociere cu dictatura fascistă mussoliniană². La 3 februarie, premierul insistase: „*Sper sincer că actualului regim din Italia i se va permite să funcționeze cel puțin pînă cînd marile bătălii pe care le duc acum trupele noastre vor avea ca rezultat capturarea Romei*”. Președintele a acceptat și, la 11 februarie, l-a în-

format pe Churchill: „Am dat instrucțiuni Departamentului de Stat să nu întreprindă nici o acțiune care ar avea drept consecință vreo schimbare în actualul guvern italian”³. Dar, la 7 martie, Roosevelt a revenit: „Informațiile pe care le-am primit din Italia ne indică o rapidă deteriorare a situației în dezavantajul nostru și că o hotărîre imediată pentru depășirea impasului intervenit între actualul guvern și cele șase partide de opoziție este absolut necesară ... După cum știți, noi preferăm programul prezentat de cele șase partide de opoziție care implică abdicarea lui Victor Emmanuel și delegarea puterilor succesorului său ca «locotenent» al regatului, acceptabilă celor șase partide politice”. A doua zi, Churchill, declarîndu-se „îngrijorat”, s-a opus unei schimbări „în mijlocul bătăliei”, dar pentru viitor opina ca „prințul moștenitor să devină locotenent al regatului. Nu am nici o încredere nici în Croce⁴, nici în Sforza⁵ pentru acest post”. Roosevelt a atras atenția din nou premierului, la 13 martie: „Opinia publică americană nu va înțelege niciodată menținerea toleranței noastre și sprijinul vădit pe care îl dăm lui Victor Emmanuel”.

Pentru a câștiga timp, Churchill a pledat încă o dată (15 martie), că „ar fi mult mai bine să așteptăm pînă ce vom fi stăpînii Romei” și nu a ezitat să facă aluzie la implicațiile pe care le-ar avea aducerea în public a „divergențelor de vederi, care ar exista între cele două guverne ale noastre”.

În 48 ore, Roosevelt era „pe deplin de acord cu Do. că nu trebuie să permitem punctelor de vedere divergente să devină cunoscute public, îndeosebi în prezent. Totuși, încă consider că dacă presiunea celor șase partide de opoziție atinge un punct care ar putea avea un efect nefavorabil asupra situației, noi trebuie să sprijinim programul lor”.

La 10 aprilie, în urma insistențelor americane, i s-a comunicat lui Victor Emmanuel să abdice, cerere căreia el i-a dat curs după două zile, abdicarea urmînd să devină efectivă odată cu eliberarea Romei. În aceeași zi, 12 aprilie, Badoglio, care rămînea în fruntea guvernului, a inclus în componența cabinetului pe Croce, Sforza și Palmiro Togliatti (1893-1964), conducătorul Partidului Comunist Italian, ca miniștri fără portofoliu.

Într-adevăr, după eliberarea Romei, prințul Umberto a devenit „locotenent” al regatului, dar încercarea sa, sprijinită de britanici, de a-l menține premier pe Badoglio n-a reușit și Ivanoe Bonomi (1873-1951), lider al Comitetului italian de eliberare națională, a format noul guvern al partidelor antifasciste. În cele din urmă, la 17 iunie, Churchill a acceptat noua situație.

Despre întîlnirea cu Bonomi din 22 august și de a doua zi, cu întreg guvernul italian, nu se menționează în corespondență. Zilele următoare, premierul a avut ample convorbiri cu comandanții militari britanici, în vederea pătrunderii în nordul Italiei și în Balcani, apoi s-a întors la Londra. Sosit acasă, a făcut febră, declanșîndu-i-se a treia pneumonie de la începutul războiului. A fost tratat prompt și eficient cu un nou antibiotic sulfonamid — M & B (de la May & Baker, firma producătoare), încît, în ultima zi de august, l-a putut anunța pe Roosevelt că va fi prezent peste zece zile la „Octagon”. ■

(Va urma)

Traducerea documentelor
Dan GHIBERNEA

¹ Generalul american Ira C. Baker (1896-1987) era din decembrie 1943 comandantul forțelor aeriene aliate (anglo-americane) în Mediterana, fiind, astfel, în subordinea generalului H.M. Wilson. Fără autorizarea însă a șefilor de stat major americani, generalul I.C. Baker nu ar fi pus la dispoziție avioane de transport americane pentru o acțiune exclusiv britanică și care nu avea legătură cu operațiile militare împotriva Germaniei.

² La sfîrșitul lunii ianuarie, cele șase partide antifasciste italiene, de la democrat-cresștini la comunisti, au cerut ca regele Victor Emmanuel III să abdice, iar prințul Umberto să-l succedă la tron, în schimbul promisiunii de a nu-și folosi prerogativele pînă la formarea unei Adunări Constituante, care să reglementeze soarta monarhiei.

³ La 7 februarie, britanicii au aflat că reprezentanții politici americani la Caserta fuseseră instruiți de Departamentul de Stat să acționeze pentru înlăturarea regelui și înlocuirea guvernului Badoglio.

⁴ Benedetto Croce (1866 - 1952), filosof, istoric, estetician, celebru cunoscut antifascist, fusese evocat de Roosevelt, la 7 martie, ca posibil candidat la funcție. Pentru Churchill „Croce este un profesor pigmeu de circa 75 ani, care a scris cărți bune despre estetică și filosofie”. „Pigmeu” se referă nu atît la dimensiunile fizice, cît la cele politice, deși Croce era, într-adevăr, foarte scund.

⁵ Conte Carlo Sforza (1873-1952) fusese ministru de externe (1921-1922), ambasador în Franța (1922) și trăise, de la instaurarea regimului mussolinian, în exil, o mare parte a timpului în Statele Unite.

20 OCTOMBRIE 1827: BĂTĂLIA DE LA NAVARINO

C. M. WOODHOUSE

Flota aliată pătrunde în golful Navarino (reprezentare de epocă); în medaliaone: cei doi protagoniști, Ibrahim pașa și viceamiralul Codrington

În luna martie a anului 1821 a izbucnit în Moreea (Pelopones) războiul de independență al grecilor, ce avea să se încheie abia în anul 1829. În ianuarie 1822, când s-a proclamat independența Greciei, întreaga peninsulă peloponesiacă se afla sub controlul forțelor insurgente. Rivalitățile interne — ce n-au întîrziat să apară între diversele facțiuni politice — i-au împiedicat pe greci să-și extindă controlul și asupra altor zone ale țării. În plus, Poarta a făcut apel la pașa de Egipt, care l-a trimis, în anul 1824, pe fiul său Ibrahim pașa cu o puternică flotă, pentru a înăbuși revolta. Bene-

ficiind de sprijinul acestuia, otomanii au obținut o serie de succese care puneau în pericol soarta războiului de independență.

În acel moment a survenit intervenția marilor puteri. Ele au fost determinate să acționeze atât de propriile lor interese, cât și de atitudinea opiniei publice din statele respective, net favorabilă luptei de eliberare dusă de poporul grec. De altfel, încă de la izbucnirea conflictului, puterile europene își precizaseră pozițiile. Anglia, susținătoarea dintotdeauna a Imperiului otoman, nu manifestase prea multă simpatie față de cauza grecilor. Abia

mai târziu, sesizînd că printr-o atitudine mai activă, eventual de comun acord cu Rusia, ar putea evita consecințe mai grave pentru aliatul său, guvernul englez a angajat tratative cu Petersburgul și Istanbulul pentru a găsi o soluție de compromis. Rusia, obligată să dezavueze inițial acțiunea grecilor din cauza aderării ei la Sfînta Alianță — ce urmărea tocmai înăbușirea unor asemenea mișcări revoluționare — a privit războiul de independență al Greciei drept un pretext ideal pentru a-și rezolva propriile diferențe cu Imperiul otoman. Franța s-a menținut într-o atitudine de expectativă, pînă la 6 iulie 1827. Atunci s-a semnat Tratatul de la Londra, prin care Anglia, Franța și Rusia se angajau să trimită în largul coastelor grecești o flotă comună, care să impună semnarea unui armistițiu între combatanți.

Porta a refuzat să răspundă ultimatumului ce i-a fost prezentat pe 18 august 1827. La rîndul său Ibrahim pașa — a cărui flotă se afla concentrată în golful Navarino, din sud-vestul Peloponesului — nu s-a supus mesajului

viceamiralului Codrington, comandantul flotei aliate, care îi cerea să înceteze aprovizionarea garnizoanelor otomane din orașul Patras, aflat în sud-vestul Greciei. Și astfel s-a ajuns la bătălia de la Navarino, din 20 octombrie 1827, ultima mare confruntare dintre corăbii de lemn, propulsate cu ajutorul velelor. Înfrîngerea suferită de flota otomană a devenit într-un fel un preludiu la independența Greciei, întrucît a favorizat, indirect, recunoașterea ei de către Poartă, prin Tratatul de la Adrianopol (14 septembrie 1829).

Prezentăm în continuare, într-o versiune prescurtată și cu substituirile redacției Magazin istoric, articolul consacrat evenimentului de istoricul englez C.M. Woodhouse, publicat într-o culegere de studii editată în anul 1981, sub îngrijirea profesorului Richard Clogg de la King's College din Londra și intitulată *Balkan Society in the Age of Greek Independence* (*Societatea balcanică în epoca independenței grecești*).

Cu ajutorul lui Iucidide

Cea mai scurtă și mai faimoasă referire la bătălia de la Navarino aparține ducelui de Wellington. În discursul pronunțat la deschiderea Parlamentului, la 29 ianuarie 1828, el a inserat următoarele fraze: „În portul Navarino s-a produs o ciocnire, cu totul neașteptată de maiestatea sa, între flotele puterilor contractante și flota Porții otomane. În pofida bravurii dovedite de flota combinată, maiestatea sa deplînge faptul că a trebuit să se producă acest conflict cu forța navală a unui vechi aliat; ea continuă să nutrească speranța, că acest nefericit eveniment nu va fi urmat de alte ostilități și nu va stînjini reglementarea amicală a diferendelor existente între Poartă și greci, ceea ce este evident în interesul lor comun să accepte”.

Principalii protagoniști ai evenimentului au fost Ibrahim pașa, fiul lui Mehmed Ali, pașa de Egipt, de origine albaneză, și viceamiralul Sir Edward Codrington, comandantul suprem al flotei din Mediterana.

În iulie 1824, cînd părăsea portul Alexandria pentru a-și asuma conducerea pašalicului nou creat, alcătuit din Pelopones, Creta și insulele Adia-cente, Ibrahim avea 35 de ani. Fiul lui Codrington, aspirant

de marină pe nava amiral „Asia” a tatălui său, l-a descris ca pe un bărbat „nu mai înalt de 5 picioare și 7 inci [aproximativ 1,70 m], deloc arătos, ba, dimpotrivă, cu aspect mătăhălos, cu multe semne de vîrsat și gras ca o dropie”. Pe uscat, unde era comandant suprem, și-a impus autoritatea cu eficiență brutală, mai întîi în Creta, iar apoi, din ianuarie 1825, în Pelopones. Pe mare însă, împărțea comanda cu un amiral otoman. Ibrahim și-a stabilit cartierul general la Modon (Methoni în grecește), în extremitatea sud-vestică a Peloponesului, cam la opt mile sud de Navarino. În mai 1825 a pus stăpînire pe fortul care străjuia intrarea în golful Navarino. Aceasta a fost prima dintr-un șir de victorii otomane care i-au împins pe greci, în anii 1824-1827, spre ultimele extremități încă libere ale Peloponesului.

Viceamiralul Codrington avea 57 de ani și era un veteran al bătăliei de la Trafalgar. Era un om corect și foarte competent, încăpățînat, lipsit de diplomație și imaginație, adept al unei discipline severe. Provenea dintr-o familie din Gloucestershire¹ cu preocupări intelectuale: un membru al familiei sale fondase Biblioteca Codrington de la Oxford. El însuși purta cu sine o ediție de buzunar a lui Iucidide, de la care a studiat, fără îndoială,

¹ Comitat din sudul Angliei.

topografia de la Navarino, probabil fără prea mult folos întrucît configurația golfului era diferită de cea din secolul V î.e.n. A susținut întotdeauna că nu era un „filoelen”; nu nutrea sentimente personale față de greci sau față de otomani, fiind călăuzit, spunea el, „doar de îndatoririle mele de ofițer englez”.

Cînd Codrington a preluat comanda flotei engleze din Mediterana, nu se contura încă o intervenție armată în conflictul dintre greci și otomani. Abia după semnarea Tratatului de la Londra, cinci luni mai târziu, viceamiralul a primit ordinul ca, împreună cu flota franceză și cu cea rusă, să oprească proviziile venite de la Istanbul sau din Egipt să ajungă în Grecia. Ordinul preciza că obiectivul trebuia îndeplinit fără ca flota aliată „să participe la ostilitățile dintre părțile în conflict”. Marile puteri urmăreau în continuare reconcilierea și „orice acțiune ostilă ar fi în dezacord cu calea pașnică pe care au hotărît s-o urmeze”. Tunurile nu trebuiau folosite decît dacă otomanii „persistă în a forța punctele de trecere pe care le-au interceptat ei [comandanții flotei aliate]”. Englezii însă au aflat că o nouă flotă egipteană ridicase ancora cu trei zile mai înainte, pentru a se alătura lui Ibrahim. O altă flotă era în curs de pregătire la Istanbul. Aceste forțe nu

numai că demonstrau hotărîrea otomanilor de a opune rezistență, dar îi asigurau lui Ibrahim o superioritate în efective și putere de foc față de flota aliată, aflată în curs de constituire.

Pe de altă parte, înclinația personală a lui Codrington de a reglementa întreaga situație prin ceea ce el numea „un singur act puternic de constrîngere” a fost întărită de două scrisori pe care Stratford Canning — ambasadorul Angliei la Istanbul — i le-a expediat din proprie inițiativă. În prima din ele, datată 19 august, el îi spunea lui Codrington că era autorizat să-și interpună forțele între beligeranți și să „mențină pacea cu porta-vocea, dacă se poate; iar, dacă va fi cazul, cu ceea ce este nevoie pentru a menține o blocadă atît împotriva amicilor, cît și a inamicilor... mă refer la *forță*”. Cuvîntul *forță* era subliniat chiar de Canning. În a doua scrisoare, datată 1 septembrie, ambasadorul îi comunica lui Codrington că nu trebuia să acționeze „de o manieră ostilă”, dar că ordinele primite de la Londra „trebuiau în ultimă instanță puse în aplicare, dacă era cazul și cînd vor fi fost epuizate toate celelalte mijloace, prin loviri de tun”.

„Un bombardament zdravăn, domnilor”

Evenimentele s-au precipitat, ducînd la deznoadămîntul final: bătălia de la Navarino. Sultanul, sfătuit de ambasadorul austriac, s-a menținut pe o poziție fermă. Întăririle trimise din Egipt și cele pornite din Istanbul au ajuns la Navarino pe 8, respectiv 9 septembrie.

Codrington a sosit trei zile mai tîrziu, aruncînd ancora în largul golfului. Mai multe tentative ale flotei otomane de a ieși în larg, ca să transporte provizii pentru trupele ce luptau la Patras, au fost dejucate de flota engleză, căreia din 21 septembrie i s-a alăturat și cea franceză; flota rusă a ajuns abia pe 13 octombrie. Atît Ibrahim pașa, cît și Tahir, comandantul flotei oto-

mane, au refuzat orice tratative cu flota aliată. Conștient că ciocnirea era inevitabilă, Codrington și-a aranjat navele în dispozitiv de luptă încă din 14 octombrie.

El încă mai spera să-l convingă pe Ibrahim să renunțe la vărsare de sînge. Dar pe 20 octombrie, un dregător otoman îi spunea dragomanului ambasadorului englez la Istanbul: „O să avem război! Dumnezeu crezi lucrul acesta, după cum cred și eu! În clipa aceasta poate a și început!” Avea perfectă dreptate.

În dimineața zilei de 20 octombrie, flotele aliate s-au pregătît de luptă. Vremea era frumoasă, cu briză slabă. Spre amiază, „Asia”, nava amiral a lui Codrington, a pornit spre golf. Comandantul egiptean a trimis un mesaj prin care i-a cerut să se retragă. Codrington a răspuns că a venit să dea ordine, nu să primească. Celelalte nave britanice, franceze și ruse se pregăteau să pătrundă și ele în zonă cînd, între orele 14.25 și 14.30, s-a produs un incident fatal.

Căpitanul Fellowes, de pe nava „Dartmouth”, a avut impresia că otomanii pregăteau de luptă o navă incendiară. A trimis într-o pinasă¹ pe primul ofițer pentru a le ordona să se oprească. Preocupat să nu provoace ostilități, a ordonat să meargă și un aspirant de marină, care a scos sabia din teacă pentru ca apoi s-o bage la loc, gest semnificînd bunele lor intenții. Cînd mica ambarcațiune a ajuns lîngă nava incendiară, otomanii au tras primele focuri, ucigîndu-l pe cîrmaci și rînind alți marinari. Căpitanul Fellowes a trimis apoi o altă ambarcațiune încercînd să-i descurajeze. Otomanii au deschis din nou focul, ucigîndu-l pe locotenentul aflat la comandă. Englezii au ripostat și în scurtă vreme lupta s-a generalizat.

Bătălia de la Navarino s-a desfășurat între nave care au luptat la ancoră, bord la bord. Pentru otomani, lupta s-a transformat într-un măcel. Este limpede că nici amiralul otoman, nici cel egiptean nu au urmărit o confruntare, pentru că ambii și-au angajat navele amiral abia

în momentul în care acțiunea devenise generală. Pentru englezi, ea a constituit ceea ce ducele de Wellington ar fi numit „un bombardament zdravăn, domnilor”, care a durat trei ore și jumătate, de la 14.30 la 18.00. La căderea nopții, cel puțin 60 de nave otomane erau distruse. Dintre navele aliate, doar cîteva erau grav avariate. Pierderile totale ale aliaților s-au cifrat la 174 de morți și 475 de răniți. De partea cealaltă, pierderile au fost estimate la 6 000 morți și 4 000 răniți.

„Ați înțeles ordinele altfel decît mine”

Navele otomane și egiptene au explodat, cuprinse de flăcări, în tot cursul nopții. A doua zi, amiralul otoman Tahir pașa a urcat la bordul navei amiral a lui Codrington. Nu se știa prea bine de ce venise. Cert este că a fost întîmpinat de Codrington cu puternice reproșuri, îndeosebi legate de încălcarea de către Ibrahim a angajamentului asumat. Lui Tahir, care nu-l putea suferi pe Ibrahim, nu i-a părut probabil rău auzind că vina era aruncată pe umerii acestuia. Ibrahim a fost acuzat de cele întîmplate și i s-a atras atenția să nu reînceapă ostilitățile. În această privință, nu mai exista însă nici un pericol. Era limpede că navele sale care supraviețuiseră bătăliei nu puteau să mai lupte. Cîteva săptămîni mai tîrziu, Codrington le-a îngăduit să părăsească Navarino nevătămate.

Vestile despre bătălie au ajuns în Malta și la Istanbul, pe 29 octombrie, iar la Alexandria pe 2 noiembrie. La Londra, Paris și St. Petersburg, ele au ajuns o săptămîni mai tîrziu. Reacțiile au fost paradoxale. Ambasadorii marilor puteri angajate în bătălia din golful Navarino au găsit de cuviință să exprime regrete sultanului. Acesta a cerut despăgubiri, denunțînd Convenția de la Akkerman din 1826, prin care fuseseră stabilite relații amicale cu Rusia. În luna decembrie, a emis o proclamație care anunța un război sînt, dar pentru moment nu a împins lucrurile mai departe.

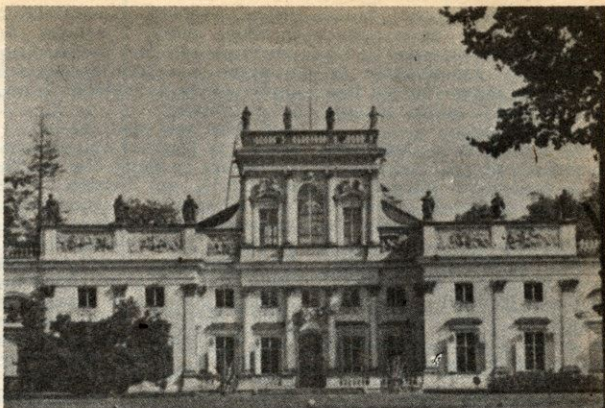
¹ Barcă cu 14 rame, folosită în marina militară.

Subordonații săi au fost mai puțin afectați de înfrângere. Ibrahim și-a continuat cu succes cariera militară. Când Mehmet Ali, tatăl lui Ibrahim, a aflat de înfrângere, unicul său comentariu a fost: „Așa a fost să fie!” De fapt, bătălia a contribuit aproape în egală măsură la independența Egiptului, ca și la aceea a Greciei. Cîteva ani mai tîrziu, pe cînd Tahir pașa era guvernator al Izmirului, a primit vizita fiului amiralului Codrington, care la data aceea ajunsesse ofițer superior de marină. Fostul amiral otoman i-a arătat un tablou în ulei reprezentînd scena bătăliei, l-a îmbrățișat cu căldură și a exclamat: „Figlio di Codrington, figlio mio!” (fiul lui Codrington este și fiul meu).

Țarul a fost încîntat la aflarea vestii, folosind prilejul pentru a intra în război cu Poarta, un război care n-a mers prea bine la început, dar care s-a încheiat în cele din urmă cu Tratatul de la Adrianopol din 1829, prin care sultanul consimțea, în sfîrșit, să recunoască independența Greciei. Metternich, care se străduise din răsputeri să instige Imperiul otoman, a caracterizat bătălia de la Navarino drept „o catastrofă înspăimîntătoare”.

Cel mai afectat a fost însă Codrington. O primă măsură împotriva lui a fost aceea că de la Foreign Office i s-au expediat o serie de întrebări, menite a-i da de înțeles că și depășise instrucțiunile. Apoi, în Camera Comunelor a fost pusă întrebarea: de ce a permis navelor lui Ibrahim să se retragă de la Navarino, ducînd cu ele femei și copii greci. Realitatea era că majoritatea femeilor plecaseră de bunăvoie, dar lucrurile puteau fi prezentate drept eșecul lui Codrington în a duce la îndeplinire ordinele transmise. În cele din urmă, în iunie 1828, Codrington a fost rechemat, după ce deținuse comanda doar 18 luni, fără să i se explice vreo dată clar motivele. Ducele de Wellington i-a spus doar: „Se pare că ați înțeles ordinele altfel decît mine și colegii mei și am considerat că nu mai putem continua așa.” ■

**Prezentare și traducere
Rodica Mihaela SCĂFEȘ**

ISTORIE ȘI ARTĂ LA WILANÓW

Greu încercat în cursul ultimei mari conflagrații mondiale, patrimoniu istoric al Poloniei înscris la loc de frunte al castelului de la Wilanów. Reședință a lui Jan III Sobieski rege al Poloniei între 1674-1696, complexul arhitectural de lângă Varșovia reprezintă o capodoperă a barocului polonez. În 1677 regele Sobieski a achiziționat domeniul Milanów, căruia i-a schimbat numele în Wilanów, adică *villa nova* (orașul nou). Pe domeniul a fost ridicată o construcție originală, „un veritabil Versailles polonez”. O fațadă monumentală îmbină, într-un tot unitar, pilaștri de inspirație corintică, coloane și arcuri de triumf romane, aticuri imense. Arhitectul Augustyn Locci, care a conceput-o, a condus o echipă de artiști plastici, formați din francezul Claude Callot, italienii Martino Altomonte, Michele Angelo Palloni și polonezii Jerzy Siemiginowski și Jan Reyzner.

Decorația bogată a interioarelor conferă castelului o aureolă de opulență. Mozaicuri, picturi, busturi, vase de porțelan și alabastru, piese de mobilier de inspirație poloneză, italiană, franceză și flamandă ornează marile lui saloane. Sînt reunite laolaltă picturi de Rembrandt, Rubens, Rafael, Van Dyck, argintărie și orfevrărie din Gdansk, Paris, Augsburg și Nürnberg, tapiserii și covore de Persia, stofe de damasc și velur, obiecte de artă din Extremul Orient. Sub îngrijirea sculptorului Richter din Gdansk, au fost amenajate două terase, decorate cu flori și arbori, mulți dintre ei exotici, jeturi de apă, grotte, bazine și fîntini frumos împodobite.

În secolele XVIII-XIX, castelul a devenit succesiv reședință a lui August III, elector al Saxoniei și rege al Poloniei între 1733-1763, apoi al familiilor nobiliare Seniawski, Czartoryski, Lubomirski și Potocki. În această perioadă, multe interioare au fost transformate și redecorate, cu concursul pictorului Bernardo Belotto (Canaletto). În 1803, Stanisław Kostka Potocki, primul istoric polonez al artei, a organizat în galeriile castelului o celebră colecție de artă, în care regăsim tablourile unor maeștri consacrați, obiecte decorative, schițe, gravuri, poterie, de inspirație orientală. Fosta reședință regală a adăpostit și primul muzeu al afișului din lume.

Grav afectat de distrugerile și jaful ocupantului hitlerist în anii celui de-al doilea război mondial, după 1945, castelul de la Wilanów a fost supus unui complex program de refacere, ce i-a redat valoarea artistică și istorică. Astăzi este un muzeu căutat de turiștii din întreaga lume, în care noul și vechiul, tradiția și inovația se regăsesc la tot pasul.

Mihai MANEA

POSTA MAGAZIN ISTORIC

SĂRBĂTORIREA UNIIRII LA NĂȘĂD, ÎN 1919

Prof. **TRAIAN PAVELEA**, din Nășăd, ne comunică câteva date inedite referitoare la sărbătorirea de către nășădeni a celei de-a 60-a aniversări a Unirii din 1859.

Astfel, prof. Emil Domide, redactorul Anuarului Liceului român grăniceresc din Nășăd pe anul școlar 1918-1919, consemna: „Acest an școlar este cel mai însemnat în viața școlii noastre, întrucât, sfârșindu-se războiul și învingând dreptatea, s-a putut împlini idealul visat de moșii și strămoșii noștri: libertatea națională și unirea tuturor românilor”. Prof. Emil Domide arăta, în continuare, că și liceul nășădeni ajunseseră a se număra printre „școlile adevăratele noastre patrii, în care se vor putea cultiva fără frică datinile străbune și limba noastră românească, vom putea cînta cîntecele noastre naționale și ne vom putea sărbători marile evenimente istorice”.

În țara unită, la puțină zi după realizarea Marii Uniri, profesorii și elevii liceului nășădeni au luat parte, alături de întregul popor, la aniversarea Unirii din 1859. Într-un manuscris autograf inedit, redactat de dr. Nicolae Drăganu, directorul substituit al liceului din Nășăd, aflăm că: „În baza ordinului Consiliului Dirigent român și a hotărârilor congresului profesorilor români ținut în Sibiu la 6/19-8/21 ianuarie 1919, ziua de 24 ianuarie a fost decretată de sărbătoare națională în amintirea Unirii Principatelor românești și a celei a tuturor românilor. În amintirea acestui eveniment, de o însemnată epocă în viața poporului românesc, liceul nostru va aranja o serbare școlară”.

LA ALBA IULIA

Prof. **NICOLAE HILLINGER**, din Nășăd, la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918, când reprezentanții românilor transilvăneni și-au exprimat hotărârea unanimă de unire a acestui străvechi pământ român cu patria mamă, România, au participat și cinci reprezentanți ai minerilor din Doman, jud. Caraș Severin. Aceștia au fost: Gherghuță Traian, Colojoră Marius, Pucărită Toma, Mircea Ion Andrei și Dragălină Traian. Alături de ceilalți delegați ai așezărilor transilvăneni și minerilor din Doman si-au pus, astfel, voința de unire cu frații de peste munți.

CITITORII NOȘTRI DE LA I.U.C. „GRIVIȚA ROȘIE”

Am prezentat, și cu alte prilejuri în cadrul acestei rubrici, numele unor cititori ai revistei noastre, care și-au donat colecțiile lor complete Magazin Istoric unor biblioteci școlare sau comunale, altor așezăminte de cultură, institut etc.

Iată, acum, un alt asemenea gest plin de semnificații, relatat într-o scrisoare trimisă redacției noastre de Comitetul de partid și Comitetul sindical de la I.U.C. „GRIVIȚA ROȘIE”, din București: Gîndurile

pe care dorim a vi le împărtăși, sincere sentimente de mulțumire care ne animă sînt generate de gestul prin care unul dintre cititorii revistei — conf. univ. dr. **VASILE ASANACHESCU** — ne-a oferit colecția completă Magazin Istoric.

Întîrind în posesia unui atît de bogat material documentar, va asigurăm că articolele publicate în cele peste 250 numere ale revistei vor constitui un material de prețios ajutor în activitatea noastră politico-educativă, de ridicare a nivelului de cultură a oamenilor muncii din colectivul nostru. Semnează: ec. **GHEORGHE DRAGOMIR**, secretarul Comitetului de partid și ec. **NICOLAE FLOREA**, președintele Comitetului sindicalului.

Împreună cu mulțumirile oamenilor muncii din cadrul I.U.C. „Grivița Roșie” adresăm călduroase felicitări conf. univ. dr. **Vasile Asanachescu** pentru inițiativa sa frumoasă, expresie a atașamentului și prețurii pentru istorie.

ÎNCĂ O DEZMINȚIRE

În nr. 2/1985, Magazin Istoric a publicat articolul 1920. Un fals diplomatic și substratul său politic, demascînd practiclele diplomației revizioniste horthyiste. În cuprinsul articolului se reproduce citate din documente oficiale, române și franceze, care infirmă existența unui tratat politic franco-ungar ale cărui prevederi, sub o formă sau alta, ar fi pus sub semnul întrebării justetea tratatelor de pace încheiate după primul război mondial.

Colaboratorul nostru dr. **EUGEN PREDA** ne-a pus la dispoziție următoarea completare: L'Indépendance Roumaine, din 23 iulie 1921, publică în pagina 1, sub titlul Franța-Ungaria. O dezmințire, următoarea precizare primită din partea Legației Franței la București: „Un ziar român de dimineață a reproduș textul unui pretins acord politic ce ar fi fost semnat între guvernul francez și guvernul ungar, în iulie 1920, și prin care Franța, în schimbul avantajelor economice, s-ar fi angajat să susțină pe lângă Liga Națiunilor revendicările teritoriale ale acestei țări [Ungaria] împotriva vecinilor săi și, în special, a României.

Documentul reproduș este un fals vulgar. Nici un acord politic între Franța și Ungaria n-a fost avut în vedere (envisagé) și nici semnat, nici în iulie 1920, nici la oricare altă dată.

Existența acestui de necrezut (invraisemblable) acord a fost, de altfel, dezmințită de însuși guvernul român în mai multe rînduri și, în special, în Parlament, la 4 aprilie 1921.

Este cel puțin surprinzător faptul că, o singură clipă măcar, s-a putut crede posibilă existența lui”.

PRECIZARE

Lieutenant-colonel (r) **STERIAN ȘTEFĂNESCU**, din București, ne semnaleză că generalul Arthur Văitoianu a comandat, în bătălie din vara lui 1917, Corpul 2 armată română și nu Corpul 1 armată română, cum eronat a apărut în nr. 9/1987, p. 14 al revistei noastre.

POȘTA CONCURSULUI

În continuarea celor publicate în numerele anterioare, alte câteva fragmente din scrisorile trimise de participanți la ultima ediție a concursului Magazin Istoric, dedicată tineretului și ai cărui câștigători au apărut în nr. 1 și 2/1985. **ȘTEFAN SILAGHI**, cl. VI, Școala generală, nr. 4, din Oradea: Ajutat de bunicii mei, care are întreaga colecție a revistei, particip pentru prima dată la un concurs Magazin Istoric. Mă voi strădui să particip și pe viitor, deoarece concursurile sînt binevenite, ajutîndu-ne să ne îmbogățim cunoștințele.

LUMINIȚA PRUNDEANU, cl. IX, Liceul Industrial, nr. 3, din Medgidia: Am fost foarte bucurată cînd am citit despre noul concurs și m-am hotărât să particip. De fapt, participarea mea înseamnă un modest omagiu adus revistei care în 1987 a împlinit două decenii de apariție. Mulțumim, Luminia! **DARIAN D. RUSU**, cl. XI, Liceul „Callistrat Hogas”, din Piatra Neamț: Am participat și la alte concursuri organizate. Lecturile mele din Magazin Istoric mi-au fost de un real folos, mai ales la istorie reușind să trec examenul de treaptă. **ADRIANA PONIA**, cl. XII, Liceul de matematică-fizică „C.D. Loga”, din Timișoara: Am întreaga colecție Magazin Istoric și citesc și relectesc cu deosebită plăcere numerele ei. Vă mulțumesc pentru interesul pe care-l arătați tinerii generații, transmitîndu-ne prin paginile revistei dragostea față de trecutul nostru și al altor popoare.

Din Timișoara, împreună cu buletinele de participare, am primit noi vești de la prietenii noștri tineri din prestigioase colective muncitorești. Astfel, **COMITETUL U.T.C. AL T.A.G.C.M.T.** își exprimă bucuria și satisfacția de a fi delegat răspunsurile la concurs. **Din cadrul ORGANIZAȚIEI U.T.C.-TESA a Stației de utaj transport-Timișoara** ne-au scris economiștii **NATALIA POPESCU**, **GABI POPOVICI** și **LIVIA SORESCU**: Pe lângă activitatea profesională cu rezultate deosebite, tinerii din unitatea noastră desfășoară o bogată activitate pe linie politico-ideologică și cultural-educativă. În semn de dragoste față de trecutul poporului nostru, de prețuire față de revistă, ne-am hotărât să participăm la acest concurs, organizat în mod special pentru noi, tineri.

● Alte gînduri trimise pe adresa concursului. **MARIAN AUREL CIOREI**, din București: Am reușit, prin intermediul revistei, să însușesc dragostea pentru istorie și fiului meu, în vîrstă de 12 ani. Participăm împreună la concursurile organizate, avînd satisfacția să dăm răspunsuri exacte. ● **MIHAI OMSA**, muncitor la I.N.C.O.V., din Alba Iulia: Istoria m-a ajutat să înțeleg multe din trecutul patriei noastre. M-a format ca om. Noua formulă a concursului a fost foarte interesantă și atractivă. Aș dori să corespund pe teme de istorie cu tineri din alte localități, pe adresa mea de acasă: com. Mihail, str. Principală, nr. 328, jud. Alba, cod. 3311.

Cristian POIȘTEANU

CONTENTS (Romanian History) D. Protase The Romanians' Permanence in Their Homeland ● P. Cornea Gazeta de Transilvania — 150 Years; C. Botoran 1882. The Egyptian Revolution Featured in That Transylvanian Journal ● V. Răpeanu V. Papacostea — A Historian of Romanian Civilization ● N. Adăniloale La révolte des paysans de mars-avril 1888 ● R. Dima C. Dobrescu-Argeș ● N. Kretzulescu, A.D. Xenopol Historical Recollections (II) ● N. Cajal, G. Brătrescu G.A. Polizu (1819-1886) — A Pioneer of Medical Education ● I. Popescu-Puțuri Confluences of Ancient Civilizations (XXIII) ● P. Cernovodeanu Family Chronicles: Bălăceanu (II) ● In Bucharest 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) D. Protase La Permanence des Roumains sur leur lieux d'origine ● P. Cornea Gazeta de Transilvania — 150 ans; C. Botoran 1882. La révolution égyptienne vue par ce journal transylvain ● V. Răpeanu V. Papacostea — un historien de la civilisation roumaine ● N. Adăniloale La révolte des paysans de mars-avril 1888 ● R. Dima C. Dobrescu-Argeș ● N. Kretzulescu, A.D. Xenopol Souvenirs historiques (II) ● N. Cajal, G. Brătrescu G.A. Polizu (1819-1886) — un pionnier de l'enseignement médical ● I. Popescu-Puțuri Confluences de civilisations anciennes (XXIII) ● P. Cernovodeanu Chronique de la famille Bălăceanu (II) ● A. Bucarest il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Д. Протасе Постоянство румын на земле предков ● П. Корня Газета Трансильвании — 150 годовщина; К. Боторан 1882. Египетская революция отражена в этой трансильванской публикации ● В. Рыпняну В. Папакоста — историк румынской цивилизации ● Н. Адăнилоале Крестьянское восстание марта-апреля 1888 г. ● Р. Дима К. Добреску-Арджеш ● Н. Кретзулеску, А.Д. Ксенопол Исторические воспоминания (II) ● Н. Каял, Г. Братеску Г.А. Полизу (1819-1886) — зачинатель медицинского образования ● И. Попеску-Пуțурь Слияние древних цивилизаций (XXIII) ● П. Черноводяну Семейные летописи: Балэчану (II) ● В Бухаресте 50 лет тому назад

INHALT (Rumänische Geschichte) D. Protase Die Kontinuität der Rumänen auf dem Urväterboden ● P. Cornea Gazeta de Transilvania — 150 Jahre; C. Botoran 1882. Die ägyptische Revolution in dieser siebenbürgischen Publikation ● V. Răpeanu V. Papacostea — Historiker der rumänischen Zivilisation ● N. Adăniloale Der Bauernaufstand von März-April 1888 ● R. Dima C. Dobrescu-Argeș ● N. Kretzulescu, A.D. Xenopol Erinnerungen aus der Geschichte (II) ● N. Cajal, Gh. Brătrescu Gh. A. Polizu (1819-1886), ein Pionier des medizinischen Unterrichts ● I. Popescu-Puțuri Konfluenzen antiker Zivilisationen (XXIII) ● P. Cernovodeanu Familienchroniken: Bălăceanu (II) ● In Bukarest vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia rumana) D. Protase La permanencia de los rumanos en las tierras de los antepasados ● P. Cornea Gaceta de Transilvania — 150 años; C. Botoran 1882. La revolución egipcia en esta publicación transilvana ● V. Răpeanu V. Papacostea — historiador de la civilización rumana ● N. Adăniloale La revuelta de los campesinos de marzo-abril de 1888 ● R. Dima C. Dobrescu-Argeș ● N. Kretzulescu, A.D. Xenopol Recuerdos históricos (II) ● N. Cajal, Gh. Brătrescu Gh. A. Polizu (1819-1886), un pionero de la enseñanza médica ● I. Popescu-Puțuri Confluencias de civilizaciones antiguas (XXIII) ● P. Cernovodeanu Crónicas de familias: Bălăceanu (II) ● En Bucarest, hace 50 años

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, București, Calea Griviței, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201, telex : 10376 prsfr.

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interior 406 ; 917.

REDACTIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Ioana Ursu Năstăsel, Marian Ștefan

TEHNOREDACTOR : Anton Tănase

CORECTURA : Georgeta Apreotesei,
Constanța Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștale și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la orașe și de la sate. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

42 427

magazin istoric